

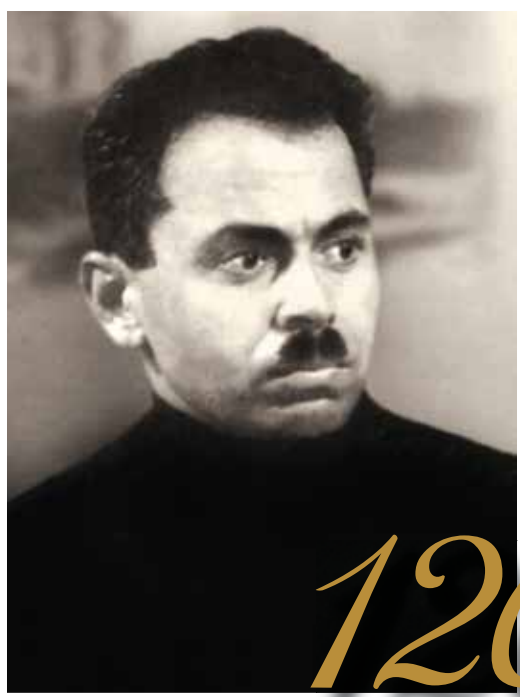
Адабият Дагъыстан

16+

ISSN 0235-0157

Тангчолпан

ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЧЕБЕР – АДАБИЯТ ВА ЖАМИЯТ-ПОЛИТИКА ЖУРНАЛ

120

Багъавутдин
Астемиров

6/2018

НОЯБРЬ-ДЕКАБРЬ

Тантолпан

Эки айда бир чыгъагъан чебер-адабият ва
жамият-политика журнал

Учредитель
Министерство
печати и информации РД

1917-нчи йыл, 20-нчы
августдан башлап чыгъа
Издається с 20 августа
1917 года

6

2018

ноябрь – декабрь

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
Редакция республиканских
литературных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

БУ НОМЕРДЕ:

БАГЪАВУТДИН АСТЕМИРОВНУ
120 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

ПОЭЗИЯ

Б.АСТЕМИРОВ. *Шиърулар*3.

ЭСДЕЛИКЛЕР

А. ГАФУРОВ. Багъав Астемировгъа25

АТКЪАЙ. Шаирни юреги.....26

Ш.АЛЬБЕРИЕВ. Къылавлу къылыч
йимик уьтгю къаламлы шаир.....29

Б.АТАЕВ. Яшмындай яшнагъан яшав...32

ИЗАМИТ АСЕКОВНУ
90 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

И.АСЕКОВ. *Шиърулар*33

Г.ОМАРОВА. *Шиърулар*36

ПРОЗА

А.МАМАЕВ. *Хабарлар*39

А.АТАЛИЕВ. Къатын балагъ (*хабар*)..43

Гь. ГЪАЖИЕВ. Апанасны къысматы ...50

МАКЪАЛАЛАР

Д. АЛКЪЫЛЫЧЕВ. Акъ халаты
рагъмулукъну шагъаты55

Н.БАММАТОВ. Ол гъали де атдан
тюшмеген.....60

Баш редактор
Мурад Агьматов
тел. 67–16–31

Жаваплы редактор
Супиянат Мамаева
тел. 67–18–89

Редколлегия:
К. Абуков
А. Абдуллатипов
П. Абдуллаева
З. Акавов
С. Алиев
К. Алиев
Ш.-Х. Алишева
М. Гьюсейнов
А. Жачаев
Гь. Оразаев
А. Солтанмуратов
М. Шихавов

Редакцияны адреси:
367025, Магьачкьала,
Данияловны орамы, 55.

Телефонлар:
бухгалтерия – 67–18–75
редакторлар – 67–18–89

ТАНГЧОЛПАН №6
на кумыкском языке
ноябрь – декабрь

ДАГЪЫСТАН АДАБИЯТДАН

О.БАТЫРАЙ. Шийрулар	67
Р.РАШИТОВ. Шийрулар	68
Е.ЭМИН. Шийрулар	70
Х. ХАМЕТОВА. Шийрулар	72
Р.ГЪАМЗАТОВ. Шийрулар	74
О.ШАХТАМАНОВ. Шийрулар	78
М.-З. АМИНОВ. Шийрулар	79
КАДРИЯ. Шийрулар	81

ТЕАТР ЯШАВУНДАН

Б.ГЪАЖИЕВ. Сагьна яшавну устасы эди	82
---	----

АДАБИЯТ ВАРИСЛИК

ШИХАММАТ КЪАДИ. Гьюсейинни хабары (<i>Давамы</i>)	84
---	----

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Электронный адрес журнала:
tangcholpan@mail.ru

Позиция редакции может не совпадать с точкой зрения авторов, которые несут ответственность за достоверность и объективность представленных для публикации материалов. Рукописи не рецензируются и не возвращаются. При перепечатке ссылка на «Тангчолпан» обязательна.

Регистрационный номер ПИ №ТУ5–00354 от 09. 12. 2016 г.
Выданный управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.

Типография: Издательский дом “Дагестан”
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр–т Насрутдинова, 61

Тангчолпан №6 2018

На кумыкском языке

Выход в свет 24.12.2018 г.
Тираж 669 экз.
Заказ № 300. Цена свободная.

Печать офсетная.
Бумага офсетная. Формат 70 х 108 1/16.
Усл. печ. л. 8,4. Уч. изд. л. 8,7.

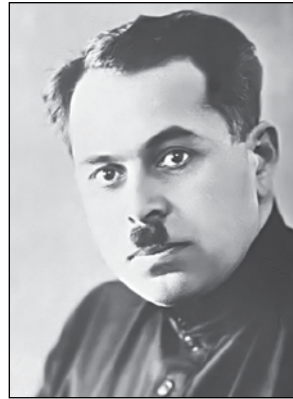
Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан. Редакция республиканских литературных журналов “Соколенок” и “Литературный Дагестан”.

Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

БАГЪАВУТДИН АСТЕМИРОВНУ 120 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

Багъавутдин
АСТЕМИРОВ

ЯШМЫН

Тав башланы япгъан къара булутлар,
Йылы янгур бир де токътай, бир ява.
Юрегиме тыгъылалар умутлар,
Тынышыма азлыкъ эте яз гъава.

Тек булутлар ари-бери юзелер,
Бетин олар тав башлагъа бургъанлар.
Тик къаялар булутланы сюзелер,
Сайки билдинг, къазаватгъа тургъанлар.

Кёк кёкюрей, яшмын яшнай чакъ-чакъда,
Сайки билдинг, ингырлана, агъ чеге.
Шо яшмынгъа тергев берип къарасанг,
Ошаш геле бизин итти сюзчеге.

1919

АЗАТ ЭЛ

Юху гелмей, гече ярыкъ, исси яй.
Ачыкъ кёкде юзе балкъып толгъан ай,
Бийик тавлар акъ мамукъгъа ошайлар,
Къайгъы тайып къурч юреклер бошайлар.

Тынгъан гъали сесли къоллар, къакъалар,
Къычыралар кёлде янгыз бакъалар.
Тавлар юхлай, бетин сыйпай салкъын ел,
Лайлай эте, юхласын деп азат эл.

Яллыкъ бере салкъын еллер юрекге,
Дертин къувуп шатлыкъ гирген кёкюрекге.
Ай ярыгъын себе оьктем тавлагъа,
Айланамны кириндире шавлагъа.

Тав бетлеге, узакъ заман юхлагъан,
Аявсуздан явдура о ярыкъны.
Ай да энни биле бугъай оьзю де
Шолай ярыкъ бизге айрокъ тарыкъны.

1920

КЪАВШАЛГЪАН БЕЛ

Къара гюнлер къача, гёче,
Иржайып танг ачыла.
Оьтюп тунчукъ къара гече
Къызыл шавла чачыла.

Чечеклер де шыбышлаша,
Оьтген заманны сёйлеп.
Сувлар оьзенде талаша,
Шат аваз булан кюлеп.

Чарнай къушлар, къышны
сёгюп,
Харс ура япыракълар.
Къувлуй тавлар кирин чечип,
Гийип къызыл опуракълар.

Тавну бетин сыйпай баш ел,
Бек арып, талып ятгъан.
Рагъатлана къавшалгъан бел,
Къыйынлыкълардан къатгъан.

1920

ГЪАШЫКЪНЫ ЙЫРЫ

Огъ, нечик агъа оьзен,
Оьктем, яшыл тавлардан;
Тавланы къуршап алгъан
Гюл чечекли бавлардан.

Гюеген юрегимни –
Гъаман бир къайгъы къыйнай,
Болат тишлери булан
Юрек майымны чайнай.

Мармардай таш чоргъадан
Гююшдей сув тёгюле.
Киринип ойнай яшлар:
Бир чыгъа, бир гёмюле.

Янгыз бир мен пашманман
Бу кюйде шат авлакъда.
Оьзюмден ихтиярсыз
Гёзьяш агъа чакъ-чакъда.

Къушлар сююне, чарнай
Аривлюгюне чакъны.
Тек юрегим зар чегип,
Татыву ёкъ дёрт якъны.

Гёзьяш агъызмай не этсин,
Сююв отуна гюйсем...
Не амал этме герек
Улан суймей – мен суйсем?!

АХШАМ ЧАКЪ

Къарангы гечеден уьркгендей къоркъуп,
Дёгерей тав башдан, гюн энни къача.
Гечени къорума, окълардай итти
Такътавсуз тав бетге шавласын чача.

Бетин сыйпай ахшам ел тав къолланы,
Бавланы сюлдюрю тавну тюрюнде.
Гёленткилер япгъан айланч ёлланы,
Бар гёрюнюш пыса, сессиз кююнде.

Тав башлагъа къонгъан гече къалмагъа
Булут кериван, чатырларын да къуруп.
Къувалай буланы, къоймай къонмагъа,
Къабу ел ирыллап терс якъгъа буруп.

Астаракъ, яшыртгъын сюйкеле гече,
Къара чадра япгъан йимик къарт бети.
Тек юлдузлар безей ону бир нече,
Гюнню орнун тутмакъ – ону негети.

Болса да юлдузлар о гюнге багъып,
Шавлата гечени айлана якъдан.
Гюн арекден къызыл ялынлар ягъып,
Юлдузлагъа иржая энни йыракъдан.

1921

КЪАРЛЫГЪАЧНЫ ЙЫРЫ

Кёп къыйналдыкъ туман-чарслы, булутлу,
Ач-ялангъач сувукъ уяда ятып,
Тек, инамлы гележеги умутлу
Язбаш гюнню йылысына гёз сатып.

Сувукъ еллер чархыбызны сызлатып,
Кёп буюкъдукъ, чыкъмай ачыкъ сесибиз.
Уябызны сувлу къарлар бузлатып,
Къыйынлыкълар ютдура эди эсибиз.

Шюкюр болсун: энни къарагюн гетди,
Йылыв гирип къаркъарабыз ачылды.
Сувукъ-салгъан ярабызны сав этди,
Биз гъасирет гюнню нюрю чачылды.

Авлагыбыз гийди яшыл опуракъ,
Хатабыдай кьувлуй гюзлюк, язлыкълар,
Гюл-чечекге толгъан гъали дёрт де якъ,
Генендилер бизин йимик языкълар.

Авазыбыз ачыкъ чыгъа нече де,
Ёлдашларым чарнай гъали сююнюп,
Къайда къалсакъ, къоркъунмайбыз гече де,
Къыш гюнлери гетди йылап, туюнюп.

Яланаякъ яшлар бизин алгъышлап,
Къычыралар: «Хошгелдинг, – деп, – къарлыгъач!»
Умутларын гележекге багъышлап,
Къуваналар, болса да ач-ялангъач.

1921

КЪАЛАМЫМА

Къарагюнлер къуршап азиз Ватанны,
Азат элни бояп къызыл къанлагъа,
Къара булут ябып ачыкъ кёклени,
Бек къыйынлыкъ гелтиргенде жанлагъа;

Тюбеклени сюлчесине тенг болуп,
Сен, къаламым, чанчыла эдинг явлагъа.
Гъали сени борчунг – макътап бажармакъ
Бу ниъматны, гелген бизин тавлагъа.

1922

ЯЗБАШ ГЕЛДИ

Муна гелди етип къуванчлы язбаш,
Бёркю алмашынгъан къарлы тавланы.
Шаршарлар шырыллай, жанлангъан тав-таш,
Йырлав сес янгырта емиш бавланы.

Авлакъда загъмат тер тёге къатын-эр,
Тербене тереклер салкъын яз елге.
Ёлда чанг чыгъара колхоз арбалар,
Гёк къаргъалар къонгъан телефон телге.

Кёк ачыкъ, гёрюнмей къара булутлар,
Гюн оърде, иржая, эпсиз кавланып.
Теренден башлана гъали умутлар
Гёргенде балкъыйгъан ярыкъ шавланы.

1932

КЪАРТ ЭМЕН

Салам сагъа, тавда обьген къарт эмен,
Яшлыгъымда салкъынынгда ойнадым.
Салам сагъа, бурма чачлы нарт акъай,
Къартайсам да сенден бир де тоймадым.

Салам сагъа, ёлавчугъа къонакъ уый,
Еллер сыйпап янтаягъан ягъынгда.
Салам сагъа, кёп аягъан, къавжамай,
Аталарым кёп токътагъан ягъынгда.

Салам сагъа узакъ сибирь ормандан,
Ойлар басып бозараман Ватангъа.
Сагъынсам да гёзьяш гёзюм лим этип,
Осаллыгъым билдирмесмен ятлагъа.

Гюн гележек, гёрюшюрбюз гене де,
Къучакълашып объюшеген къуванып,
Гюн гележек илыкъмагъа намартгъа,
Бизге къарап юрегинден бек янып.

1953

ДЕНГИЗ ЯГЪАДА

Дели Каспий бугюн эпсиз ачувлу,
Толкъунлары ягъалагъа тебине.
Гемирелер йибек басгъан ташланы,
Сайки, ютма сюе гелсе эбине.

Оъкюрелер, улуйлар бир токътавсуз,
Яр башлагъа чыкъмагъа кюй тапмайлар;
Къутургъан ач арсланлардай, бурулуп
Бирин бири бек рагъмусуз таптайлар.

Авузундан акъ гёбюклер чыгъарып,
Алтын къайыр ягъалагъа сюртелер.
«Сен хошгелдинг, эсги ёлдаш, олтур», – деп,
Магъа къарап бир-бирине тюртелер.

Сайки айта: «Муну башы, агъаргъан,
Авузунда къалмагъан, – деп, – тишлери».
Сайки сорай: «Нечик артгъан, тамаза,
Сен гетгенли Дагъыстанны ишлери?».

«Сен шаирсен, бу ишлени макъта», – деп,
Балики, булар айта бугъайлар магъа:
«Башынга акъ гиргенликге къарамай,
Къарт къаламны къойма, – деп, – ял алмагъа».

Озокъда, мен шо ойда эдим объюм де,
Шону айтма сюе эди сёзюм де.
Токътамайлы язарман деп билгеним,
Сав бар чакъы юрегим де, гёзюм де.

1956

ПЕЧОРАНЫ ЯГЪАСЫНДА

Кёк къаралды, юзе онда юлдузлар,
Лансыллайлар, бриллиантдай чачылгъан.
Къарлы башлы Урал тавну тубюнде
Печора – хах, бузлар басып янчылгъан.

Тюкюргенде тюкюрюгюнг бузлата
Аяз кёклю, шакъырлавукъ къыш гече.
Ватанымны ойлап, мени юрегим
Кёп къайнашгъан шулай гечелер нече.

Бары да ер тынгъан, сессиз буюгъа,
Аракъ бетде къалгъый нарат тереклер.
Тек Ватангъа къайнар сююв иситип,
Сувукъдан да сувумайлар юреклер.

Сюймей нечик болажакъсан Ватанны,
Бир башында буз тон гийген тавлары,
Бир башында буса шолай заманда
Чечек ача ону шаптал бавлары.

Тувсам да мен гюн таймайгъан Кавказда,
Не башгъадыр, буз тавлар да – Ватаным,
Яшлыгъымны ондан къурбан этгенмен,
Гъали ондан аямасман объ жаным.

1942

НАМАРТ ДОС

Ашамагъа зат тапмай
Бир гюн бёрю къыдыра.
Авузуна зат хапмай
Ачдан ичи къычыра.

Къараса бир талада
Отлап тура уьч объюз.

Отлайгъан объюзлени
Биринден бири семиз.

Бириси акъ мамукъдай.
Киш къара биревюсю.
Талгъыр-талгъыр гёрюне
Уьчюнчюсюню тюсю.

Чиш мююзлер йыртыллай
Бу ювукъ баргъан сайын.
Уьч де оьгюз бир буса
Кьоймас душмангъа пайын.

Бёрю ойлай: «Уьчевню
Кюй ёкъ бирге тутмагъа.
Бир уллу гьилла этип,
Герек болур утмагъа».

Бёрю сёйлей булагъа
Гьалын-гюнюн сорашып,
Ялагъай, ялгъан булан
Башлай ол башын кьашып.

Танышып битгенден сонг,
Бёрю айта булагъа:
Бир сёз айтма сюемен,
Кьулакъ асыгъыз магъа.

Сиздей семиз уьчевге
Кьоркьунчлу кьыр авлакьда.
Сакъ болма герек сизге,
Душманлар кёп якъ-якьда.

Булар тынглап бёрюге
Ёрайлар: «Тюз ёлдаш», – деп.
Бёрюню гёнгю кюлей:
«Булар чы уллу каш», – деп.

Бир-эки гюн оьтген сонг
Бёрю уруна ишине.
Оьгюзлени бирисин
Тийдирмеге тишине.

Акьны да, талгьырны да
Къарадан айры алып,
Бёрю акъай сёйлей булай,
Бары гьюнерин салып:

«Шо кьараны кьыр жанлар
Не ерден де гёрежек.
Бизге бир балагъ гелсе,
Шо себепли гележек.

Бар да йимик гёрюне
Уьстюнде къара тону.
Рази бола бусагъыз
Тайдырайым мен ону».

Булардан изну алып,
Ашай къара оьгюзню.

Гьакьыл терен болмаса
Тез кьабул этер сёзю.

Узакъ кьалмай ач бола
Кьурсакъ тоймас бир ашар.
Булары башы кьапта,
Туралар рагъат яшар.

Бёрюню план булан,
Арив бара ишлери.
Бирдагъысын ашама
Кьычый ону тишлери.

Бир гюн талгьыр оьгюзню
Чакьырып янгыз ерге,
Ону кьурдашы болуп,
Булай деп гьакьыл бере:

«Акъ оьгюз бек гёрюне
Гюндюз тюгюл гече де.
Бизге шону акъ тюсю
Пуршав эте нече де.

Шону да тайдырайым,
Сонг паракъат яшарбыз.
Агъа-инидей болуп,
Тапгъаныбыз ашарбыз».

Талгьыр гьали тюшюне
Бёрюню планына,
Тергемей, сёзге тынглап,
Озью тюшген гьалына.

Бёрюге багъып айта:
«Планынг болду ачыкь.
Ёлдашыбызны ашар,
Салдынг сен бизге талчыкь.

Къара оьгюзню сёкгенде,
Англамадым мурадынг.
Огъар япгъан ялагъа
Гертидир деп тура эдим.

Биз уьчев бир заманда
Дюр эдик эпсиз гючлю.
Сени сёзюнге тынглап,
Болдукъ гьали гьёкюнчлю.

Досну досгъа кюсдюремек,
Душманланы ишидир.
Тергемей, сёзге инангъан
Башы бузукъ гишидир».

ТУСНАКЪДА БИР НЕЧЕ ОЙЛАР

(Эсде кьалгъанларындан)

Чыдасанг, заман бузар, ону бил!
Топ бузмас кьалаланы ёкъ йимик.
Арты ёкъ аркъа болмас, ону бил!
Бир гюн тюшер, тавгъа минген кёп бийик.

Элни эси кёп кьысгъадыр, ону бил!
Гёзден тайсанг, гёрмегендей унутур.
Дюнъяда сен гьеч бир де болмагъандай,
Заман оъзю кёплердей сени ютур.

Халкъ эсинден гьеч чыгъармас, ону бил!
Девюрню ачып, заманны чартлатгъанны.
Тарихлерде танывлу ишлер булан
Чыкъмасдай юрегине батгъанны.

Туснакълагъа тюшген булан мунгайма,
Бюдюремей тувра сёйле сёзюнгню.
Дерт-къайгъылар басса, берме бойнунгну,
Гёзьяшларынг дым этмесин гёзюнгню.

Къарангы зинданларда кьалсанг да,
Юрегинг елдей гезсин элдерде!
Элни ойласанг, ахыр бир гюн чачдырыр
Дертинг элге гьеч болмаса еллер де.

Челтирли туснакъ кьысып янчса да,
Гертиликге таян, сакъла эсингни!
Ялагъай болма ерге ятсанг да,
Гюню гелир, вёре, тартма сесингни!

Гюнлер гелир чартлатагъан челтирни,
Яла булан, ялгъан булан тигилген.
«Сабур тюбю сари алтындыр», ону бил,
Мундан чыгъар гертиликге берилген.

Къырдагъылар сени унутса, о яман,
Досларынг бет ташласа чы – дагъы да...
Заман булан, вёре, кьоркъма, ачылар
Юреклени кьарасы да, агъы да.

Къолунга тюшген ашны ашамай,
Дертлимен деп тангалагъа кьалдырма.
Йыбанч тап сен оъзюнг учун неден де,
Осалланып ерге башынг салдырма!

Къайгы-дертлер басса башынг авурдан,
Дерт чечеген сырдаш болсун къаламынг.
Къырда герти ёлдашынг къалгъан буса,
Огъар йибер челтирлерден саламынг.

Балаларынг янгыз къалса, о яман,
Олагъа кѐмек ойлап не этерсен?!
Намусунгну тазалыгъын билдирип,
Гюню гелсе, васиятынг этерсен...

1951. Тайшет

ЯШАВ ЁЛДАШЫМА

Чыгъарып йибердилер	Гертилик, тюзлюк учун
Мени чырлы-чырхатгъа.	Савут такъдым белиме.
Къысгъа жавап беремен,	Янгылыш болагъандыр,
Къатай, сен язгъан хатгъа.	О – яшавну закону.
Бетге тюзюн айтарман.	Гертилик – гюнесувдур,
«Языкъсын» деп тилемен.	Тот басма кюй ёкъ ону.
Инан сен, мен къайтарман,	Бетге тюзюн айтарман,
Гюнагъым ёкъ, билемен.	«Языкъсын» деп тилемен.
Къыйынлыкъдан къачмадым	Инан, Къатай, къайтарман,
Бир де жанымны аяп.	Гюнагъым ёкъ, билемен.
Омюрюмню оьтгердим	Мен къайтып гележекге
Тюзлюкге аркъа таяп.	Юрегингни къуwandыр.
Хыянатчы болмадым	Гечелер болагъандай,
Халкъыма, не элиме.	Гюндюз де болагъандыр.

1951

ТАЛЧЫКЪЛЫ ГЮНЛЕРДЕ

(Олжагъа кагъыз)

Оьтген гюнлер унутулмай, янгырып,
Къазанлайын къайнаталар юрекни.
Айтып сама болурманмы йыр булан,
Сырдашым деп сагъа айтма гережни.

Къайгыыланы къутурагъан толкъуну
Якъ-якълардан чапды сени уьстюнге.
Къол узатма кюй тапмайлы ювукълар
Сагъа къарап къалды терен кюстюне.

Айрылмакълыкъ атгъан мени йыракъгъа,
Энниден сонг гѐрюшмеклик бармы экен?

Яла япгъан ягъсызланы ягъасын
Йыргып алып эришмеклик бармы экен?

Гёрюшмейли хыйлы йыллар ойтсе де,
Юрегимни болмас сенден айырма.
Йыракълагъа атгъан чакъы ювукъман,
Эрте не геч гёрюшербиз, къайгъырма.

Чач агъаргъан, тишлерим де тегюлген,
Гъар эртеним умут булан башлана.
Сен, ёлдашым, сав-саламат яшасанг,
Юрегимден дертлер бираз ташлана.

Юрегимде тамурлашгъан ёлдашлыкъ
Заманлар гетген булан ёгъалмас.
Къартаймагъан бизин учун шат яшлыкъ,
Юрекдеги асил гъисге чанг къонмас.

Энни мени болмажакълар алдатма
Хатларында мен охуйгъан сёзлеринг:
Гъар гъарпында магъа ачыкъ гёрюне
Шакъы орнунда гёзьяш текген гёзлеринг.

Эгер къысмагъ гёрюшмеге къоймаса
Гёзьяш тегюп эки гёзюнг улутма.
Жан къурдашны насигъаты гъисапда,
Муна мени бу тилевюм унутма:

Савлугъунгнун сакъла къолдан гелгинче,
Сабурлукъну ёлавчу эт ёлунга.
Сырдашым, сен эсде сакъла гъар заман
Дёрт яш къарап турагъанны къолунга.

Шат гюнлерде харлылагъа хыр берме,
Къарагюнде этме осал затланы.
Намартлагъа гёзьяшларынг гёрсетме,
Сагъа гёнгю кюлемесин ятланы.

Балалардан мен тилейген тилевюм:
Анасына гъюрмет этип турсунлар.
Зор Ватанын, атасыдай, унутмай,
Оьзлени оьз яшавун къурсунлар.

Гёрюшгюнче яхшы болсун гюнюгюз,
Савлугъунгнун сакъла къолдан гелгинче.
Сагъа оьмюр тилей туруп турарман
Къарт ёлдашынг оьмюр бою, оьлгюнче.

*Красноярск. край, Ледашёво юрт.
Июнь, 1952*

ЕНИСЕЙ

Ватанымны уллу оьзени Енисей,
Саян тавдан сен сыргъалап агъасан.
Авлакъланы, орманланы кыдырып,
Темиркъязыкъ буз денгизге багъасан.

Толкъунларынг саламатлы, сабурлу
Еликмейлер ярлар кысып тарлыкъдан.
Келпетинг бар Ватаныма ошавлу,
Шону йимик толгъан ичинг барлыкъдан.

Яр башланы япгъан субай агъачлыкъ,
Къызлар йимик исбайы акъ тереклер.
Уьстюнг булан агъа, уллу сал болуп,
Къурулушлар учун тарыкъ-гереклер.

Сени негъакъ макътамагъан Чехов да,
Гъайбатлысан, гюч етмесдей макътама.
Йыракъдагъы досларымны сагъынсам,
Сюемен мен кыырийынгда токътама.

Тутулгъанда хыйлы тургъан ягъынгда
Бары халкъны ёлбашчысы Ленин де.
План къургъан ол, ёкъ этип зулмуну,
Азат яшав къурмакъ учун элинде.

Бизин гёзел акъбашлы Кавказда да
Инилеринг Сулакъ да бар, Терик де.
Бир Ватанны баласысыз къачанда
Бир-биревден болгъан булан арекде.

Ватанымны уллу оьзени Енисей,
Сени де мен шолар йимик сюемен.
Яр башынгда оьсген нарат терекге
Салам айта Кавказдагъы чум, эмен.

Гъакъ юрекден салам сагъа, Енисей,
Инилеринг Терик булан Сулакъдан
Отлукъ ташлар ярып тёбен агъагъан,
Булут уьстде тав башдагъы булакъдан.

1953

АНАНЫ ЙЫРЫ

Бай-бай, балам, юм гёзюнгню,
Юхла йымышакъ тёшекде.
Сакъалын акъ къарлар басып,
Къыш токътагъан эшикде.

Бай-бай, балам, юхла рагъат,
Яшав къучакъ яйгъан сагъа.
Уъюбюзде гъар гюн байрам
Сен тувгъанлы энни магъа.

Бай-бай, балам, къыс, къучакъ-
ла,
Бишевиюнгню ал янынга.
Ай аямай озъ ярыгъын
Сепген сени яягъынга.

Къуймурлана бишевиюнге
Терезеден ол иржайып.
Ойнатмагъа сюе бугъай,
Излей ону нюрюн яйып.

Насип болсун гёрме сагъа
Сююнердей яхшы тюшлер.
Тюшден де арив яшав къурма
Партиябыз эте ишлер.

Бай-бай, балам, юм гёзюнгню,
Юхла йымышакъ тёшекде.
Сен яшавну ниъматларын
Гёрежекге этмен шек де.

1956

ШУЛАЙЛАР ДА БАРМЫ ЭКЕН...

Бир тухум адамлар бар:
Къувлуйгъан галстугу.
Кёрпедей бурма-бурма
Башыны гъар бир тюгю.

Башында шляпасы,
Билекде алтын сагъат.
Къысдырылгъан кисеге
Алтын къалам-автомат.

Сёзге тюшсе-гюнерли,
Гёрюне жагъчы болуп.
Танышлыкъ булан алгъан
Документ къойну толуп.

Урунгандокъ бир ишге
Гъакимин къолгъа ала.
Къонакълыкъгъа чакъырып,
Алдына ички сала.

Ара бёлмей ичиле
Къолундагъы аягъы.
«Аявлу» къонагъыны
Башы къапда, баягъы.

«Иш артда къалма кюй ёкъ
Сендей башчы бар туруп!»

Деп, ялагъай тост айтып,
Иче яхшы толтуруп.

Тюлкю йимик ялына,
Ол май болуп ягъыла.
Йыбав учун терс хомуз
Согула, теп къагъыла.

Тек бары затдан алдын
Онгара озюню уюю.
Хыянатчы ёл булан
Таба яшавну кююю.

Уруну кююю биле,
Къазана кисесине.
Халкъны дерти бир сама
Гелмей ону эсине.

«Сен къор болгъун» деп айтмас,
Гелише кёплер булан.
Хыйлылар сёйлей бола:
«Паланча тизив улан!»

Оърдегине ялагъай,
Айтмас огъар къаршы сёз.
Тёбенгиге хохая,
Къаратмас иржайып гёз.

Къараса – иши де кѣп,
Тек ѳкъ бир де маънасы.
Кемчилигин яшырма
Гъап-гъазир багъанасы.

Аякъ тюпге яйылгъан
Халча булан хали де.
Шолайлар кѣп ерлерде
Ёлугъалар гъали де...

Тикген ол яхшы уйлер,
Ичи толгъан мебелге.
Башыны гъайын эте,
Не суйсе болсун элге.

Бармы экен айланангда
Шолайлар, тергеп къара.
Шолардан тез къутулсакъ,
Шек ѳкъ, иш алгъа бара.

1956

ЯЗБАШ

Сюзюк гѣммек кѣк йыртыллай гюзюдей,
Гѣк булутлар кѣпден яшынгъан къачып.
Чагъы етген къуймур къыздай иржая
Язбаш гюню, алтын чачларын ачып.

Сюйгениндей авлакъны да сыйпай ол,
Кюрлюгюнден ѳнкюй, гюллени соруп.
Къурч юрекден къутлай бизин эллени,
Къаршыдагъы акъ баш тавгъа юз буруп,

Ол къувлута чечеклерин тав-тюзюню,
Накъышлангъан таза теки халчадай,
Йылы авлакъда жагъчы ишлеп янтайса,
Ер йымышакъ дос тохугъан халчадай.

Юваш еллер арачыдай теберип,
Гъашыкълардай объюшелер чечеклер.
Тойгъа барма гъазирленген къызлардай,
Безенгенлер тав бетлерде тереклер.

Аявсуздан атир ийис чачылгъан,
Йылы гъава сыйпай бары барлыкъны.
Гѣнгюл къувнакъ, гѣрюнюш де шатлыкъда
Гѣрмегендей къышда да гъеч тарлыкъны.

Кюр гъайванлар ойнакълайлар авлакъда,
Жан-жанывар шат алышып йырлайлар.
Акъ папахлар гийген бизин къарт тавлар
Бек ушатып бу макъамгъа тынглайлар.

Язбаш гюню иржаягъан яш йимик,
Къарагъанда шат ойлагъа батдыра.
Шулай гѣкчек табияты тав элни
Ватаныма сюювюмню артдыра.

1956

ЯЙНЫ ГЮНЮ

Гёз алагъан чакъы еринг – генг авлакъ,
Яллав яй гюн шавла себе тав-тюзге.
Толкъун-толкъун сагъын агъа гъавада,
Къарагъанда парх бере гёк денгизге.

Яшыл авлакъ, аллы-гюллю чечекли
Ошаш геле накъышлангъан халчагъа.
Къушлар чарнай, кёп арекде чалына
Жагъиллени йыры, гёнгюн алагъан.

Биченликни ийислери эсирте,
Айланангда – чюйре бёркдей гебенлер.
Ял алгъанда бере яхшы салкъынлыкъ
Эжелдеги бурма чачлы эменлер.

Отлавагъа къой сиривлер яйылгъан,
Кюрлюгюнден ойнакълайлар улакълар.
Ташны тешип чыгъа оьрге бокъурап,
Ичсенг тишинг бузлатагъан булакълар.

Къувун салып кишней колхоз йылкъыда
Семизинден ярылагъан атлар да.
Шолай гёкчек гёрюнюшню гёргенде,
Къуванмакъдан яш болалар къартлар да.

1956

ВАТАН

Совет уьлке, генг Ватанны сюейик,
Анабыздай сют берген къыркъ тамурдан.
Гертилей де, олдур бизин оьсдюрген,
Биз де ону тюшюрмейик абурдан.

Ватаныбыз – бизге насип береген,
Биз бу затны даим эсде сакълайыкъ;
Огъар къаршы душманлар баш гётерсе –
Девлер йимик бюдюремей якълайыкъ.

Оьз элине авур намус тюшгенде,
Осал эрлер Ватанына ят чыгъар,
Эл айыбы эллий йылдан жувулмас,
Эл намусун кютгенлеге ат чыгъар.

1956

КЪАРТЛЫГЪЫНГА, ВЁРЕ, ЭТМЕ МЮКЮРЛЮК

Яшагъанны яшлыгъы оьтюп къартаймакъ,
Къутулмажакъ табиатны закону.
Гьюр къонгъандай бурма чачлар агъарып,
Авур гюнлер тез чакъыарлар ону.

Къартлыкъ сыйпар къартыллавукъ къол булан
Тындырмагъа сююп сени гъамангъа.
Амал болса къоймас сени ол гъали
Негетингни битдирмеге Ватангъа.

Сайки айтар: «Сендей нече, нечени
Салгъанман, – деп, – гери къайтмас ёлуна».
Санларынгни чанчып, чюмлеп сызлатып,
Къоркъутар ол, алма къарап къолуна.

Тизгинингни берме, вёре, огъар сен,
Басгъан булан бюдюрейтме белингни!
Къартлагъа да кёп борч бола кютмеге,
Жан сав чакъы унутма сен элингни

Къулакъ асмай къартлыкъгъа, гёр эли ишин
Алдынгъыдай болмаса да яш кюрлюк.
Оьз борчунгну кютмей туруп Ватангъа,
Къартлыгъынга, вёре, этме мюкюрлюк.

1956

ТАРГЪУТАВ

Чачал бёрклю булутлардан бийикде
Таргъутав бар душман батмас къаладай!
Лайлай эте анасыдай къарт Каспий
Къучагъына къысып ону баладай.

Сайки айта: «Не оьтмеди башынгдан,
Девюр бою сырынг чыкъмай сырылып.
Гёремисен йибек басгъан сынларын
Кёп эрлени ватан давда къырылып.

Яраларын ямап, ятмай ер уьстде,
Ат бойнуна тёкген олар къанларын.
Оьзлер чи ёкъ, аты къалгъан йырларда,
Аякъ уьстде берип азиз жанларын».

Нече папах чюйде къалды чанг басып,
Нече олжа оьлдю чечмей кирлерин.
Яш гелинлер къартайдылар иржаймай,
Шо давларда тас этип оьз эрлерин.

Кёп гъашыкълар суюгенинден айрылып,
Яшыртгъындан ютду тузлу гёзьяшын.
Гечелейин янгыз барып хыйлы ана
Къучакълагъан уланыны сынташын.

Кёп къылычлар хужу къалгъан тот басып,
Ери гелсе, тынч ятмайгъан къынында.
Унутулмас яшыл йибек япса да,
Сураты бар оьз есини сынында.

Байракъчыдай къопаясан алдында,
Игитликге аты айтылгъан тавланы.
Кремлдей къаласысан досланы,
Таш юрекли душманысан явланы.

Чакъ чарсланса, булутлагъа баш урма,
Къопай, къувна, азат элни тавусан.
Душманлагъа гери къайтмас къабурсан,
Досларынгны женнетдей гюл бавусан.

1958

ЭКИ ЖИБИН

Тавлар чечген акъ тонун,
Гийгенлер яшыл дарай.
Язбашны къаршылама
Безенген болма ярай.

Бу язбаш ошаш геле
Бизин азат элlege.
Тереклер икрам эте,
Юваш, йылы елlege.

Гюн шавлагъа къандырып
Бадырап тура гюллер.
Жан-жанывар тербенген,
Сарын айта бюлбюллер.

Балжибин тангдан туруп,
Оьбе чечек-чечекни.
Сайки бил, соруп тура
Ана берген эмчекни.

Бир гюлге гелип къонуп,
Жибинибиз этди эс:
Гюлно уьстюнде янтая
Къаражибин – иш суюмес.

Балжибин эринмей деп,
Гюллей, юреги яна,
Огъар тюртюнемек учун,
Чыгъара бир багъана.

Гьонерсиз, оьктем буса,
Озокъда, турмас шашмай.
Къаражибин хохайып,
Муна шулай сёз башлай:

– Мунча не айланасан,
Чечекден чечек сайлап.
Гюллени барысы да
Сагъа тийгендей, пайлап?

Сен мени гөрмеймисен,
Нечик рагъат яшайман?
Иш булан ёкъ аварам,
Гъазир ашны ашайман.

Къыдырып завх этемен,
Кепдемен йырлап, бийип.
Бий чакъы къыйналмайман,
Ишге бармагъым тийип.

Тек сени чарчымынгдан
Болмайман юхламагъа.
Къырылымда зувуллап,
Яллыкъ бермейсен магъа.

Ялчы йимик ишлейсен,
Бир сама да алмай ял.
Къан-тер тегюп, къыйналып,
Не тарыкъ жыймагъа бал.

Баш, гезлер менде де бар,
Сенден кемми къанатым?
Мен де сагъа ошайман,
Мени де жибин атым.

Балжибин кюлемсиреп,
Бугъар бакъдырды гезюн,
Мысгыллайгъан къайдада,
Булай башлады сезюн:

– Озокъда, сени де бар
Башынг, гезюнг, къанатынг,
Тек халкълар таный бизин,
Къаражибин сени атынг.

Къанатлардан не пайда,
Уча буса бошуна.
Пайдасыз юрюйгенлер.
Гелмей халкъны хошуна.

Сени къувуп чыгъара
Гирсенг гъар ким уюнден.
Олар ялкыгъан, инжиген,
Бош юрюйген кююнгден.

Аврув яйма устасан,
Ёкъ дагъы бир гъюнеринг.
Къаргъаны уясыдай,
Нас бола къонгъан еринг.

Язда бош къыдырмагъа
Бары жандан устасан.
Амма къыш ювукълашса,
Мунгаясан, пысасан.

Битмейген яз да болмас,
Етишер сувукъ къыш да.
Терезелер сырылып,
Сендейлер къала тышда.

Къышда базып бармагъа,
Сени бетинг, гъалынг ёкъ.
Мендей къыйын, тер тегюп,
Халкъгъа жыйгъан балынг ёкъ.

Гъар кимни де яшавда
Загъмат артдыра сыйын.
Ишлемейли, бош туруп,
Абур къазанма къыйын.

1958

ШАИРГЕ НЕ ГЕРЕК

Таш чартлатып тавдан акыгъан булакъдай,
Юрек къайнап гелген герти сёз герек.
Къара булут къапласа да шавласын,
Ону ярып чыкыгъан гюндей гез герек.

Тюзсюзлюк тырнаса да текаран,
Къан ярадай авуртагъан гъис герек,
Анасына кютюлмеген борчудай,
Элни дертин унутмайгъан эс герек.

Тынглагъанлар тез англайгъан мурадын
Барына да балдай татли тил герек.
Баш гётермей, эринмейли ишлеме,
Гъам охума хыйлы-хыйлы йыл герек.

1958

ДАВЛУБАЗГЪА

Кёкде юлдуздай учуп	Сув эшитип шо сёзю
Учгъун булай макътана:	Булай деп жавап бере:
«Менден гючлю гъеч зат ёкъ,	«Шо отну сёндюрме мен
Къонсам от тюшюп яна».	Барны унутма, вёре!»

1958

ШИНЕЛЬ

Янчылмайгъан яшлыкъ къатты къайнашып,
Яллай эдик инкылапны отунда.
Эгиликге тизгин бермей ябушуп,
Къарт яшавну къоймай эдик хотунда.

Янгызлыкъны билмей эдик не экенин,
Бир аглюдей бир-биревден къуванып.
Къувнай эди яш юреклер токътавсуз,
Вулкан йимик, от ташлайгъан таш ярып.

Опуракъны, ашны, сувну ойлашмай,
Палтарыбыз хытыр эди нече де.
Башыбызны гъайын этме бир сама,
Ишден гезик тюшмей эди гече де.

Барыбызгъа бирдей ортакъ, аявлу,
Давдан бизге къалгъан эди бир шинель.
Шо шинелни хабарын мен айтайым,
Уланым, сен сёзюм англа, тынгла, гел.

Шинелни биз ортакъ гийип гъарибиз,
Билмей эдик кимдир ону есиси.
Исивю ёкъ, оьзю эги болса да,
Ондан геле азатлыкъны иссиси.

Ятагъанда, ювургъан да о эди.
Къонакълай да ону гийип барадыкъ.
Шинель бизин гезик булан къучакълап,
Янгы затгъа йимик огъар къарадыкъ.

Оъзю тилсиз болса да эсгере эди,
Къызгъын давда оьтген хыйлы гюнлени.
Яшёрюмге шагъатлыкъгъа къалгъандай,
Тешиги де, тёшюн тешген гюлени.

Шинель бизден аз чекмеген къыйынны,
Гюлле тешген яралары гёрюне.
Гъали тапсам шо шинелни къучакълап,
Илер эдим уьубюзню тёрюне.

1959

ЯШЛЫКЪ

Булутланы йыртыгъындан ай къарай.
Юваш елге шыбышлаша япыракълар.
Терек тюнде экев тура олтуруп,
Чечеклердей, гийген тюрлю опуракълар.

Дертин ачма болмай булар, уялып,
Муратларын англаталар юз булан.
Къыз окъалай чачакъларын явлукъну,
Гёз тюбюнден къарай огъар яш улан.

Ай булутдан чыгъа балкъып, иржайып,
Гъашыкълагъа юху тиймес гече де.
Булар айгъа сукъланып кёп олтуруп,
Оьтгергенлер гечелени нече де.

Тийип гетсем силкинер деп тартынып,
Хозгъалмагъа болмай улан еринден.
Айтар сёзю тамагъына тыгъылып,
Бир сёз чыкъмай къартыллайгъан эрнинден.

Айтмаса да, англай булар бир-бирин,
Гъасиретлик гёзлеринден гёрюне.
Тек сыр чечме болмай булар ёлукъса,
Ишлегендей батып йылы терине.

Къаршылашса онгай тюшюп яп-янгыз,
Ойлашалар айтар арив сёзлерин.
Айтма болмай, уялчанлыкъ къолгъа алып,
Бебей йимик гъаран ача гёзлерин.

Нече-нече кагъыз язма урунса,
Арив сёзлер тапмай, юрек тынагъан.
Язгъаны да къала шолой берилмей,
Эки суйген ону хыйлы сынагъан.

Бир гюн кьалса гёрюшмейли бу экев,
Кирпик кьакьмай оьтгерелер гечесин.
Терен ойлар юреклерде кьайнашып,
Тангны уяв кьаршылайлар нечесин.

Кёкюрекде гьислер толгъан тыгъылып,
Кёпден суйген бир-бирине айтмагъа.
Дертли юрек, кёкюрекде кьутуруп,
Бу экевню кьоймай уйге кьайтмагъа.

Кюр яшлыкьны герти сююв кьуршагъан,
Олтуралар, билмей заман оьтгенни.
Ай да бара ятывуна гьамангьы,
Эс этмейлер кьайтма вакьти етгенни.

Авазларын эшитмеймен оланы,
Тек англайман олар айтар сёзлени.
Гьар кимге де таныш о гьал, эсге алса
Яш заманын оьтюп гетген оьзлени.

Я бав да ёкъ, я Терек де, я ай да,
Уяндым мен, онгсуз тюшюп башлыгьым,
Шу шиьруда язгъан бары хабарым,
Болгъан экен тюше гёрген яшлыгьым.

ЁЛ ЯГЪАДА ЯНГЫЗ СЫН

Хатабыдай яшыл йибек кьаплангъан
Ёл ягъада мунгая бир янгыз сын.
Гьеч биревню хабары ёкъ: кимники,
Не себепден мунда тура, ким билсин.

Хытыр тондай – йыркьычлары ташыны;
Башы сынып ерге батгъан кёпденюкъ.
Балики, бу да болгъан бирев танывлу,
Язывларын ел ашагъан, аты ёкъ.

Балики, бизин бабабыз бу, – бел бувуп
Бизге яшав кьурма тузлу тер тёкген.
Балики онгсуз гюлле атдан авдарып,
Саз кьаткьакьлар кьабургьаларын сёкген.

Балики, бугьар чыдамасдай сёз тийип
Эр ягь учун душман булан чабушгъан.
Энни буса чупур сынгъа суйрелип
Бурма-бурма хурт уялар ябушгъан.

Балики, шаир болмаса да оьзю сав,
Гьеч оьлмейген йырлары бар эллерде,
Аты айтылмай йырланагъан гъали де
Бизде тюгюл, гъатта хоншу тиллерде.

Балики, муну къан оьжетлик оьлтюрген,
Кёп элчилер тилесе де гечмейли,
Балики, муну гелешмиши тул къалып
Иржаймайлы оьлген, кирин чечмейли.

Балики де, бу бажармагъан халкъына
Заманында гёрсетмеге гьюнерин,
Сёнген отдай унутулгъан шону учун,
Халкъ танымай энни гёмюлген ерин.

Балики, бу сын айта бары халкълагъа:
«Заманында гёрсетмеген гьюнерин,
Мени йимик къалажакълар ташланып,
Йыллар оьтюп, бирев билмей бар ерин».

Шону гёрюп мен ойлайман шулай деп:
«Къаламымны салмасман, – деп, – къынына,
Оьлгенчеге эринмейли эл учун
Алдынданокъ сокъмакъ салмай сыныма».

УНУТУЛМАС АДАМЛАР

*«Бу дюньягъа ес болмагъан, не болмас,
Болгъанлар да елемеген тозулмай.
Яхшы яшап, анив тургъан эрлени
Гьеч къалмажакъ, бир гюн иши бузулмай»
Йырчы Къазакъ*

Бу дюньягъа ес болмагъан, озокъда.
Тек оьлсе де, аты къалгъан эрлер бар.
Ватан учун къурбан этип жанларын
Халкъ унутмас олар ятгъан ерлер бар.

Бир гюн тувгъан, бир гюн оьлер, о – герти.
Тувмакъ, оьлмек–табиатны адаты.
Девюрлер бою оьлмей яшажакъ,
Ватан учун чалышгъанланы аты.

ЭСГИ ХОМУЗ

Яш къарт бола, эсги бола янгы зат
Бу яшавда тергев этип къарасакъ.
Эл йыбатгъан эсги агъачхомузну
Энни къатын къоллай этип ун аякъ.

Къартыллатып назик чилле къылларын,
Бу тал хомуз нечелени йыбатгъан
Биревлени гёнгюн ачгъан макъамы,
Биревлени сабий йимик йылатгъан.

Ойлар басса сермеп алып къолуна,
Чертип, чертип юреклерин ачгъанлар.
Кёкюрекде кёкюрейген сырланы
Йырлар этип айланагъа чачгъанлар.

Эл ичинде йыбав, мажлис башланса,
Яш да, къарт да къулакъ асгъан сесине.
Халкъгъа гьалал къуллукъ этген бу хомуз
Яшлыгъымны салды мени эсиме.

Йыллар гетип эсги болмакъ, къарт болмакъ,
Табиатгъа къыйышагъан шартдыр ол.
Заманында кютгенсен оъз борчунгуну,
Шо саялы, тал хомузум, кёп савбол.

1962

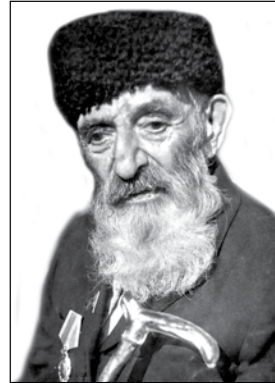

Эсделиклер

Абуталиб ГАФУРОВ

БАГЪАВ АСТЕМИРОВГЪА

**Денгизлер чайкъалышып,
Тавлар оькюрегенде,
Тавну тутгъан таш яр йимик,
Ишлединг оьз элингде.**

**Къара булут къазапланып,
Толкъун гетген сонг эниш,
Бу бизин тахшагъарда
Сен магъа болдунг таныш.**

**Зор оьрлюкlege етип,
Бав емишlege бакъдынг,
Шо ташгъынлардан оьтюп
Шамчыракъланы якъдынг.**

1958 й.

АТКБАЙ

ШАИРНИ ЮРЕГИ

Дагъыстан совет адабиятында Багъав Астемировну шиъру яратывчулугъу тутгъан ерни гъакъында К. Султанов, А.Ф. Назаревич, Г.Б. Мусаханова йимик критиклерибиз ва адабиятчыларыбыз язгъанлар. Олардан сонг язагъанлагъа янгы зат айтмагъа, озокъда, тынч тююл.

Гъар тилде йимик, къумукъча да Октябрни, ватандаш давланы гъакъында кеп йырлар чыгъарылгъан. Тек оланы хыйлылары кепден унутулуп да битген. Амма Дагъыстанда совет къурум учун юрюлген ябушувланы, «къара булутланы, къаршы еллени» гъакъында Багъав Астемиров язгъан шиърулар, о заман орнатылып, буссагъат къудратлы чайкъалагъан эмен тереклер йимик, гъалиги яшавубузда баргъан сайын гючлю тамурлана. Геч тувмай, озюню заманында яратылгъан шо йырлагъа оьлмек екъ экенге охувчу бек инана. Шаир Багъав Астемиров, озю суратлайгъан агъвалатлагъа ягъадан къарап, сувукъ-салкъын тююл, ичинде къайнар кюйде къатнашып, юрегиндеги ругъну къаламыны учуна чыгъара туруп язгъан.

1919-нчу йылда «Яшмын» деген йырында Б. Астемиров булай яза:

**Тав тюплени япгъан къара булутлар,
Йылы янгур бир де токътай, бир ява.
Юрегиме умутларым тыгъылгъан,
Тынышыма азлыкъ эте яз гъава.**

Башлапгъы эки сатырны охуп, токътап къалсанг, янгыз табиятны гъакъында язылгъан деп турасан. Амма ондан сонггъу эки сатыр, шо табият булан шиъруну язгъан гишини талигъин байлай, охувчуну ойларын, до хозгъай. Къара булутланы кериванлары бир ишлеге, бир агъвалатлагъа ёрав этилгенни билесен.

**Тек булутлар ари-бери юзелер,
Кериванларын тав башлагъа бургъанлар.**

Тик кыаялар ёлун кыыркып сюзелер, Сайки билдинг, кыазаватгъа тургъанлар.

Бу ерде булутлагъа «кыара» деп берилген суратлав бир табунланы кыара кыастларыны тапшурмасы экен, о кыастлар аз-маз да тюгюл, «кериван-кериван» болуп тавланы устыюне тербенгенлер. Оланы алдын кыыркып токытагъан кыаялар да нечик буса да тюгюл, кыара кыастланы кыаршысына тик туруп, кыазаватгъа токытагъан экен. Оырде эсгерилген сегиз сатырны чеберлик накышларын чечип айтып йиберсе, маъна 80 сатыргъа да сыймас йимик. Амма маъна, шаирни пагъмусу булан, 8 сатыргъа сыйдырылгъан. 8 сатыр булан, тавлар элинде ватандаш давланы вакътиси, гъар даим де гёз алда турар йимик жанлы келпетленген.

Жансыз табиятны жанландырмагъа ва оъзюню пикрусунда ону ишлетмеге кыумукъ шаирлени арасында Багъав Астемиров бек уста. Табиятны гъаракатындан эсе, адамланы кыастларыны гъаракаты Б. Астемировну шиъруларында гъар заманда да уьст геле. Багъавну башлапгъы йырлары революция жыжымын сёндюрмей сакъламагъа болагъан кюйде язылгъан.

Кыумукъ язывчуланы арасында табиятны (айны, гюнню, чарсны, туманны) суратлай туруп, халкъны юрегиндеги, жамиятны ичиндеги алмашынывланы кёп ренклер булан гёрсетмеге Б. Астемиров Йырчы Кыазакъ йимик уста.

Дослукъ теманы булай чечип бажармакъ шаир учун, озокъда, уллу пагъму.

Амма, пагъмулу адам яхшы да, кёп де язмагъа болагъангъа гёре, «аз язгъан» деген сёзлер кёбюсю охувчулар учун, балики, бироз сырлы кыаладыр.

Кыумукъларда егилеген ат, минилеген ат деп кёп айтыла бола. Амалдан геле буса, минилеген ат егилмей. Шаирни касбусун минилеген атгъа ошатмагъа ярай. Амма кыувунлагъа чабагъан, ярышларда озагъан атны сабангъа, киреге екмеге тюшсе, о атны иши нечик болма герек бола? Багъав Астемировну яшаву да аз минилеген, кёп егилеген атны меселинде болду. Сабандан, киреден чоласы болгъанда тюгюл, Багъав Астемировну шаирлик атына ярышларда чапмагъа бажарылмады. Амма, арыв гиши, уллу болгъанда да, арывлюкню алапатларын сакълайгъанда йимик, Б. Астемиров кыайсы иште ишлесе де, шаир юрек булан ишледи. Шогъар гёре мен, Б. Астемировну анкет маълуматларына булай язар эдим: шаир ва кыызыл партизан. Шаир ва комсомол кыурувчу. Шаир ва жаваплы партия кыуллукъчусу. Шаир ва ярыкыландырывчу. Адабиятчы, маданиятчы ва марипатчы.

Оъзюн кыайсы кыуллукъгъа йиберсе де, Б. Астемиров Дагъыстанны халкъларыны милли адабиятларын оъсдюрювню унутмады.

«Тангчолпанны» йылларында Темирханшурада кыумукъча башлап салынгъан сагъна оюнларда ортакъчылыкъ этген Багъав

Астемировгъа, 30-нчу йылларда культура фронтгъа ёлбашчылыкъ этмеге тюшдю. Театрланы, ансамблни къуллукъчулары, художниклер, композиторлар о заман партияны Дагъыстан обкомунда ва сонг наркомпросда ишлейген Б. Астемировну озлеге этеген кёмегине мюкюр эдилер. Эффенди Капиев, Ниязи, Мугъютдин Жамал, Аскар Сарыджа, Барият Муратова йимик, культура ва инче саният фронтуну гёрмекли вакиллери Б. Астемировну иш кабинетине, эрте-геч демей ва эшигин къакъмай гирип, юрегиндегин тартынмай айтып, къуллугъун битдирип чыгъа эдилер. Дагъыстангъа машгъур орус язивчулар П. Павленкону, Н. Тихоновну, В. Луговскойну геливюне. Эффенди Капиев булан янаша, Б. Астемиров да себепчи болду. Язивчуланы къурумуну ол ёлбашчылыкъ этегенде, уьч машгъур шаирге – Сулейман Стальскийге, Абдулла Магъамматовгъа ва Гъамзат Цадасагъа Дагъыстанны халкъ шаири деген ат берилди.

Багъав Астемиров – Дагъыстан язивчулар союзуну правлениясыны биринчи председатели, совет язивчуланы биринчи Бютюнсоюз съездини делегаты. Шаир кёп йыллар гъар тюрлю жаваплы къуллукъларда болгъан ва, къайда ишлесе де, шаир юрек булан къалгъан. Не къыйынлыкълагъа тюшсе де, къайда да ва не заманда да!

Къалам тутагъан къолуну гючю бар чакъы, Б. Астемиров къарт къаламын ял алмагъа къоймай, йырлар яратмагъа гиришген эди, атыны бойнундан хамутну тайдырып, сыртына ер къаплап, уьстюне минген эди. Не этерсен, ажжал хатирсиз зат! Болса да, ажжал яшавдан озмай:

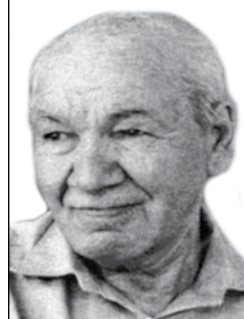
Игит гете – ёлу къала,
Шаир оьле – йыры къала.

1968 й.

Шарип АЛЬБЕРИЕВ

КЪЫЛАВЛУ КЪЫЛЫЧ ЙИМИК ИТТИ КЪАЛАМЛЫ ШАИР

Астемировну поэзиясы – клас ябушувланы отуну ичинде тувгъан поэзия. Шо саялы шаирни гъар бир сатырындан ялын уруна. Булут кериванлар гёчеген кёкде яшнагъан яшмынны да ол итти сюлчеге ошата.

Макътавлу революционер Зайналабит Батырмурзаевгъа багъышлангъан «Тангчолпан» деген поэмасында Астемиров булай яза:

**Гъали сен, оьзюнг ёкъсан, атынг бар,
Сендейлени унутмагъа амал ёкъ.
Эсделигинг учун савгъат этмеге
Шу йырымдан артыкъ менде гъеч мал ёкъ.**

Бу сатырланы авторгъа оьзюне де толу кюйде багъышлама ярай. Революционер гъисапда да, белгили жамият чалышывчу гъисапда да, пагъмулу шаир гъисапда да къумукъ халкъ Багъав Астемировну кёпден таный ва ону аты да, хаты да унутулма кюй ёкъ.

Ол бир де арзны, кантны сюеген гиши тюгюл эди. Шиъруларында да бир сама да кантны аламаты ёкъ. Башлапгъы шиъруларында эсги девюрге къаршы ябушув юрютмек аслу тема болуп токътагъан эди буса, артдагъы йылларда язгъан асарлары насипли яшавну суратлайгъан арив ренклерден толгъан. Он тогъузунчу, йигирманчы йылларда язгъан шиъруларында автор загъматчы халкъ уьст болажакъгъа теренден инана ва бир токътавсуз ябушмагъа, янын салып ятмай чалышмагъа чакъыра. «Харлы яшав жанын къыйнап, бугъавлангъан туснакъдай танг къатдырагъан» девюрге юрегине автор булай насигъат бере:

**Къоркъма юрек, къыйынлыкъгъа тёшюнг бер,
Сен ёлдаш бол сендей зарлы кёплеге.
Шо маякъгъа ярлы халкълар етерлер,
Къызыл байракъ гётерилер кёплеге!**

Гертиден де кёкден къара булутлар къачды, «гёргенде яшнагъан къызыл шавланы». Энни азат элинде авторгъа ай да жаны бар зат йимик гёрюне, халкъгъа къуллукъ эте:

**Тав бетлеге, узакъ заман юхлагъан,
Аявсуздан явдура о ярыкъны.
Ай да энни биле бугъай оъзю де
Шолай ярыкъ бизге айрокъ тарыкъны.**

«Тюбеклени сюлчесине тенг болуп» давларда уьст болгъан сонг автор къаламыны уьстюне булай борч сала: «Гъали сени борчунг – макътап бажармакъ бу ниьматны, гелген бизин тавлагъа» дей ва ахыр тынышына ерли шо борчну кютме де кюте.

Астемировну яратывчулугъунда Ватанны, къурдашыкъны темасы айрыча ер тута. Амма ону учун янгыз Дагъыстан ватан болуп къалмай, «Тувса да о гюн таймагъан Кавказда, не башгъадыр, буз тавлар да – Ватаны!» Уллу орус оьзен Енисейни ягъасында олтургъанда шаир Терик булан Сулакъны эсге ала ва оланы агъа-инилеге ошата: «Бир Ватанны баласысыз къачан да, бир-биревден болгъан булан арекде», – дей.

Табиатны жанландырмакъ айдан, гюнден, оьзенлерден, тавлардан-ташлардан таба инсанни пикруларын, шатлыгъын берип бажармакъ Астемировну яратывчулугъуну инг де гючлю янларындан бириси. Колхоз яшавгъа ва табиатны гезеллигине багъышлангъан «Колхозну гючю», «Яйны гюню», «Язбаш гелди», «Язбаш» ва шолай оьзге шиьруланы охуп къарасанг, чеберликни уллу аламаты гюзгюде йимик гёрюнюп тура.

Багъав Астемиров уруну, яланхаялыкъны, эринчекликни, динни пышдырыкъларын, гъасили калам, яшавда чырмавукъ йимик аякъгъа чырмалагъан жиргенч хасиятланы сюеген гиши тюгюл эди. Суймей ариден къарап турмакъ – бир, олагъа къаршы ябушмакъ – башгъа. Багъав оьмюр бою шолагъа къаршы ябуша туруп гетди. Ону 1932-нчи йылда язылгъан «Шайыхланы канты» деген шиьрису буссагъатда да гючюн тас этмеген деп айтма ярай. Артдагъы йылларда язылгъан «Яланхая Ягъия», «Бармы экен айланангда шулайлар», «Эринчек Элдар», «Мевлет герек моллагъа» йимик кёп тизив сатира шиьрулары да охувчулагъа яхшы таныш.

Яшлар учун китап язмакъ инг де къыйын затланы бириси деп эсеме геле. Оланы ойларын, юрегин, талапларын билмек ва чебер атив тил, тынч форма булан берип болмакъ – уллу гюнер. Яшлар нечикде язылгъан затланы къабул этмей. Оланы сюювюн къазанмакъ учун юрегине «гирип» бажарма тарыкъ. Багъав Астемировну яшлар учун язылгъан асарларыны аслам яны шо талаплагъа жавап бере эди. Ону чечеген ёммакълары чы къумукъ адабиятта яшлар учун язылгъан инг де атив асарлардан бирлери деп эсеме геле.

Автор яшланы намусгъа, къурдашылыкъгъа, загъмат тёммеге уйьрете туруп, уллулагъа абур этме герекни де унутмай.

Артдагъы йылларда Багъав Астемиров прозагъа гиришип, бир нече хабарлар да язгъан эди. Бирлери «Дослукъ» альманахта да чыкъды. Языв гъакъда мени Багъав булан кёп лакъырым бола эди. Ону кёп уллу планлары бар эди. Савлугъу къойса, революционерни гъакъында пьеса язмагъа ва

инкылап ябушувгъа багъышлангъан повесть язмагъа хыял эте эди. Тек авур аврув ону яратывчулукъ муратларына етишме къоймады. Амма язып къоюп гетген китаплары да, къумукъ адабиятны байлыгъы гысапда, кѣп йыллар яшажакъ.

Гъалиге ерли биз Астемировну яратывчулугъу гъакъында хабарладыкъ. Ону революциячы гъаракаты ва совет гъакимлигин токъташдыривдагъы къасты гъакъында айтмагъанбыз. Комсомолну обкомуну биринчи бюросуну члени гысапда да, наркомпрос болуп да, наркомфин болуп да Астемиров аз заман чалышмагъан. Макъаланы шаирни гъакъында язмагъа токъташгъаным саялы мен о янларын суратламакъны ону алдын таныгъан, ону булан бирге ишлеген ёлдашлагъа къояман. Дагъыстан адабиятын оьсдюрювде о нечик роль ойнагъанны эсгерме тюшежек.

Кѣп пагъмулу ва гъаракатчы совет язывчу Эффенди Капиев ва Багъав Астемиров совет язывчуланы Дагъыстан союзун къурувда кѣп чалышгъан адамлар. 1934-нчу йыл. Совет язывчуланы биринчи съезди юрюле. Максим Горький ёлбашчылыкъ этеген шо съездге уьлкени гъар-бир буччагъындан юзлер булан делегатлар гелген. Шоланы арасында Багъав Астемиров да бар. Ол делегат болуп къалмай, Дагъыстан язывчуланы союзуну биринчи председатели де болгъан.

Муна, халкъ булан шулай тыгъыс байлавлу болгъанлыгъы, клас ябушувланы къазанында къайнагъанлыгъы, ярлы халкъны къыйынын-тынчын яхшы билгенлиги саялы ону шиърулары охувчуну юрегине синге ва эсде къала.

Астемиров култну йылларында бир гюнагъсыз кѣп къыйын гѣргенлени бири болду.

Астемиров гѣземелдирикге сѣз язагъан шаир тюгюл эди. Гъалиден бир он йыллар алда о къартыллайгъан къолу булан тюпдеги сатырланы язагъаны бугюн йимик гѣз алдымда:

**Къулакъ асмай къартлыкъгъа, гѣр элни ишин,
Алдынгъыдай болмаса да яш кюрлюк.
Оъз борчунгнуну кютмей туруп Ватангъа –
Къартлыгъынга, вѣре, этме мюкюрлюк!**

Дюнъядан о Ватанны борчун кюте туруп, къартлыгъына мюкюрлюк этмеген кюйде гетди. Амма ону китаплары, элге этген къуллаугъу оъз халкъыны эсинден гетмес.

1968 й.

Баммат АТАЕВ

ЯШМЫНДАЙ ЯШНАГЪАН ЯШАВ

Ярлы халкъны азатлыкъ учун ябушувгъа чакъырагъан йырлар язгъан дагъыстанлы пагъмулу уланланы арасында кьумукъ халкъны сююмлю шаири Багъавутдин Астемировну атын айрыча абур булан эсгермеге ярай.

Багъавутдин Астемиров 1898-нчи йыл Яхсайда тувгъан. Етти йыл битгенде ата-анасы ону моллагъа охума йиберген. Шаир озъюню автобиографиясында: «Яшлыгъымдан мени эсимде кьалгъан зат молланы чубугъу», – деп яза.

Моллада эки йыл охуп гьарп таныгъандан сонг, ону озъюнде белгили «татар муаллим Исакъ апенди» дарс береген мадрасагъа салгъанлар. Мадрасада ону хоншу яшы Зайналабит Батырмурзаев де болгъан. Эки де яшны охув ожакъда башлангъан аралыгъы бара-бара гючлю кьурдашылыкъгъа айлангъан. Зайналабит Батырмурзаев Дагъыстангъа белгили революционер болгъанда, Багъавутдин ону таъсири булан революция гьаракатгъа кьошулгъан. Ширьу яратывчулукъ ишинде де ол Зайналабит Батырмурзаевни озъюню учители гьисаплагъан.

Багъавутдин Астемировну адабият яратывчулугъу Дагъыстанда революция ябушувуну толкъуну гетерилген йылларда башлангъан, ватандаш давланы кьызгъын вакътисинде гючленген. Ону кьаламы кьылычдан уьлгю алып, адабиятда озъюню ёлун тапгъан. Башлапгъы ширьуларындокъ шаир халкъны азатлыкъ учунгъу ябушувун герти чеберлик булан суратлап бажаргъан.

Багъавутдин Астемировну поэзиясыны озъюне хас айрычалыгъы бар. Ону ширьуларыны игитлерини келпетлери охувчугъа жанлы адамлар йимик таъсир эте. Ону игитлери чебер асарда суратланагъан агъвалатлагъа арекден къарап турагъан адамлар тюгюл, олар шо агъвалатланы жанлы ортакъчылары.

1978 й.

ИЗАМИТ АСЕКОВНУ 90 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

Изамит АСЕКОВ

ЯШАВНУ АЛАМАТЫ

Гъайлек объю де гиччи,
Гъайлекдеги де гиччи,
Гъали улангъа эркин
Гиччи гъайлекни ичи.

Гъайлегинг гъали эркин,
Тек заманлар айланар.
Оьсгенде сагъа, иним,

Тар гёрюнер дюньялар.

Яшав шолай: гиччиде
Гъайлек де яшгъа таман...
Сав дюнья азлыкъ этер
Оьсгенден сонг,
Бир заман...

ГЁНГЮМ ЭПСИЗ УШАТА

Кёкню гюнеш бийлеген,
Айланам алай ярыкъ.
Айланам ярыкъ буса –
Магъа дагъы не тарыкъ.

Кёгюм десем, кёгюм де
Гюн бою гёммек тюсде.
Магъа дагъы не герек,
Кёгюм гёк буса уьстде!

Яшыллыкъгъа яшгъаргъан
Тавум-тюзюм эртерек.
Гёрюнюш гёзел буса,
Дагъы магъа не герек!

Не арив биз саялы
Бу шыплыкъ дюньядагъы.
Дюнья парахат турса,
Не герек магъа дагъы?!

ТАЛ ХОМУЗНУ ТИЛИНДЕН

Тойларда алдан берли
Къурч йырланы оьр этип,
Гече-гюн сёйлегенмен
Осал эрни ер этип.

Сокъ, мени сокъ, аяма,
Уют уьч де къылымны.
Къарнымдан къотарайым
Артгъа салгъан йырымны.

Черт къылыма, аяма,
Чертген сайын кавлуман.
Досгъа дос болуп юрюп,
Ятым булан давлуман.

Къылымны чалт къытыкъла,
Бармагъынгны уютуп,
Къарнымдагъы йырланы
Мен къалмайым унутуп.

Чертсенг – чыгъар тавушум,
Чертсенг – гѣнгюм кюйленер,
Чертгенде эс жыйылып,
Эсги сырлар сѣйленер.

Айтарман:
Тасма кыллым
Байгъа-бийге батгъанны,
Айтарман:
Байлар нече
Мени отгъа атгъанны.

Тойларда болгъанымны
Бир тоюп,
Беш тоймайлы,
Амма юрюгенимни
Йырны кююп кюймайлы.

Гѣрдюм халкъны кыайгъысын,
Таныдым яхшылыгъын,

Тойларда элге яйдым
Халкъны асил кылыгъын.

Аврувну гѣнгюн алдым,
Талчыкъланы иржайтдым.
Уъч кыллы тилим булан
Уъч маслагъат сѣз айтдым.

Чертсене тал къарныма,
Тырпылласын кылларым.
Бугюн элге билинсин
Эжжелдеги сырларым.

Йыллар гете,
Йыр къала,
Йырдыр яшавну гюлю.
Йырлардан да белгили
Халкъымны шат гѣнгюлю!

БИЗИН ЮРТЛУ ОДАМАН

Эрте тургъан кюйчуну
«Кюйлары, – дей, – эгиздей»,
Амал да ёкъ шо айтыв
Чыкъмагъан буса бизден.
Эгиз кюзу да бизде,
Семиз кюйлар да бизде,
Бизин кюшну-кютанны
Таний тав булан тюз де.
Кютан-кюш танывлугъа
Бир де тамаша болман,
Кюйну-кютанны башы
Бизин юртлу одаман.
Одаман да одаман,
Кюй булан кѣп долангъан,

Кюмукъ тюзде кюй яйып,
Йырав болуп да болгъан.
Йырав болмай боламы,
Тувса бу эркин бойда,
Йыргъа кыатыш гѣк отну
Ажайып отлай кюй да.
Шогъардыр кюйлар семиз,
Кюзлаву – эгиз-эгиз.
Кюйну гѣрме сюйсегиз,
Тувра бери гелигиз.
Эрте тургъан кюйчуну
«Кюйлары, – дей, – эгизден»,
Шек де ёкъ шолай айтыв
Башлап чыкъгъангъа бизден!

КЪУШГЪА УЯ ГЪАЗИРЛЕЙ

Хоншум гиччи болса да,
Эл мюкюр гюнерине,
Къушлагъа уя этип,
Къагъа бавну тѣрюне.
Хоншум гъали де гиччи,
Сонг гѣрерсиз бираздан...
Къушлагъа шагъар кюуар

Бавда бир-эки яздан.
Кырыыйында сюргюсю,
Уста яшны чѣкючю,
Емиш терек чалт обсер
Къуш йыр кыатыш гъавада...
Юрт бавдан халкъ кюванып,
«Къуш шагъар!» – дей бавгъа да.

ТАНГАЛАГЪА КЪАЛМАСЫН

Гъар айтгъанда: «Тангала!
Тангала да, тангала...»
Тангала этермен деп,
Хоншум гъаман янгыла.
Бугюнгю къуллукъ – бугюн
Битип тайма тарыкълы,
Бугюн ишин этгенни
Эртен бети ярыкълы,
Тангалагъы къуллукъну
Кютме тарыкъ тангала,
Бугюнню тангалагъа
Къоюп хоншум янгыла.

Бырындан шолай гелген,
Сен, иним, шону англа:
Бугюнгю иш – бугюнге,
Тангалагъа – тангала.
Элги бугюнгю иши
Тангалагъа къалмагъан.
Халкъ бугюн этежегин
Тангалагъа салмагъан.
Тангаласы, баягъы,
Тавукъну тангаласы...
Тангалагъа къоймакъны
Эринив багъанасы.

ГЪАР КИМНИ ОБЪЗ НАМУСУ

«Тур-турдан» аваз гелген
Тангны ярыгъы булан,
Гюн бурнуна чертсе де,
Гёзюн ачмай бу улан.
Улангъа танг къатмагъан,
Гечелик къарагъанда.
Гъайдалмагъан гамиши
Буссагъат да аранда.
Танг буса бу юртда да
Заманында къата чы,
Улан буса гъали де
Орунунда ята чы.
Сайки, огъар онгача
Танг къатмагъан, къарангы,

Уланны эсинде ёкъ
Гамиш къатгъан араны.
Бишевию гелип-гелип,
Ювургъанны тарта чы,
Улан мишигине де
Къулакъ асмай ята чы.
Бетин бойлукъгъа басып,
Тыныш ала гъарангъа,
Эсине де гелеми
Къарайым деп арангъа.
Тюртюп-созуп турмайым,
Тюшге уянар бугъай.
Гамиш къаймакъгъа чомма
Бети уялар бугъай.

СЫЙЫРЫНА ОТ ЧАЛА

Чалгъысын енгил сермей,
От чалма авур гёрмей,
Яшыл отгъа тоймаса,
Сыйыр аслам сют бермей.
Яшны чалгъысы итти
Биленип билевташгъа,
Енгил чалгъысы булан
От чалма недир яшгъа.
Бир сермей, эки сермей.
Кавланып чалгъы йыргъа,
Отну аслам авдара
Гечеликге сыйыргъа.

Итти чалгъы къылавлу
Алай бир бата отгъа,
Йыр экен чалгъыны да
Салагъан уллу хотгъа.
Иш уьстюнде билине
Къоччакъ уланны сыры,
Терик бойда янгыра
Ахшам чалгъыны йыры...
Гъей, къоччагъым, къоччагъым,
Отгъа сыйырны къандыр.
Ишинг саялы сагъа
Къалын къаймакъ гъалалдыр!

**Гюлбагъдат
ОМАРОВА**

ЕСИР ЮРЕК

Эсимде бар, бурма чачынг сыйпап болмай,
Гъасиретлик мени шо гюн кыйнайгъаны,
Сагъа чечме болмай къалгъан сююв сырым,
Ташгынлайын ташып тѣшге сыймайгъаны.

Эсимде бар, талчыкъларым талав болуп,
Тамагъымны толкъунлайын кысагъаны,
Юрек йылап, юрек сызлап, юрек бозлап,
Сагъа тавуш этмей тилим пысагъаны.

Эсимде бар, тилим терен яшыргъанны
Гѣзюм айтып кыймасын деп къоркъагъаным.
Сагъа гет деп, сен гетгенде, янгыз уйде,
Гъасиретлик кыйнап, сенсиз ялкыагъаным.

О замангъы къара чачым мени де акъ,
Сени де чи къурум чачынг агъаргъандыр,
Акъ юзюнде ал энглеринг, къайгъы басып,
Тюсю къачып сари гюздей саргъайгъандыр.

Заман гетип, "Бош умут", – деп, умутлагъа,
Савбол этип, къолунг силлеп кыйгъансандыр,
Мен де сени кѣпден берли унутгъан деп,
"Балики де, суймейдир," – деп ойлайсандыр.

Янгылышсан, сени суйген яш юрегим
Къышымда да, язымда да сени излей,
Сен чи умут уызгенсендир менден энни,
Амма мени зар юрегим умут уызмей.

16.02.12 й.

НАМАРТЛЫКЪ

Гёзлеримни теренине чомулуп,
Геземединг сырларымны бавунда.
Ачгыч мени гёзлеримде болса да,
Оьрленмединг ойларымны тавуна.

Мени герти сюювюмден кьоркьдунгму,
Эки гюнлюк юрюшлени сайладынг.
Магъа намарт гюмелекге чер болуп,
Юрегимни дёрт гесекге пайладынг,

Агламадынг юрегимни, гьалымны,
Йырым сагъа сырларымны чечсе де.
Мен чи сенден гечмежекмен, гечмежек,
Сен алдатгъан гюмелеклер гечсе де.

САГЪА БАЙЛАДЫНГ

Ялгъан дюнья яндырып,
Ягъымны чорт сындырып,
Кьуруйгъан терек эдим.

Тёгюлген япырагъым,
Сынгъан гьар-бир бутагъым –
Йыгъылма герек эдим.

Дюньяда эм ёкьдур деп,
Тийген – оьлюм окьдур деп,
Сенден умут уьзгенде,

Гёнгом чыгып дюньядан да,
Янгызлыкъны гьар яндан да
Агъын сенсиз сезгенде,
Къайдан чыкьдын,
къайдан гелдинг,
Ругь гётериц, умут бердинг,
Мени ойладынг?

Къанатынга байлайгъандай,
Юрегимни даимликге
Юрегинге байладынг.

1999 й.

ТОКЪТА, ГЕЧЕ

Токъта, гече!
Алгъасама, Тангчолпан!
Янгызлыкъда аз къатмагъан тангларым.
Сюйгенимни истеп юрек исивюн,
Етим яшдай, сарнап йылай санларым.
Токъта, гече,
Гюн чыгъары мажагъат,
Гюнбатарда кёк кьызарып гёрмедим.
Гьасиретлик кьыйнаса да жанымны,
Черим табып, исивюмню бермедим.

Токъта, гече,
Алгъасама гетмеге,
Сырларым бар, сагъа чечип битмеген,
Янгыз кызылар янгыз йырын йырласын
Сююв гъакъда муратлагъа етмеген.

7.07.2004 й.

АКЪ КЁЛДЕГИ УМУТЛАР

Эсингдеми, аркъа таяп таллагъа,
Кёлге багъып биз этеген умутлар?
Умутлагъа уллу терек йыгъылгъан...
Узакъ къалмай, кёл де бизин унутар.

Биз гезеген кёл ягъагъа от битген,
Акъ кёлюбюз сагъа сакъал кьойгъандай.
Къысмаат бизге не этип кьойду, сьуйгеним,
Бирче яшап, биз яшавдан тойгъандай?!

Ажжал сени алып кьойду кьолумдан,
Азирейил гючлю...энни не этермен?
Аяп сыйпап кёл ягъада отланы,
Сьуйгениме алгъам-дуа этермен.

Кьой, оланы кьолларымны исивю
Аявласын, сени йимик савунгда.
Мен гезейим, сен бар йимик янымда,
Акъ кёлдеги насибимни бавунда.

ЮРЕГИМНИ ЯЛЫ ЁКЪ

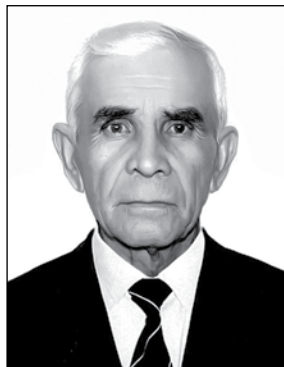
«Нечиксен», – деп, сен уьстденсув сорама,
Нечигимни англамассан сёзюмден .
Нечигимни айтар сагъа ялгъансыз
Аччы гёзьяш тёгюлеген гёзюмден.

«Сорама»,– деп, «Сёйлем», – деп айтсам да,
Сен билмейсен магъа нечик тарыгъынг.
Авазынгны эшитмеген гюнлерим
Алып кьойгъан гёзлеримни ярыгъын.

«Нечиксен», – деп, сорама сен уьстденсув.
Нечигимни сёйлемеге гьалым ёкъ.
Гёзюм сокъур, оьзюм оьксюз къалгъанман,
Сен гетгенли юрегимни ялы ёкъ.

Абас МАМАЕВ

ЭКИ ЮЗЛЮ ОЧАР

*Эки юзлю болгандан юзсюз кълган кѣп кѣолай.
Эки бетли адамны бир бети де болмас.
(Халкъ айтывлар)*

Ахшам Акъайлагъа Сатыбал да, Магъаммат да гелелер. Янгы очардан къайтып турагъан Акъай:

– Яхшы этдигиз гелип, сизин гѣрмеге алгъасай эдим. Бугюнгю очар Алисге де, сиз экевге де багъышлангъан эди, – дей.

– Не дей эди? – дей Сатыбал алгъасап.

– Сатыбал да, Магъаммат да, эки жума юрюп, гелешип болмагъан эки суйгенни (бамматюртлу къызны да, борагъанлы Басир деген уланны да) Алис барып эки гюнден гелешип де, алып да гелген, – дей эдилер.

– Дагъы да не дей эдилер? – дей Магъаммат.

– Сѣйлеп ишни онгарып болмайгъан адам ишни бар гъалында сама да къоя буса яхшы эди. Къоймай-ишни гъалын буза. Ишни бузар йимик бузукъланы башлап неге йибердилер? Ким йиберди экен? – деп сѣйлейгенлер болду.

– Анасы, Басир ярлы яш деп, рази тюгюл эди чи, гючден алайкъмы ону разилигин? – дей Сатыбал ачувланып.

– Шолай хабар да болду. Сонг Алис къызны гелтирген кюйню де айтдылар.

Анасы «Басир – ярлы яш» дегенде, Алис:

– Уъй агълуде янгыз улан, уъйден ую, гъайвандан гъайваны, абзары-гъалы ким де сукъланардай. Сен анасан, сенден артыкъ яхшылыкъ сени къызынга, озокъда, бирев де ёрамажакъ, буса да магъа да инаныгъыз! Яда гел, мен, сени элтип, шо уланны яшаву булан таныш этейим. Сен шогъар рази болмасанг, мен сизге къыз тилей гелмежекмен, – деген.

Къатын да, амалсыз болул, Басирни яшавуна къарамагъа адам йибере. Гелген Адамны Алис, Атавлагъа да элтип, оланы ую, малы-гъалы булан

таныш да этип (Атав яхшы мадарлыгы булангы адам чы), «Муна шулай яшамагъа сюеген улан Басир. Бармы бугъар айтмагъа зат?» – деп шо адамны йиберген. Экинчи гюн барып кызыны алып да гелген. Эки сюйгенни бир этип, уллу савбол-баракалла да алгъан дей эдилер.

– Дагъы не дей эдилер? – деп хатири къалгъан Сатыбалгъа Акъай:

– Басирни тоюнда Алисен эсе Алисни ювукълары Сатыбал да, Магъамат да эки керен артыкъ савбол этмесе, юрюмейген эки кепекге де тиймейлер, – дейгенлер де болду, – деп кюлей.

– Сен де дюрсен чи Алисни ювугъу, сагъа бир багъа да бермедими очар? – дей Магъамат.

– Магъа не багъа берсин? Мен гелечиге бармагъанман. Нечакъы бажарывсуз бусам да, бетимни этгендир. Мен очарда оъзюм де бар эдим чи, – деген Акъай.

– Олай буса, очарыгъыз сизин эки юзлю болгъан, – дей Магъамат иржайып, Сатыбалгъа гёз кысып.

– Озокъда, дюр эди. Эки юзлю болмаса, тапшурулгъан къуллукъгъа бюс-бютюнлей башгъача янашагъан эки янны гёрюп боламы эди, – деген Акъай.

КЪАЧАН КЪЫЙЫН

Алтмыш йыллыкъ Пахурдин аста-аста иче болгъан. Бир гече бу да кепли, уланы да кепли къайтып, уйде шайлы къавгъасы чыгъа. Экинчи гюн атасы, уланын янына да олтуртуп:

– Вёре, балам, ичкиге сакъ бол! Ички адамны намусун, ягъын, къылыгъын, гючюн аз эте. Намусунг, ягъынг, гючюнг кёп заманда ондан айрылмасанг, олар аз болгъанда, ондан айрылмагъа бек къыйын болажакъ. Мени гёремисен? Алтмыш йыл бола, гъали де ичкини къынгыр ва оьтгюр къолларындан айрылып болмайман, – деп кант эте. Яшы да уялып, атасы берген гъакъылгъа тынглап, ичкини къоюп, хыйлы вакъти гете.

Бир гюн бу урунуп къайнатасына ёлугъа. Сорашып битген сонг, къайнатасы:

– Юрю гъали, балам, бир ярымлыкъны тайдырайыкъ, – деп ону кафеге гийире. Гиев шоссагъат ичмеге ва ашамагъа зат ала, амма оъзю ичмей токътай.

– Сен ичмесенг, муну не татыву бар? – дей къайнатасы, ичмеге къуймурлана туруп.

– Мен ичмей деп сиз талчыкъмагъыз: яшлайын намусум, ягъым, гючюм барда ондан айрылмагъа сюемен, сиз ичигиз! – деп огъар стаканны толтуруп тёге. Къайнатасы, аягъын да ичип, аш хаба туруп:

– Балам, сен ичмей деп талчыкъмайман, оъзюм ичегенге талчыгъаман. Тюз айтасан: яшдан тюгюл башдан деген бырынгылар. Насипли адам намусу, ягъы, гючю барда айрыла ичкиден. Уллу болсам, къоярман деп соза турсанг, ичкини тамуру уллу бола, намусунг, гючюнг аз бола. Ондан къайры да, узакъгъа гете. Узакъ ёлдан къайтмакъ учун да кёп вакъти харжлана, – деп бош стаканны бутылканы янына теберген дей.

ТАМУР

- Тамур деп негер айтабыз? – деген учителге заочник:
- Оьсюмлюкню топуракъгъа гетген ягъына тамур деп айтыла, – деп жаваплангъан.
- Учитель кюлеп:
- Нете, оьсюмлюкню болмаса ёкъму тамуру? – деген.
- Бар, неге болмасын. Бизин колхозну председатели Пахурдинни де бар дей эдилер биревлер кёп терен тамурлары, тек олар тюпде тюгюл, оьрде дей эди бугъай, – дегенде, учитель, кюлей туруп:
- Биз, ёлдаш, тилни гъакъында сёйлейбиз чи, – деген.
- Нете, тилни ёкъму тамуру? Тилни тамуру чу дагъы да гючлю. Тилни тамурунда бишмейген не бар бу дюньяда? – деген заочник.
- Бары да затны бардыр тамуру, тамурсуз зат болмас, амма сен береген жавапланы мен береген соравну топурагъында тирилердей бир гиччи тамуру да ёкъ бугъай, – деген учитель.
- Тирилер, неге тирилмесин. Тюбюне сув чапгъынча, заманында кюйлевюч етишсе, соравну топурагъы алышынмасмы? – деп иржайып кюлтукъ кисесинден бумажникни чыгъаргъан дей. Учитель де гъеч бузулмагъан иржайыв булан:
- Муна, инивюм, гъали гёрюндю жавапларынгны тамуру. О тирилмейген топуракъ кёп аз. Ондан къайры да, сени жавапларынг бек къужурлу, – дей, шатланып гетип.
- Болмаймы? Акъча деген сёзню, атам мисгин айта бола эди, тамуру да акъ деп. Тамурунг акъ буса, бетинг де къара болмас бугъай, – дегенде, учитель, заочникге зачёт да салып, аста тавуш булан:
- Буса да, ювугъум, грамматика якъдан алгъанда, жавапларынгны тюзлюгю ёкъ, – деген. Заочник ондан да аста:
- Тамур оьзю де, агъавум, къатты топуракъ къатлавгъа урунса, о янгъа да, бу янгъа да къайтып оьсе. Ондан къайры да, тюзлюк заочниклени жавапларына гёчсе, очниклени хатири къалагъан кюй болмасын, – деп чыгъып гетген дей.

АРТЫНЪЕРЛИ

- Тюкенде къапаса тюпде яшырылып ятагъан дефицит товарны тапгъан ревизор Хатиров тюкенчиге:
- Бу не зат? – деп иржайгъан. Дюр-дюр, иржайгъан, къазапланмагъан, къырсаймагъан.
- Унутуп кюйгъанман, Хатиржан, – дей тюкенчи де иржайып. Амма бу эки де иржайыв бир-бирине бюс-бютюнлей ошамай эди.
- Заманында чыгъармаса, онгсуз да бола чы... Заманынг болмагъандыр, – дей Хатиров.
- Тюз айтасан. Биревлеге онгсуз болмаса, башгъалагъа онглу да болмай чы, – деп тюкенчи иржайып, – гъали чыгъарайымы?
- Малнымы? Заманнымы? – деген Хатировгъа тюкенчи:
- Экевюм де.
- Кёп болмасмы? Мени артым булан етмеге герек ёлдашым да бар чы, – дей Хатиров.

– Болмас, уьчюнчюсюн де чыгъараман чы, – деп тюкенчи кьолтукъ кисесине кьол сугъуп, ондан аслам акъча чыгъара, сонг:

– Кёпмю? Азмы? – деп, соравлу къарай.

– Кёп болмас, ювугъум, яшавну закону шолай: аздан жыйыла, кёпден харжлана. Гелегенде эгизлеп, гетегенде сегизлеп дей чи. Бизде де токътамай бу акъча – оьрге алгъасай, – дей Хатиров.

– Тюз айтасан, атам да айта бола эди: акъчаны тамуру ерде буса да, оьзю оьрге амыракъ деп. Амыракъ буса да не этер эдик, тамурун унутмаса, – дей тюкенчи.

– Акъчаны билмеймен, ювугъум, амма шо акъча оьзлеге етегенлер чи шо тамурну унутмажакъ, – деп ревизор, аслам акъчаны алып, кисесине салгъан дей.

УВАКЪ АБАТЛАР

Гъакъыллы адам бир минутун да бош йибермес, деп айтыв бар. Заман – яшавну уллу берекети! Берекетни аямакъ буса бизин борчубуз. Заман йылдан-йылгъа чалт да юрюй буса, ону аямакъны къасты да артмагъа тарыкъ чы. Амма заман учунгъу ябушувда адамны эринмеклик, айсенилик, алтын къуйрукълу «сонгу» йимик кемчиликлеринден къайры, бир-бир «ювукъларыбыз» да душманлыкъ эте.

Бир гюн Алиске эсде ёкъдан Эсенаман къаршы болуп, эсен-аманындан сонг, къайдагъы къайгъырмасланы сёйлеп, башын беззер этгенден къайры, савлай сагъатын тас эте. Тас болгъан сагъат болсун деп кьоймагъа да ярар эди, эгерден бу бошамай сёйлейген сёз башынгда бир пайдалы ой сама да уята буса. Алис ондан нечик айрылажакъны билмей къарсалап турагъанда, орамны бириси ягъындан оьтноп барагъан Басирни гёрген Эсенаман:

– Гечигиз, Алис! Шо барагъан Басир магъа кёп уллу кьуллукъ этген, ону гёрюп бираз гёнгюн алмаса ярамай, – дегенде, Алис:

– Бар-бар! Къара, ювугъум! Мени разилигимни билдир огъар, – дей.

– Нете, таныймысан Басирни?

– Танымайман, воллагъ! Танымасам да уллу кьуллукъ этди чи, – дей Алис, Эсенаман оьзюнден айрылагъангъа сююнуп, сонг Эсенаман айрылгъанда оьз-оьзюне:

– Оьзюнге кьуллукъ этген адамны гёнгюн аламан деп, гёнгюн кьалдырмагъай эдинг, – деп, увакъ абатлар алып алгъасамай барагъан Эсенамангъа къарап Алис иржайгъан дей.

ЯШЫНМАГЪА КЪЫЙЫН

– Яхари, бу сени хоншунг Али яшын бек сюеген адам экен, – деген Сатыбалгъа бирев.

– Яшын суймейген адам боламы? – деп жаваплангъан Сатыбал.

– Яшын суймейген адам, озокъда, аз болар. Тек муну иши башгъача. Яшындан яшынып ойнай. Яшы излеп тапса, уллу кюлкю, уллу завх! Яшлар кимники ёкъ? Гъарибизде алты-етти бар. Биз неге ойнамайбыз олардан яшынып? – дей ол.

– Ону кюю кьолай, инивюм: ол биревден яшынса бола. Алты-етти яшдан яшынып къара гъали сен, – деген Сатыбал.

Азиз АТАЛИЕВ

КЪАТЫН БАЛАГЪ

Темирбек уьунден бузулгъаны хыйлы бола. Ону бойдакъ турушу узакъланып барагъаны юртагълюлени талчыкъдырмай тюгюл эди.

Къатындан айрылмакълыкъл улангъа бек авур тийип, юрекни шо ярасы сав болмай хыйлы заман терсейип турду. «Яда къатынынгны къайтар, яда башгъасын алайыкъ», – деп, дос-къардаш да илине. «Авруйгъан ата-анангны ойлаш, оланы да сагъа жаны авруй, уьйдегилени рази эт», – дейген сёзлер де муну алгъасама борчлу эте.

Биринчисин де Темирбек шолай алгъан эди. Огъар-бугъар алданып, чагъы отузгъа тармаша барагъан улан не этсин, къарт, аврув-сыркъавгъа тарып турагъан ата-ананы ойлап, озьуне гёрсетген къызгъа рази болуп къалды. Авлетлени гиччиси экенге абзарда къалгъан Темирбекни бойнуна оланы сакъламакъ да тюшген сонг, ону ихыла турма амалы ёкъ эди. Къуллукълу къыз деп табушдургъан сонг, яхшы танып да битмей, хоншу юртагъы къыз булан къошулду.

Амма не пайда, бугъар гелген къыз не озью Темирбек, не уьйдегилери умут этеген кюйде гелин болуп чыкъмады. Татывлу башлангъан агълу яшаву гюнден-гюн сёгюле гетди. Ата-анасына гёз къарата турмакъны, абзар-ожакъны къуллугъун юрютмекни гелин озьуне борч гёрмей эди. Оьр билими болуп, юртдан шагъаргъа юрюп ишлеген сонг, озокъда, уьй къуллукъланы кютме етишип болмай эди. Ишин къоймакъны чы гелин ювукъл да этмеди. Гъар эри айтгъан сёзге де зек жавап къайтарагъанына къумукъл эдеп мердешде тарбиялангъан Темирбек чыдамады ва ахырда да гелинни ёлуна салды.

Къатындан къыйын гёрген Темирбекни юреги къысылды. Тек атасыны савлугълу гюн сайын тёбенлеше барагъангъа бир къарагъа гелмесе ярамайгъанны ол озью де англамай тюгюл.

Темирбек бойлу-сойлу улан. Муну иши де бар, къазанчы да яман тюгюл. Юртдан шагъаргъа ишге юрюп, уллу базада къаравул болуп, бир гюн иште, уьч гюн уьйде къалып ишлей. Бош заманында электрик къуллукъланы да юрюте.

Темирбек уьстюн-боюн арив юрютегенге, хоншу къатынлар огъар: «Не этесен созуп, сагъа чы он сегиз йыллыкъл къыз да гелер, къайсын да чертип алма боласан», – деп тогъуша да бола.

Ювукъларыны арасында уьйленив гъакъда хабар чыкъса, лакъыр мекенли уюй. Къайсын сайлама тюшегенине гъариси озь сынавуна таянып таклиф эте.

– Гъалиги къызланы билме къыйын. Анасына къарап алса яхшы, – дей бири.

– Вёрегей эдинг, охугъан къызны алып къойма, ону енгип болмассан, – деп бувара озгеси.

– Аллагъ сакъласын бойлукъгъа башы тийген затдан, айрылгъан тайпадан. Ким булан болгъан, нечик болгъан?! Къысыргъа къошулсанг, юрекке авур таш салгъандай бола, – деп де, бирлери муну сакълыкъгъа чакъыра эди.

Бу къайдадагъы сёз, айрокъда, Темирбек оъзю булан къатнайгъан къаригени Ибрагъим булан бола эди. Оъзю де айрылывну агъусун сезген адам, муну иниси йимик гёрюп, бугъар жаны авруп, шо хабарны заманда бир чыгъара бола эди.

– Юртда яшайгъангъа юртлу къыз герек, Темир, шагъарлылар абзар-бавну къуллугъун кютюп билмес. Озокъда, гишини чачмасы тийген зат шайлы болмай. Тек аталарыбыздан гелеген: «Йыракъдагъы къызыл аякъдан алдындагъы яланаякъ къолай», – дейген айтывну да маънасы ёкъ тюгюл. Биз кёбюсю тыш якъдагъылагъа къарайбыз, оъзюбюзню алдыбыздагъыыланы гёрмей. Созма, Темир, бизде къыз да бар, къысыр да бар, уйдегилени де сююндюр, – дей бола эди къаригени.

Гъасили, дос-къардаш да гъаракатланып, бугъар гене де къызланы гёрсетегенлер болду. Бирине къаз, бирине –къув деп, заман созула бара эди.

Бу вакъти уюнден бузулуп, ата абзаргъа къайтгъан юртлу къызы Аиданы хабары чыкъды. Айрылмай да не этсин, эри ишлемге Россиягъа гетип, къайта битмейгени эки йылгъа ювукъ бола буса. Башлап яхшылыкъгъа-яманлыкъгъа юртуна етише эди буса, арт вакътилер чи аралыкълары уъзюлдю дейген кюйде болгъан. Не оъзю къайтмай, не къатынын янына чакъырмай. Шо саялы да атасы къызын къайтарма борчлу болгъан. Къызны айрылгъаны мекен болгъан сонг, къардаш арада да Аиданы аты чыкъды.

Темирбек бек ойлашды. Айрылгъан къызгъа муну юреги бармай эди. Тек не этме герек, савлугъу гюн сайын тебен барагъан атасы да гёзюню тирисинде уланын уй болуп гёрме суюе. Сонг да юрту гиччи экенге, бары да бир-бирин яхшы таный. Темирбек де, гиши айтмаса да, оъзюнден беш йыллар гиччи Аиданы бек арив таный эди. Жыйнакълы, уй-ожакъны къуллугъун арив кютеген къыз. Къайсы улан да ушатар йимик илиякълыгъы, суюкюмлюгю де бар, исбайы да дюр.

Ахырда улан разилик билдирип, къардашлары да сююнюп, уйленивдеги адат ёл-ёрукълар юрюлюп гетди. Эки ожакъны аралыкълары яхшы болуп, тирев болмады. Аз да гетмей, булар, алашаракъ жыйын да этилинип, бусурман кюйде къошулдулар.

Черсиз тургъан улан-къыз да уйленивден сююнюп, паракатландылар. Гъай, нечик де сынаву да болуп, бир-бирини бетин этип, арив ярашып къалдылар. Темирбекни айрокъда Аида ата-анасына тез исингени юрегин ял эте эди. «Ата», «Абам» дейген сёзлер гелинни авзундан таймас эди.

Хоншулары, ювукълары гелип, гынгаллар этдирип, янгы агълюню къутладылар. Бара-бара Темирбекни яшаву оъзю умут этеген кюйде бир ёрукъгъа тюшдю.

Бу вакъти шагъарда азарханада санитар болуп ишлейген хоншу къатыны оъзлерде бугъар иш барын билдирди.

– Бизде бир нече кабинетге ремонт эте. Шолагъа янгыдан ток тартма герек. Главврач да сиз билеген электрик бар буса, ахтарып къарагъыз деп тилей. Темирбек, бир гелип, шогъар ёлугъуп къарасанг, – деп тиледи.

Муну да бош заманы эди. Гезикли смен къуллугъун кютюп, хоншусу айтгъан кюйде, азархананы башчысына ёлукъду.

Ол Темирбекге:

– Ремонтлагъа деп азарханагъа харж бакъдыргъан. Амма бир-нече

кабинетге тюююл шо харж етишмей. Шолагъа янгыдан ток тартма буюра. Мая якъдан бизин къытлыгъыбызны сен де англайсандыр, Темирбек, – деп, бугъар докътур гиши болгъанча исси сёйлеме къаст этди. Исси болмай да не этсин, мундан алдын бу ишге къарама гелип, азархана тэлеп болагъан акъчагъа рази болмай, къол силлеп гетгенлер нече де болду. Энни гелишли улан деп таклиф этген, юртдан гелген Темирбекге илинмесе болмай эди.

– Мен нечакъы да англайман сизин ишни къыйынын, – деп узата эди сёзюн азархананы башы. – Сизин багъагъызыны да билемен. Шонда отузгъа ювукъ точка бар. Гъарисине 100 манатдан артыкъ берме бизин харжыбыз етишмей. Озокъда, о кёп учуз экенни де англайман. Рази болсанг, бизден болагъан кёмекни биз де этер эдик. Сизин де, балики, болгъандыр авруйгъанларыгъыз. Янгыз бизге тюююл, аврувлагъа да кёмек этесиз. Олар учун ремонт тез битгени герек, – деп тилей туруп, ол Темирбекни юрек къылларына тийме ёл изледи.

«Къайырмас, тёленмеген пайы зувапгъа язылар бугъай. Уьч-дёрт гюнлюк ишге уьч минг де яман тюююл», – деп ойлашып, Темирбек рази болду. Артындагъы гюн алатларын да гелтирип, ишге урунду.

Гъакъ юрекден этилеген, гъалал къуллукъ болгъангъа буса ярай, муну иши чалт гетди. Болгаркасы булан гъазирине тел салынагъан гъызлар этип, уллу дрели булан включатель-розеткалагъа тешиклер гъазирлеп, Темирбек оланы ерли-ерлине сала-басдыра юрюдю.

Гъазирине муну арты булан сылайгъан, шпаклёвка этеген адам да тутулгъан болгъан экен. Ол да оьзю йимик жагъил улан эди. Булар таныш болдулар.

– Гъы, сени де, мени йимик, кепеклеге ишлеме тутгъангъа ошай, – деп, муну янгы ёлдашы масхара этди. – Биз, юртдан гелип ишлейгенлер болмагъан бусагъ, шу шагъарны иши алгъа юрюмес эди, – деп де къошду.

Къагъир масхарачы, шат улан эди. Азарханадагъы медсестралар булан раслашса, итти сёз айтып, оланы иржайтма, юрегин оьзюне бакъдырма бажарагъан эди. Къызлар булан олай сёйлеме гъюнери болмагъан Темирбек, муну тогъушувларындан кеп ала эди. Шо саялы да ол янгы иш ёлдашыны ачыкълыгъын ушатды.

Баш докътур медсестра-санитарларына тапшуруп, булагъа сорап, заманында чай, ашама затлар гелтире эди. Шолай олтургъан гезиклерде ондан-мундан буланы лакъыры бола эди.

Бир керен шолай олтургъанда, Къагъир:

– Сен Алымюртдансан чы?! Мени бир вакъти бир досум бар эди. Оьзю де къуймур, къурчакъ йимик зат, – деп башлады. – Гъали-гъалилерде шагъарда ёлугъуп къалдыкъ. Къайдасан деймен. Алымюртдаман дей. Бир тизив зат дагъы, тёшюнден къыссанг, лал болуп къала эди, – деп гъазланып сёйледи. – Аты да ким эди хари? – Гъа, Аида!

Темирбекге бу сёз ток ургъан да йимик тийди. Буланы юртунда муну къатынындан къайры дагъы Аидалар ёкъ эди. Темирбекни ичи айланып гетди. Эсер-месер болгъанын билдирмес учун, бу иржайгъан кююнде иш ёлдашына тынглай эди. Ол буса муну гъалын эс этмей, эсделиклерин узатды.

– Лап чат арасында гиччи минги бар. Шону къытыкълагъанны бек суймей эди...

Къошулгъаны эки ай да болмайгъан Темирбек олай затлагъа тергев бермеген эди. Озокъда, исбайы къыз – къурчакъ йимик. Амма тёшюн къысса лал болагъанын яда буса не ерде минги барын бу гъали де билмей эди.

Муну ёлдашы буса, Темирбекни гялын англамай, дагъы да олай затланы айтып, уланны менлигин, оъзю де билмейген кюйде, ер булан бир этип бара эди. Темирбекни гёзюн туман басып, сангырав болгъанда йимик, оъзюню алдында олтургъанны не гёрмейген, не эшитмейген гялда болду.

– Сен танымаймысан ону, Аиданы? – деген ёлдашыны сораву муну эсге гелтирди.

– Ёкъ, танымайман! – деп, къатдырып жавап берди Темирбек.

Гюнюню къалгъан яны нечик оьтген буса, Темирбек билмеди. Тунчукъ, чарсга тюшгенде йимик, не этегенин де билмей эди. Ахшам болуп, ишин токътатып, азарханадан чыкъгъанда, эсин жыйып башлады.

«Гъали не этме герек?! Айрылмасам болмас! Олай затланы да билип, бир къалкъыны тюбюнде ону булан яшап болмасман, – деп ойлаша башлады Темирбек. – Къатын балагъдан Аллагъ сакъласын деп, шогъар айтадыр». Эсде ёкъдан башына тюшген бу дерт, ону янчып къойгъан да йимик эди.

Ёлдашлары билсе, адамларына етишсе, оъзю де билмей къагъбаны алгъаны яйылса, башы хабарда къалажакъ, кюлкюге тюшежек. Балики, ону саякълыгъын юртда билегенлер де бардыр, – деп бу къоркъуп да гетди. Тезлик булан уьюнден къуваласа, адамлар англама ярай. Ёкъ, болгъан чакъы юрекке сабурлукъ салып, бир багъана табып, астаракъ уьюне бакъдырма герек.

Бир якъдан ата-анасын ойлай. Булагъа да, къанчыкъ, атив гелишип, олар «къызым, къызым» деп тюгюл сёйлемей эди. Шо саялы уьйдегилерине муну айрылыву авур тиежекге де къайгъыра. Сонг янгы къатын излеме тюшежек, – о да янгы къайгъы. Бу ойлар Темирбекни башын чар йимик айландырып тура эди.

Юртгъа барагъан маршрутгъа гелип, нечик мингенин билмеди. Тёлеме деп, къолун сугъуп кисесинден акъча чыгъарагъанда, бу жувунмагъанын анлады ва къолларыны насын яшырма къарады. Билетге тёленген гъакъындан къалгъан акъчасын алма унутуп, еринде олтура турагъанда, акъча жыягъан къатын: «Булай кёп акъчаны оъзюме къоймайман, улан», – деп, масхара этип, бугъар къоймай тапшургъанда, бу оъзю кююне гелип битмей турагъанын эследи.

«Нечик этсе яхшы?» – дейген ой муну толу есир этип тура эди.

Барып уьйден къувалап къойма ярамай – бу бир. Уьйдегилеге нечик анлатма герек?! Тувра себебин айтса, оъзюне яман тиер, мысхыллав тувдурар деп къоркъа. Тек, не этерсен, болагъаны болду, эрте не геч айтмаса болмас.

Маршрут да, къан явгъур, учуп барагъан да йимик, гюлледей бара. Гьона, оьзен де артда къалды, етишип гелеген машин ёл да бар. «Нечик этсе яхшы? Неден башлама герек?» – дейген ойлар арт-артындан къувуп геле. Ондан-мундан ахтарып, уьйдеги затны аянгъа чыгъарма герек, амма саякълыгъы саялы тюгюл, башгъа затны багъана этип, айрылма тарыкъ. Неге десе, халкъны авзуна, билмей къагъбаны алып къойгъан деген хабар тюшсе, оъзю биябур бола. «Алгъасама ярамай», – деп, Темирбек юрегин сабурлашдырма, оъзюн къолгъа алма къаст эте. Амма эбинден гелип болмай тура.

Заман да, эливаш, окъ йимик сызгъырып бара. Муна маршрут юртгъа етишди. Темирбек уьюне элтеген бурунчакъда тюшдю. Тек гъали болгъанча ишден къайтгъанда тувра уьюне алгъасайгъан юреги энни онда тартмай эди. Муну, аз буса да къатнайгъан, къыйын-тынчын айтма базагъан къаригени Ибрагъимлеге багъып аякълары оъзюгюнден юрюдю. Бу айрылгъан гюнден

тутуп къаригени: «Созма, Темир. Заман гетсе, эркеклер янгыз яшавгъа уйренип, къатынсыз узакъланып къала», – деп, оъз сынавуна таянып, къыйын гюнлеринде насигъат булан бугъар къол ялгъама нече де къаст этди. Аида булан къошулгъанда чы, ондан бек сююнген гиши болмагъандыр.

Темирбек булагъа гъар баргъанда Ибрагъим ва огъар къошулуп къатыны, ачылып-чечилип сёйлеп, къонакъны озлеге исиндирип биле эди.

Гиши булан ёлукъма нечакъы авур гёрсе де, Темирбек Ибрагъимлени къапусун къакъды.

– Уйдемисиз, – деп, иржайма къаст этип, Темирбек абзаргъа гирди.

Ахшам вакъти эр-къатын уюнде болуп, муну гелмеклигине сююнуп къаршылады.

Уъягълую Темирбекни саламын алып да битгенче, къатыны:

– Хошгелдинг, Темирбек. Атайымны, Абамны кюю нечикдир, яхшымылар? Аида булан бир чыгъып, дагъы гелмейген болуп къалдыгъыз, – деп сёз башлады.

– Дагъы не этсин, жагъиллер бир-биринден сююнуп турагъан заманы, къонакълай юрюме чоласы боламы. Биз башгъамамы эдик, – деп, Ибрагъим къатынына тюртдю.

– Гы, башлады бу озюнюкин. Нени де сёйлеп турар, – деп, къатыны энгил къаршылыкъ билдирди. – Олтуругъуз, ашым да гъазир, – деп, къонакъгъа ёравун этди.

– Ёкъ, савболугъуз. Озьюм ёл бойда гирген эдим, – деп, Темирбек къуллугъу болуп гиргенде йимик сёйледи.

– Чай? Яда къайнарымы, Темир? – деп, Ибрагъим озюню адатлы таклифин этди.

Буланы заман да бир уртлайгъан кюю бола эди.

– Бу гезик чай булан дазуланайыкъ, – деп жавапланды Темирбек.

Чайлар-майлар да салып, эркеклени сёзю бардыр деп ойлап, уй есси къатын ичдеги уйге гирип гетди. Булар парахат олтурдулар.

Ибрагъим Темирбекни гёрюнюшюн шайлы гёрмей, сёз арада:

– Болгъан зат сама ёкъму, Темир? Тамаша гёрюнесен, – деди.

Гъар даим де ачылып-чечилип сёйлейген кърдашындан, нечакъы къыйын болса да, Темирбек ичиндегин яшырма болмады. Бираз тирелип:

– Баргъа ошай, Ибрагъим агъай, яман хабар... Къатын балагъ деп негъакъ айтмай...

– Багъ! Болма ярайгъан зат тюгюл, – деп, Ибрагъим сесгенип гетди.

– Къарагъанда, магъа янгы къатын излеме тюшежек, – деп къошса тюгюл, Темирбек мекенин айта турмады.

Кюю бузулуп гетген Ибрагъим, Темирбек йимик, айтма зат билмей, манг болуп къалды. Сонг муну гёнгюн алма урунду.

– Хабар дей бусанг, ону тергеме герек. Ахтигин билмей туруп, янгы тизгенни бузма тюшмей. Халкъ арада не де айтылып къала, – деп, Темирбекге сабурлукъ сала башлады.

Темирбек къыйынын айтып, гертиден де, бираз сабурланды. Тергеме, озокъда, герек, тек оюнда бу айрылып да битген эди. Ону бу пикруда токъташгъанына Ибрагъим де тюшюндю.

– Багъ, къара дагъы сен. Аида олай чыгъар деп кимни эсине гелер эди. Атанг-ананг да, къарайман, огъар арив исинген. Олар да нечик болар?!

Темирбекге сёйлеме къыйын экенни билип, Ибрагъим сорама, мекенин

ахтарма тартынып, кёбюсю оъзю сёйлеп турду. Булай авур къайгы булан гелген, оъзюню сырын ачгъан, иниси йимик гёреген Темирбекни гёнгюню алма къаст эте эди.

– Озокъда, сагъа табушгъанча болгъан затлар буса, ёлгъа йиберме де ярай. Биревлер чи къатынланы олай затларын гечип, яшап да къала.

Темирбек олайлардан тюгюл экенин бу оъзю де биле эди.

– Гъай, яшап турагъанланы да билебиз, – деп, Ибрагъим къол силлеп сёйледи.

Темирбек ойгъа батып, пысып тура эди. Оъзю не этежегине токъташып да битген эди. Айрылмаса болмас. Бу олай намусуна тиеген авур юк булан яшап болагъан эркек тюгюл.

– Муна биз арив деп къызланы сайлайбыз. Ата-бабаларыбыз «арив къатын хоншуда болсун» деп негъакъ айтмагъан. Сонг да тыш якъдагылагъа къарайбыз. Гъона Агъматны къызы, эри олюп гетип, янгыз тура. Таш йимик ожакъны юрютюп болагъан зат. Кимден ону неси кем?! Огъар бирев де, неге буса да, тергев бермей.

Темирбек де ону ойлашды. Гертиден де, ондан ожакъны яхшы юрютеген, ата-анасына къарайгъан къатын болар эди деп ойлашды.

Бираз юреги солкъ болгъан Темирбек турма айланды. Уыйдегилеге савбол да этип, къыргъа чыкъма урунду. Муну узатма тербенген Ибрагъим бугъар оъзю билеген дарсын къуя битмей эди.

– Алгъасама, Темир, – дей эди, арты булан орамгъа чыкыгъан къаригени. – Юз ойлашып, бир эт дейлер, алгъасама. Айрылма тынч, оъмюрлюк ёлдаш тапма бек къыйын зат.

Бу вакъти буланы алдындан эсги «жигули» машин чанг чыгъарып, къувдай болуп гетди.

– Яхари, не бездик дагъы шулардан, – деп, ачувланып сёйледи Ибрагъим. – Къардашларына янгы гёчюп турагъан бир къуймур зат бар. Шогъар дамагъланып яшлар машинлени ари де гъайдай, бери де.

– Кимдир о? – деп сорады Темирбек.

– Воллагъ, ким буса да билмеймен. Амма уланларыбыз чы шо янгъа гъайдай да, гъайдай. Оъзю де бек тизив зат, ким де сукъланар йимик. Аты да кимдир хари? – деп эсге алып: – Дагъы, сени къатынынгныки йимик, – Аида, – деп къошду.

Муну эшитген Темирбекни аркъасындан авур юк тюшгендей болду. Ол бирден уянгъандай болуп, соравдан сорав берип йиберди:

– Нечик къыздыр? Кимлерде тура? Къачан гелген?

– Къызмы, къысырмы – ким биле. Туварчы болуп гелип, гетген йыл гёчгенлени къардашы дей. Оларда тура. Къонакълай гелгенми, нечикдир, билмеймен. Бир нече жумалар чы бола юртда гёрюнегени, – деди Ибрагъим.

Темирбекни бети-къашы язылып гетди, къысылгъан къаркъарасы чечилди, юреги йиберди. Оюнда къатынын налатлап, ондан айрылып да битген уланны гёнгю ачыла башлады. Савболлашып, бу уюне багъып абатланды.

Аягъы энгил болгъан Темирбекни башгъа гыслер елей башлады. Гёзю ачылып, айлана дюнъясы аваздан толду. Эки лампочка тюгюл янмайгъан орам шавла алгъандай гёрюндю. Бу оътюп барагъан абзарны алдындан къулайны гъаплаву эшитилди. Темирбек огъар да сююнюп: «Таман, Алабай,

оъзюнгнюкилер», – деп ичинден жавапланды. Ахшам вакъти тюкенден гелеген таныш къатын ёлугъуп, иржайып:

– Темирбек, нечикдир уллулар, ата-ананг, яхшымылар? – деп исси соращды.

– Кёп савболугъуз, аманлыкъ, – деп, сёзюн къысгъа этип, бу сыргъалай барагъан аякъларын токътата турмады.

Гюнню узагъында елеп тургъан дертден къутула барагъан Темирбек бир тамаша гьалда эди. Башыны мийисин ирите барагъан: «Не этсем яхшы?» – деген сорагдан бютюнлей арчылып битмесе де, хыйлы авур намусдан къутулгъан деме ярай эди. Оъзюн энни нечик тутма герек? Бу ону учун янгы масъала болуп, алдында чорт токъттады.

Темирбек абзарына гирди, оъзю турагъан уйню терезесини алдына гелди. Енгил, челтир терезе тордан, аш столну гъазир этип, эрин гёзлеп олтургъан къатыны гёрюне эди. Нега буса да, Темирбекге ол, оъзю йимик, бираз ойлу ва пашман гёрюндю. Бир де башгъа тюгюл эди, Аида гюнню узагъында оъзю гъакъдагъы эрини ойларын охуп тургъандан. Шо дерт Темирбекни де йиберип битмеген эди. Оюнда, эшитген лакъырдан сонг, къатынындан айрылып да битген улан, уягълюсю булан бетге-бет ёлукъма тартынды. Оъзю де ону гечип битмеген эди.

Астаракъ Темирбек абзардан чыкъды, шагъаргъа элтеген уллу ёлгъа багъып юрюдю. Бу вакъти кисе телефону зенг этди. Ким экен деп, къолуна алып къарады. Аида.

– Темир, къайдасан? Аш сувуп да бара чы, – деп, ону гъалек тавушу чалынды.

– Ишге тезлик булан чакъыргъан. Къайтмасам болмай.

Къатыныны талчыгъывлу чалынгъан сорагларына бу бюдюрюнкю жавапланып, ёлун узатды.

Ерге ахшамлыкъ тюшюп, дюнья гюнню намусларындан къутулуп, гечеги парахатлыкъгъа айлана бара. Адам урлукъ буса, енгилмей, гъар гюнлюк намусгъа байланып, жанталашывун узата. Машинлер, елдей, ари де, бери де бир токъттамай юрюй.

Эки арада къалгъан, оъмюр ёлну къыйын-тынчын сезе барагъан Темирбекни ойлары йибермей, ону юрт ягъагъа алып бара. Кёкню гюмезин толу къаплагъан юлдузлар, оъзлени оър гёрюп: «Сизинки чи бары да заманлыкъ затлар, даимликни елеген бизбиз», – дейгендей къарай эди. Бугюн оъзюню башындан гетген гьалдан бу къутулма болмай эди ва оъзюн энниден сонг Аида булан бирче гёрмей эди.

Темирбекни уюнден ари артланыву янгы яшав башлама токътташгъан хыялына арт бермегени билине эди. Ва амма шо янгы яшав нечик болма герегин ол гъали де билмей эди.

Гъжи ГЪЖИЕВ

АПАНАСНЫ КЪЫСМАТЫ

(Болгъан иш)

Уллу Ватан дагну ёлларын Лукъман аз оьлчеген. Темиркъазыкъ Кавказны Марух ва Клухор айланмаларыны бойларында юрюлген ялынлы урушларында яралангъан оьтемишли Лукъмангъа Уьстюнлюкню гюнюн оьзю къуллукъ этген асгер бёлюгюнде байрам этме имканлыкъ болмады. Шо шат гюнню ол госпитальда къаршылады. Сонг яралары сав болуп, къаркъарасы сав болгъан сонг, огъар уьюне къайтмагъа имканлыкъ болду. Тёшюне «Уллу Ватан дагну» экинчи даражалы орденин, «Къоччакълыгъы учун», «Кавказны къорув учун» деген медальларын да тагъып, Лукъман ёл чыгъа.

1946-нчы йылны март айыны ахырынчы гюнлерини биринде Баку шагъаргъа барагъан поезд Къаягентни темир ёл вокзалыны бинасыны алдында токътады. Вокзалны майданында адамлар аз эди. Поездден тюшегенлени къаршылайгъан, минегенлени узатагъанлар да, айтар йимик, онча да кёп тюгюл.

Инсанланы юреклерине талчыкълыкъ, дерт салгъан сувукъ къыш суюсе де, суюмесе де, оьз ихтиярларын сагъынгъан язбашгъа ёл берип битгени сезиле эди. Кёкню гюмезинде гётерилген гюнню шавлалары вокзалны бинасыны терезелерини шишаларына тикленип гъайран лансыллай. Оьзюню исивюне тереклени бюрлерин шишдирип, язбашны тезден сагъынгъан инсанланы да юреклеринде исси гъислер торайгъаны билине эди.

Поездден тюшген Лукъман оьзюню гелегенин биревге де билдирмеген эди. Дав дорбасын инбашына тагъып, бир нече абат алып алгъа юрюгенде, ону къаравуна къызыл керпичден ишленген вокзалны чырына аркъасын таяп, гюнжувакъда, жабарда олтургъан бирев илинди. Шо мюгълетде «Не ажайып таныш бетдир» – деп ойлашгъан Лукъман тамгъа таянып жабарда олтургъан гишиге багъып тюз болду. Лукъман ону гъазирине таныды. Огъар ювукълашгъан Лукъман:

– Апанас, – деп, оьзюне хас къычырыкъ тавушу къычырды.

Гъали болгъунча да бу вокзалны майданында, чакъда – чакъда гелип, оъзю танглагъан чыргъа аркъасын таяп олтургъан Апанасдан гъеч биревню де гъайы болмагъангъа ошай. Ол алда ким болгъан, къайдан чыкыгъан, ону билеген ёкъ. Ол Апанас деген оъз атын эшитгенде, бир тамаша сесленип абдырады.

Лукъман бир башлап Апанас дюр сама дюрмю экен, янгылыш сама тюгюлмю деп ойлашып, ону шайлы оъсюп, къырав салгъандай агъаргъан сакъалы, азгъангъамы, ичине тюшген саргъылт якълары, гёзлерини тунукъ къараву, устыюнде сырылып тигилген тавшалгъан фуфайкасы – булар бары да, Лукъманны языгъын чыгъарып, бир тамаша тарлыкъдырмай болмады. Шо мюгълетде оъзюню алдындагъы адам Апанас экенге токъташгъан Лукъман:

– Сен, Апанас тюгюлмюсен, – деп сорап, ону юзюне ювукъдан тергевлю къарады.

– Дюрмен, яхшы гиши. Шюкюр болсун, Яратгъаныма! Бу дюнъяда мени таныйгъанлар гъали де бар экен, – деп, юзюне тикленген язбашны гюнешини шавлалары гёзлерин къамашдырмасын деп, гёзлерин кысып сёйледи. – Багъышлап къой, яхшы гиши, сен кимсен, – деп де сорады.

Апанасны соравуна жаваплангъынча, Лукъман не деп айтайым, неден башлайым экен деп мюгълетге ойгъа батды.

– Мени атым Лукъман. Кёп йыллар алда киреге чыкыгъан мен оъгюзлерим, арбам булан сени балыкъ батагъангда ишлеген эдим. О замандан бу замангъа ерли нече де кёп йыллар оытген Унутуп да битгенсендир, гертисин айтса, шо вакътиде арабызда ишлеген къыйыныбызгъа тийишли акъча гъакъгъа байлавлу нече де онгсуз гъал чы тувулунгъан эди, – деди Лукъман. Арадан заман гетип, геч болса да, шо заман мен этген онгсуз, гъёкюнчлю ишден гечгенинг сюер эдим. Шо иш болмай къалгъан буса чы яхшы болар эди, – деди де, йигирма йыллар алда болгъан агъвалатны ренкли сураглап гёзонден гечирди...

Совет гъукуматны НЭП деген системасыны алааматлары арагъа чыгъып, оъзлени барышывуну агъымына кёплени къуршагъан заман. Каспий денгизни Къаягент бойларыны ягъасында балыкъ батагъалар къурулуп, ишлери юрюлеген вакъти. Шо батагъаланы къурмагъа, оланы ишини барышын низамлы ёлгъа салмагъа къурумчулукъгъа пагъмусу, хозяйство ишлерден терен англаву бар эрмелили Апанас арагъа чыгъып, батагъалагъа ёлбашчылыкъ эте. Къаягент бойдагъы халкъланы гъакъгъа ишлеме сюеген вакиллерин ишлеме чакъыра. О заман батагъада ишлейген киречилер Афанасийни герти атын оъзлеге авусланма тынч къайдада Апанас деп авуздан авузгъа айтып уйренген болгъанлар.

Озокъда Апанасны шо чакъырывуна башгъа юртлулар йимик оътемишли Давутну Гиччихан булан Лукъман да сесленмей болмадылар. Оланы киреде пайдаландырадай, ким де сукъланардай, оъгюзлери, арбалары да ёкъ тюгюл эди.

Шолай, оъзлер учун тувулунгъан онгайлы гъалдан пайдалангъан Гиччихан ва Лукъман кереге берилип, хыйлы заман Апанасны балыкъ батагъасында ишлемеге борчлу болалар. Балыкъ батагъаны къуллукъларын кютеген хозяйство биналаны аралыкъ майданларын чакъа булан тёшемек муратда арбалар булан хыйлы чакъа ташымагъа тюшдю. Чакъа ташыйгъанланы,

кьотарылгъан чакъаны тѣшейгенлени ишлерини сан янын Апанас нече де тындырыкълы тергей эди. Тергей дегенде, инеден къаяв излейгендей юрюте эди.

Апанасны бою-сою кимни де сукъландырмасдай тюгюл эди. Ол кызылына берилген семиз якълы, бийик, артыкъ эт битген кьаркъаралы адам эди. Ону къара кьаргъаны яйылгъан къанатларына парх береген киш къара чачал базыкъ къашларыны тюбюнден къарагъан дѣгерек, аралгъан кикимав гѣзлерини къаравуну тергевю бир затны да тергевсюз кьоймажагъы ачыкъдан сезиле эди. Апанасны базыкъ кьурсагъын гюмюшден этилген оюнчакълагъа безенген назик къайыш белбаву шайлы кысып байлангъан эди. Гьаманда да пысгъып, авузундан таймайгъан, кьонгур тюсюл салмакълы юллеси, аякъларындагъы хончалы йымышакъ хром этиклери ону менлик даражасын ташдырып гѣрсетегени англашынмай тюгюл эди. Апанас яшайгъан уйню генг гьарвесинде ерлешген узун столда салынгъан улуу кьурсакълы самовар, къачанда да кемимейген тюрюл-тюрюл ашлар ону мадарлыгъын исбат этип, ягдадагъылыны тергевюн тартагъаны англашынмай тюгюл эди. Буса да, мадарлыкъгъа ес болгъан Апанас озюню алдында ишлейген киречилени айтардай ашдан кысмаса да, айтардай эркин аш берип ѣнкютмей эди. Ол акъчаны, гьар тюрюл ниъматны хадирин де билмей тюгюл эди. Огъар табият берген кьарымлыкъ да, ону гьар абатында, чалышывунда да сезилмей тюгюл эди.

Ахырда Апанасны дьгъарына байлангъан ишлени тамамлагъан киречилер озлеге тийишли акъча гъагъын алып, уйлерине кьайтмагъа бажарылмайлы, кѣп гюнлер къарап заманын йибермеге борчлу болдулар. Шо арада Апанас озю ойлашгъан англавсуз себеплеге гѣре, киречилени акъчасын бермей, бугюн-тангала булан тойдуруп турду.

Бир гюн эрген гезикли гѣзетден кьайтгъан Лукъманни тюрюл-тюрюл ойлар кьуршап, бир тамаша гьалекликге салды. Гьалекликге салмай нечик бола, сюрме, чачма топуракъ мюлкю ѣкъ, эки озюсюне, биргине - бир арбасына харлы болгъан Лукъман ва Гиччихан бир къадар акъча къазанарбыз деген хыяллар булан гелген эдилер.

«Гѣресен, энни, ишлеген кыыйнынгни берип битмейген бу кьарым Апанасны», – деп ойлашгъан Лукъман

– Гиччихан! Тюш, артыма, барайыкъ, – деп. Гиччихангъа тапшурмалы кьаравун тикди.

– Не хыял, Аллагъ буюрса, Лукъман, – деп, Гиччихан огъар соравлу къарады.

– Апанасны уюне барабыз. Ишлеген кыыйныбызгъа тийишли акъчаны талап этмесе бажарылмай, – деп жавапланды гьалекленген Лукъман.

Гиччихан шо мюгьлетде гьалекликге тюшген Лукъманни гѣзлерини кьайнайгъанын, ону ичинде торайгъан ачувлу гьислери толкъунланып, ону бир тамаша кьоркъунчлу абатгъа абатландырма болагъанын сезди.

Шо мюгьлетде Лукъманни таклифин къабул этген Гиччихан ону артына тюшюп, Апанасны уюне тюз болдулар.

Оланы артындан узатгъан киречи алхожагентлилер, къаягентлилер, башлылылар юреклеринде: «Барыгъыз, Апанас сиз къачан гелир экен, акъчасын алмагъа деп къарап тура», – деп, юзлерине иришхат иржайывну аламатларын къаплады.

Апанасны уьюне тюз болгъан Лукъман ёл уьстюнде Гиччихангъа булай деди:

– Сен магъа тынгла. Апанас булан ёлукъгъан мюгълетде мен хынжалымны сувуруп, ону алдындан таба къурсагъына тирежекмен. Сен буса, артындан таба тирежексен. Сонг: – Апанас! Тезлик булан акъчаны бер деп, ону эсер-месерге салып абдыратажакъбыз. Акъчаны бермей туруп, тирелген хынжалланы тайдырмажакъбыз. Англадынгмы, – деп бுவарды, озьонден бир нече йыл оьмюрге уллу Гиччихангъа.

Шо арада тувулунгъан гьалгъа чомулгъан Гиччихан:

– Яраби, яшавгъа чыгъармы экен бизин негетибиз, – деп, тавакалсызлыкъгъа берилип, къоркъувлукъну алааматлары синген тавуш булан сёйледи.

Ону гьалын англагъан Лукъман

– Вёре, сен шекленме. Бары да зат биз ойлашгъан кюйде болажакъ. Тек сен, шо аслу мюгълетде бюдюремейли, артындан хынжалынгни яврунуна тиресенг бола, – деди.

Олар Апанасны уьюнде тапды. Ол гьарвагедеги узун столну артында олтуруп, базыкъ къурсакълы багъыр самовардан чай ичеген вакъти эди. Гелген «къонакъланы» къаршылайым деп, Апанас еринден тургъан мюгълетде, Лукъман ва Гиччихан хынжалларын къынларындан сувуруп чыгъарды да, алданокъ сёйлешген кюйде, биревюсю Апанасны къурсагъына, биревюсю буса, яврунуна тиреп токътадылар.

– Апанас! Тезлик булан акъчаны чыгъар, – дедилер. – Къыйыныбызны гьагъын тёлемесенг, билесен, сагъа не болажагъын.

Эсде-пусда ёкъ ерден, хапарсыздан, булай, къурсагъына сувукъ болатдан къуюлгъан хынжаллар тирележегин къаравулламагъан Апанас бир башлап абдырады. Сонг, тили тутулуп, сёйлеме болмайлы къалды. Ахырда эс табып:

– Мен сизин акъчагъызны бугюн-тангала берирмен деп ойлашгъан эдим, – деп, айыпларын чайма суюдю.

– Шолай буса, бугюнню шу мюгълетинде бер, – деп къырсайды Лукъман, Апанасны къурсагъына тирелген хынжалын тайдырмагъан кюйде. Олар Апанасны эки де яннавурун бойлап, акъчасы къонушгъан темир сейфине ерли узатды.

Шо арада Апанас гьазирине сейфни ачып, ичинден чыгъаргъан акъчадан Лукъмангъа ва Гиччихангъа санап-санап, кепегин де къоймайлы тапшурду.

Лукъман булан Гиччихан Апанасдан озълени загъматына гёре къазангъан акъчасындан къайры дагъы зат тарыкъ тюгюллюгюн англады.

– Апанас! Биз бизге тийишли гъакъны алабыз. Гьарам зат бизге тарыкъ тюгюл. Шону сен англагъанны сюебиз. Эсен де бол, аман да, – деп киречи ёлдашлары къонушгъан къошгъа гелдилер.

Къошда къалгъан киречилер оланы шекликге берилген гьислери булан къаршылады.

Шолардан бири Лукъмангъа ва Гиччихангъа тапшурмалы къаравун тигип:

– Гьы, не бажардыгъыз! Апанасны уьстюне барагъанда чы, нече де къоччакъ гёрюне эдигиз. Гелдигиз тюгюлмю, боп-бош, – деп, тавушуна иришхатлыкъны алааматларын синдирип.

– Бизин бажаргъаныбыз не болсун. Къыйыныбызгъа тийишли гъагъыбызны алдыкъ, – деп, бир зат да болмагъандай, саламатлы жавапланды, Апанасдан акъчаны алмакъ муратда тавакаллыкъ ишге берилген Лукъман.

Лукъман берген хабардан абдырагъан киречилер:

– Болагъан зат тюгюл! Нечик алдыгъыз? – деп гъайранлыкъгъа берилгенин англатдылар.

– Апанас бизин нечик къаршылагъанны, акъчаны да нечик бергенни гъакъында оъзю Апанас айтса тюгюл, сизге биз англатып бажармасбыз, – деп сёйледи Лукъман, сонг къаравун Гиччихангъа тигип булай деди:

– Гетеген къонакъ ёлда яхшы. Ек оъгюзлерингни, Гиччихан. Гъайда, тюшейик ёлубузгъа. Гъарас ятгъаныбыз таман.

... Вокзалны майданында ёлукъгъан Апанасгъа Лукъманни ажайып языгъы чыгъып къалмайлы, гёнгюн йымышатып, гъатта тарлыкъдырды. Шо арада Лукъман дав дорбасыны бавларыны тююнюн чечди. Ичинден, къолланса да, эсги болмагъан фуфайкасын чыгъарып Апанасгъа тапшурду. Дагъы да дорбадан бир буханка экмек, темир къутукъ эт консерво ва бир пачка махорка да берди.

Лукъман берген савгъатлардан сююнген Апанас бир башлап шашгъандай болду. Сонг, мюгълет гетип, эсин тапды. Шо арада ол юрегин шонча да йымышатды чы, тарлыкъгъанны гючюнден гёзьяшлары чыкъды.

– Огъ, мени Яратгъаным. Шюкюр болсун, сагъа Лукъманни мени уъстюме гелтирген саялы. Булай мюгълетни мен къаравулламагъан эдим, – деп, гёзленмеген мюгълетден пайдаланып, Лукъманни къолун тутуп оъбюп башлады.

– Лукъман, кёп савбол. Аллагъ сагъа савлукъ берсин, ишлеринг тюзелтсин, – деп алгъышларын тёгюп къойду. Сонг Апанас оъзю тюшген онгсуз гъалны къысгъача суратлап хабарлады. Совет гъукуматы оъзюн ва оъзю йимик мал- матагълы, аз буса да, байлыкъгъа ес болгъанланы тарлыкъгъа салып кёп къыйнагъанны гъакъында айтды. Оъзюн, Апанасны буса, балыкъ батагъасын чыгъарып алып къоймайлы он йылдан да артыкъгъа сюргюн этгенин, къысмаат оъзюн нечик рагъмусуз кюйде жазалагъанын эсгерди.

Не буса да, сонг олагъа къысматы яшав ёлларында ёлукъмагъа имканлыкъ бермесе де, амма Лукъман шо НЭП-ни заманында Апанасны ва оъзюню аралыгъында тувулунгъан татывсузлукъну таъсирине берилип, юрегинде оъзю алда таныгъан Апанасны келпети инсан танымасдай алышынып, кимни де языгъы чыгъардай даражалы келпетин гёргенде, юрегинде Апанасгъа ачувун сакъламайлы, инсангъа тийишли асил иш этгенинден рази къалып, юрегине бир тамаша рагъатлыкъ салгъанын сезди.

АКЪ ХАЛАТЫ – РАГЪМУЛУКЪЛУ ШАГЪАТЫ

«Врачи алтын көоллары аврувгъа эм», – деген бир уллу алим.

Акъ халатлы адамланы гъакъында ойлашгъанда гъар гезик французланы адамны ич яшавун ачыкъ кюйде суратламакъ учун айтылагъан шулай сёзлер къулагъыма чалына: «Шо адамны кылыгъы – жувуп, гюнге къурумагъа илинген врачны акъ халатыдай таза».

Шу сёзлени врач Гъалимат Магъамматовна Агъматовагъа байлавлу айтылмакъ айрокъда тийишлидир, – деп ойлашаман.

Гъалимат Магъамматовнаны яшавдагъы бары да ойлары, ону бары да барлыгъы дегенлей, бугюн ишини вакътисинде де, ишден эркин къаттыгюнлеринде де, Магъачкъалада Магъаммат Гъажиевни атындагъы орамда ерлешген 1 номерли азарханада врач-терапевт болуп он йыллардан да артыкъ заман загъмат тегюп турагъан, эсгерилген азарханада озю багъагъан аврувлар булан байлавлу.

Гертилейде, Гъалимат булан ёлугъуп, касбусуну гъакъында хабарлайгъан мюгълетлени ватисинде де ол, гъар гюнлюк эртенги обходдан сонг буса да:

– Гечип кюй буссагъат... 10-нчу палатада ятагъан юреги авруп тюшген тамазам бар, шону янына бирдагъы керен етишип гелейим...

... – 3-нчю къабатдагы 5-нчи палатада ятагъан Меседу деген жап-жагъил тиштайпаны гьалы тюнегюн осал болуп къалгъан эди. Дарманлар берип, укол этип бираз парахатланып, къалгъып тура. Бир сагъатлар янындан таймай турдум. Шогъар да гёз къаратып гелейим. Уянгъанмы экен?..

Шулай сёзюбюз бёлюнегени муна неченчи керендир...

Ва, Гьалимат къайтып, башы булан «гечип къой» деп икрам эте туруп, оьзюне хас кюйде иржая.

Лакъырыбыз узатыла.

– Кимни де, танглагъан касбусуна бакъгъан якъда, огъар аминлик, адиллик ва рагъмулукъ болмагъа герек, – деп Гьалимат бёлюнген пикрусун узата. – Врач боламан деген адамда буса, шо уьч де хасият бир-биринден бир заманда да айрылмагъа бажарылмай.

Масала, школада охуйгъанда шо къылыкъ гесимлени биз гиччипавлагъа сингдиреген муаллимим Патимат Алиеваны, институтда охуйгъан студент йылларымда, яшавну татлисин де, аччысын да гёрген, бай сынаву булангъы муаллимлерим: Даниял Нариманович Къазанбиевни, Тагъир Магъамматович Кудавени насигъатларыны, оланы къылыкъ дарсларыны таъсирин бугюн де ачыкъ кюйде сеземен.

Гьалимат орта школада, институтда охуйгъан йылларында дарс бергенлени, яш, жагъил касбучу гьисапда биринчи абатларын алагъан вакътидеги насигъатчыларын бир-бирлеп дегенлей эсге ала.

Гьалиматны гьасирет кюйде айтылагъан сёзлерине тынглай туруп, ону юзю ярыкъ берегенни, къашлары бир оьрге гётерилегенни, бир де энши тюшегенни, гёзлери йыртыллайгъанны гёрюп тураман, ва, арагъа сёз къошмай токътагъанман.

Шынжырдай бири-бирине тагъылып гелеген пикруларымны бёлюп:

– Гьалимат, билемисен? – деймен, тогъушув меселде, – Гипократ нечесе асулар алда: «Врач – философ; нечик де, терен гъакъылны да, мецицинаны да арасында онча уллу мезгил ёкъ» – деген. Сени сёзлеринге мен философну пикруларыны гьызын гьис этемен...

Гьалимат бирден гьалек болуп, къарсалап йиберди. Гёзлерин эниш бакъдырды, кирпичлери липилледи.

– Тилеймен, Далгъат агъав, макътамагъыз. Мен макътавгъа уьйренмегенмен. Артыкъ затны айтып уялтмагъыз, – деп, ол уялгъан юзюн къоллары булан яшырмагъа къарады.

– Къызашым Гьалимат, – деймен кюлей туруп, иржайгъан кюйде, – парахат бол. Чебер сёз къопдурулуп айтылса да, гъакъыкъатдан арек болмай, – дей туруп, эки де къолум булан ишаралар этип, сёзню башгъа янгъа бурмагъа алгъасайман.

Сёзюбюз бир дегьерге бёлюне.

Экибиз де шыплыкъны бузма къастлыбыз, тек неден башлайгъанны билмей турабыз...

Гёремен, Гьалиматны юзю алышынды, гёзлери гене къайтып гюнесувдай йыртыллады.

Шо «имканлыкъдан» пайдаланып, «арекден» сёз башлайман.

– Гьалимат, кёбюсю студентлер медицинаны «хайырлы» тармагъын танглайлар. Масала, бугюн заман талап этеген, тиш доктор, хирург, гинеколог болма сюелер. Сен буса, терапевт касбуну сайлагъансан.

– Мекенли кюйде ойлашып сайлагъанман. Мен врачны тармагъын акъча, хайыр булан оьлчейгенлеге тюбюкъарадан къаршыман.

Гъай аман, арт вакътиде касбулар да, оьзге кьуллукълар да сатывгъа салынагъан, бажарывлу касбучулар буса ягъада ишсиз къалагъан болуп бара...

– Я, Гъалимат, пикруларыбыз бир-бирине нечеде арив расгеле! Гертилейде, этикчи этик тикме, экмекчи экмек биширме герек эди. Гъали буса чебер сёз, анг, мукъам, касбуну сырлары не зат экенни де англамайгъанлар врач, шаир, йырав, инженер болабыз деп жан талашып айланагъанлар аз тюгюл.

Мен: «Тувмадан Тенгирибиз берген пагъму болмаса бир касбугъа да амин кюйде ес болмагъа бажарылмай» деп чакъда-чакъда такрарлай боламан.

– Сизин булан гъакъ юрекден ва толу кюйде разимен.

Институтда охуйгъан йылларымданокъ да мен медицинаны саныны аврувуна багъып кьоймай, савлай къаркъарасына бир гёзден къарайгъан врач-терапевт болмагъа гъасирет эдим.

– Мен, Гъалимат, сёз ёругъунда, сен айтгъанлай, философия илмуну бек ушатаман. Шо илму белгили алимлер аламгъа, табиатны, жамиятны ва гъакъылны оьсювюню инг умуми законларын ахтарагъан илму.

– Дурус, мени де институтда шолай деп уйрете эди. Муна шолай, философлар йимик, терапевтлер де, адам тарымагъа болагъан бары да аврувланы ахтарагъан, шоланы себеплерин билмеге къаст этеген адамлар.

– Демек, аврувланы бары да тармакъларын да уйренмеге, жураларын да айырмагъа герекли касбучулар.

– Айгъайда...

– Гъалимат, мен гъакъ кюйде инанаман, медицина кьуллукъчугъа касбу бажарывлулукъ биринчи герекде гъажатлы. Тек, врачны аврув булангъы аралыгъындан, ону татли, исси, рагъму чалывлу, гъакълыкълы, инамлы, мекенли сёзю биринчи гезикли касбу гъажатлылыкъдан кем тюгюлдюр деп гъисап этемен.

– Озокъда, озокъда! Далгъат агъав, сени шу сёзлеринг булан мен толу кюйде разимен.

Мени атам – кьурувчу. Тек медицинаны да бек сюеген адам. Мени гележек яшавумну медицина булан байламакълыгъымны себеби да, аслу гъалда, атам булан байлавлу эди демеге ярай. Шо саялы мен медицина институтгъа тюшгенде ол айрокъда бек сююндю. Сонг-сонг, айлангъан сайын мангалайымдан да оьбе туруп: «Балам, охувгъа къаст этегенинг нечакъы да яхшы. Амма кьумукъланы: «Врачны кьолу да балгъам, тили де» деген айтыву бар, шону да унутма» деп такрарлай бола эди.

– Дурус, бек дурус айтгъан. Гъалимат, мен кьопдуруп яда гёземелликге айтмайман, сен врач гъисапда къасбунг булан герти, сыналгъан, адам аралыкъда асрулар бою узатыла гелеген ва узатылажакъ гъакълыкълны, гертиликни, рагъмулукъну якълавчусусан. Мен оьзлерден этишип айтаман. Сен багъагъан аврувлар да шогъар шагъатлыкъ этелер. Шо гъакъда сен институтну тамалайгъанда Гиппократны антын да бергенсен. Гёрюп тураман, шо антгъа сен амин де дюрсен. Оьлгюнче шо антгъа кьуллукъ этмеге сагъа Аллагъ гюч берсин.

– Амин, я Аллагъ!

...Ант, ант... Адам гъар гюн дегенлей, тангала кютежек ишлерини, гележекде кютежек ишлерини планын къура. Шоланы кютмеге ант-нюдюр эте. Дагъы ёгъесе муратларыбыз яшавгъа чыкъмас эди...

Ол сёзюн бёлюп токътай, иржая, ойгъа бата.

Мен ону узатажакъ сёзюн къаравуллап токътагъанман.

Гъалимат юхудан уянгъандай башын ари-бери бурду, чачларын сыйпады.

– Мени биринчи антым мен 1986-нчы йыл, – деп узатды ол, иржайывун бёлмеген кюйде, – биринчи класгъа охумагъа тюшгенде башланды. Нече де кавлу йыллар бар эди... Магъа янгы 5 йыл битген эди. Шо йыл школагъа да барма башладым. Мен гиччипав партаны артында олтурсам, ону устюнден башым тюгюл гёрюнмей эди. Аякъларым савлай бир сагъат ерге тиймей, саллангъан кюйде тура эди. Чартлап барагъан уланъяшлар анам эртен сырынып эшген багъынчакъларыма урунагъан чачларымны тартып, сайки, оззлеге завх ала эдилер...

Арадан йыллар оьте. Чагъы булан бирге бою да оьсген Гъалимат школыны яхшы къыйматлагъа тамамлай.

Гъасили, мактапны этеги гюржюбалы акъ сарафанын медикни крахмаллы халатына алышдырмагъа алгъасайгъан Гъалимат, тувуп оьсген уясындан саркъып учуп, сигърулу, савлай оьмюрюне узатылажакъ уллу ёлну башына гелип къона.

Шоллукъда, яни, орта школыны тамамлагъан орта бойлу оьрюм къыз 1997-нчи йылда, кёбюсю жагъиллени гъасирет кюйде къаравуллайгъан отаву болгъан Дагъыстан пачалыкъ медицина институтгъа, инамлы кюйде имтагъанлар да берип, яшавуну экинчи канзисине гётерилип, студент бола.

– Гъалимат, сен 6 йыллар узатылгъан студент йылларынгны гъакъында бал татытып дегенлей хабарлайгъанынгны мен эшитгенмен. Тек, рази бол, шо йыллар сени учун шагъралы ёл болмагъанны да англайман.

– Шо гъакъда ойлашгъанда, илму социализмни кюрчюсюн салгъан, машгъур алим Карл Марксны: «Илмуда генг шагъра ёл ёкъ. Ону шавлалы тёбесине чыкъмакъ учун, чагъыл ташлы сокъмакъларындан къаст этип, талашып, тырнашып гётерилмеге герек» деген сёзлери эсиме геле.

Сен де шо алты узакъ йылланы шолай къастлы кюйде тырнашып оьтгергенни ва йыллар натижалы болгъанлыкъгъа мен де шагъатман.

Шо йылланы башында, 1999-нчу йылда сен, уьстевюне, суйген досунг Расулгъа да эрге баргъансан. Эки авлетни анасы да болгъансан.

Инандыраман, Гъалимат, ким не айтса да, шо чу уллу къоччакълыкъ!

Шо сёзлерден сонг Гъалиматны бети бюлдюрей болуп гете. Уялчан гёзлерин бир янгъа буруп «яшырмагъа» къарай. Ва, башын бурмагъан кюйде:

– Аналыкъ – борч. Къоччакълыкъ тюгюл, – деп, къартыллайгъан тавуш булан, тутула-тутула туруп, сёзюн давамлай.

Ол: «Къоччакълыкъ?» деген сёзню гезикли керен такрарлай.

Гъай, гъай да, – деп Гъалиматны шекли сёзюп бёлемен.-- Озокъда, озокъда, къоччакълыкъ. Шеклик этме, къызашым, къоччакъ тюгюл тиштайпа дёрт авлетни анасы болуп болмай...

Гезиги гелгенде эсгеремен. Бугюн, орта чагъына геле турагъан ана ординатураны да тамамлап, оьрде эсгерилген 1 номерли азарханада врач-терапевт гъисапда загъмат, тёкмеге башлай.

– Мени медицина касбучу – врач-терапевт гысапдагы яшав намем шо азарханада башланып, бугюн де узатыла.

Шо йылланы ичинде врач Гьалимат Магьамматовна уллу сынав топлагьан.

– Шо сынавну топлаумда, – дей туруп ол пикрусун узата, – мен загьмат тегеген медицина центрны ёлбашчысы Ибрагьим Магьамматовични аслам пайы бар. Ол оьр даражалы врачдан кьайры, бек тетекейли ва гьайлы тарбиялавчу да дюр.

Аслусу, иманы булангы, асил кьылыкьлы, юваш хасиятлы адам.

Алдагы гюнлерде, оьзюне 85 йыллар болагьанда ол, коллективге савбол этип, оьз кьуллугьундан азат болду. Тек, бизин ону гьакьындагы исси эсделик эсибизде кьалажакь.

Бу ерде оьзюн Дагьыстанны савлукь сакьлав министри заманындан берли таныйгьан Ибрагьим Магьамматовну авзундан Гьалимат Магьамматованы гьакьында айтгьан сёзлерин эсгермей болмайман.

Ол булай деген эди:

– Гьалимат Магьамматовна саламат тиштайпа. Этемен, билемен, боламан деп, оьзгелени йимик гёрмемишлик, экиюзлюк хасияты ёкь адам. «Сабур тюбю сари алтын дегенлей, чав-чувсуз, сабурда тек, инамлы кюйде ишлейген кьуллукьчу.

Такрарлайман, Гьалимат Магьамматовна ишлейген азарханада ятагьан аврувлардан шолай багьа берегенлер аз тюгюл.

Гьалимат, мени сююмлю кьумукь шаирим Шарип Албериевни шиърусунда:

«Сизден Сенге гёчдюк биз», – деген сатырлары бар. Биз, мен гысап этеген кюйде, тезден Сизден Сенге гёчгенбиз.

Гертилей де, дагьыстанлы миллетлени арасында юрекке «Сизден» эсе «сен» ювукь.

Гьюрметли Гьалимат, сен бугюн 1-нчи даражалы врач бусанг да, «юрюген алыр оьрюшню» дегенлей, оьзюнгню гьасиретли мурадынга багьып барагьан уллу ёлдасан.

Гележекде де шо уллу ёлунгда инамлы оьрюш алажагьынга мен инанаман, толу мурадынга элтежек ёлдасан. Гележекде шо мурадынга етишдирежек ёл шабагьатлы болсун.

Шолай болажакьгьа мен шеклик этмеймен.

*Далгьат АЛКЪЫЛЫЧЕВ,
Россияны журналистлерини союзуна члени,
ДР-ны инче саниятыны ат кьазангьан чалышывчусу*

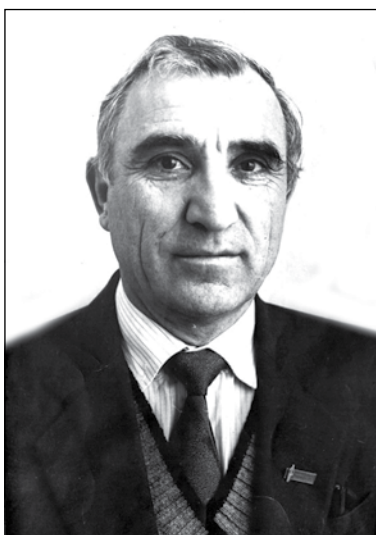

ЖУРНАЛИСТ ДАЛГЪАТ АЛКЪЫЛЫЧЕВГЕ – 80 ЙЫЛ

ОЛ ГЪАЛИ ДЕ АТДАН ТЮШМЕГЕН

*«Ол гъали де тюшмеген атдан,
Таймажакъ ол берген антдан».
(Авторну сёзлери)*

Бизин республиканы районларында ва юртларында Далгъат Мугъутдинович Алкылычевни танымайгъанлар кёп аз бардыр.

Къазанышны тавларын, яшнаыгъан яшыл талаларын, инсанны ич яшавун-гёнгюн, юрек талпынывларын толумлашдырагъан атив табиатын, буздай сувукъ салкъын гъавасын эс этмей болмайсан.

«Тёбен Къазаныш алимлени, шаирлени, йыравланы, композиторланы ва чебер усталаны юрту», – деп негъакъ айтылмай.

Далгъат Алкылычев Дагъыстан республиканы маданиятыны ат къазангъан къуллукъчусу. Россияны журналистлерини союзуну члени, яратывчулукъ ва жамият

чалышывчу ишини яшав даражасына, объюрюне, касбусуна, миллетине къарамай, халкъны намусун кютмек учун, заманны аямай, яллыкъ тапмай, дегенлей айланагъанлардан бириси.

Шолай адамлар уллулагъа да, яш наслугъа да уьлгю болуп токътай.

Белгили жамият чалышывчу, алим Салав Алиев сёз арада Далгъатгъа булай багъа бере: «Биринчилей ол айтылгъан къумукъ юртланы бириси, тёбенкъазанышлы, белгили тухумдан. Огъар шагъат фамилиясы Алкылычев. Тюзлюкню якълавда къылычы алда юрюй.

Экинчиси. Кёп объюнню гючюн, къуватын, бажарывлугъун, бизин милли тилибизни тармагъында аямай харжлагъан ёлдашыбыз.

Уьчюнсю де. Ёлдаш газетни, къумукъ печать органланы бетлеринде бизин халкъны къыйынына, тынчына бек къурч ва жагъ сесленеген къурдашыбыз»,

Шу сёзлени айта туруп Салавну юзюнде иржайывны гъис этдим.

– Я билемисен Набиюлла, мен Алкылыч дегенде тувра чап деген маънада тюгюл, жамиятны гъар ишине, гъар авараларына къошулмагъа алгъасайгъанлыгъын эсгермеге сюемен.

Бир яндан биз Далгъатны кёпден таныйбыз, ону яратывчулугъуну биз билмейген ери ёкъ, уьстде айтылгъан сёзлер де таманлыкъ эте, – дейгенлер

де болур. Тек бирдагы яндан, биз ону терен ойлу яшавуну, яратгъан игитлерини келпетлерини, ол эли учун этген пайдалы ишлерине толу кюйде тюшюнмегенбиз. Ону жамият яшаву, 80 йыллыкъ яратывчулукъ ёлу – гюн шавлалы насипли ёл.

Яшавунда озтёрече, «мен башгъа адамман, биревге де ошаймайман», – деп озю де айтгъанлай, ону озтёрече гызы бар. Мен ону агъамгъа гысап этеген саялы озюмню ойларымны айтмагъа сюемен.

Далгъат Алкъылычев – журналист, критик, очерклени, рецензияланы, репортажланы, лакъырлашывланы устасы. Инче гысли итти сёзлю публицист.

Журналист гысапда ол «Ёлдаш» газетде кёп йыллар ишледи. Шо йылланы боюнда юзден де, мингден де артыкъ адамлар булан къатнашгъан. Шоланы бир нечеси Далгъат язгъан «Мени замандашларым», – деген китапны игитлери. Ону игитлерине тюрлю-тюрлю багъа берилме ярай, тек олар ону юрегине синген адамлар, олар ону «замандашлары». Дейгеним, олар ону касбу ёлдашлары да хоншулары да, къурдашлары да тюгюл, оланы касбулары да башгъа, тек олар Далгъатны сыр чечеген сырдашлары.

Далгъат Алкъылычевни игитлери бизин заманны адамлары, оланы бирлери дюньядан гетсе де, оланы халкъы, эли учун этген пайдалы ишлери унутулмай, гележек наслугъа уьлгю болуп токътагъан. Шолай эреволюлю адамланы яшавун, яратывчулугъун суратлайгъан китаплар, журналлар, газетлер Дагъыстанны школаларында, музейлеринде, китапханаларында сакъланма тийишли. Шо бизин борчубуз.

Мен Далгъатны таныйгъаным кёп йыллар бола. Къумукъ театрны экинчи наслу артистлери 1957-йыл Москвада Щукинни атындагы дюньягъа белгили театр оьр охув ожакъны мени зукъарим Зубайыл Хиясов булан бирге, Далгъат Алкъылычев де къызыл дипломгъа битдиргенлер. Бирче 5-йыл охугъан ва общежитиеде яшагъан. Москвадан магъа Зубайыл язып йибереген кагъызларында: «Далгъатдан да сагъа салам», – деп эсгере эди...

1962-нчи йыл, оьр охув ожакъны тамамлап къайтгъан яш артистлер къумукъ театрда дипломный спектаклерин гёрсетеген гюнлер иштагълы къаравчулар залгъа сыймай, къырда эретургъанлары да бола эди. Артындагы гюнлерде гъасиретли кюйде геле эдилер.

Далгъат Алкъылычев У. Гъажобековну, «Аршин-мал-алан» – деген спектаклинде, авторну ролюн, Расул Гъамзатовну «Горянка» – деген спектаклинде юртлу тамазаны ролюн, Г. Лорканы «Къанлы той» – деген спектаклинде эсде къалардай келпетлер яратып халкъны разилигин алды.

Мен гысап этеген кюйде, Далгъат артист болуп да, режиссёр болуп да бажарагъан пагъмулу адам. Тек ол башгъа ишлеге урунду. Неге деген соравгъа:

«Касбулар бар охуп билип болагъан, масала: архитектор, космонавт, инженер, учитель. Касбулар бар табиат бермесе, оьмюр бою ишлесенг де, халкъ къабул этердей даражагъа етишме болмайгъан. Касбулар бар, масала, – деп ташдыра Далгъат, – мен касбуну сырларын англасам да, магъа табиат бермеген касбуну оьр даражада юрютме болмас эдим. Дейгеним оьмюрюмню де, заманымны да йиберип къастлы кюйде гъаракат этсем де мен, масала йырав, макъамчы, художник болуп болмас эдим. Тек Леонардо Давинчини, Микеланджелону, Рафаэлни, С. Далини ва озге машгъур художниклени гъакъында, искусствовед гысапда дарс берип болур эдим.

Бирдагы бир тенгешдирип. Масала, Пушкинни яратывчулугу гыакъда, шаир тюгюл буса да, Белинский ону яратывчулугун ажайып уста кюйде ачгъан, – деди. Бир мюгълет токътатгъан сонг, Далгъат Алкъылычев, оърде эсгерилген пикрусун бугюн бизин арабызда яшайгъан Салав Магъаммат-Салигъовични атын эсгерди.

– Къара чы, – деди ол ойлу кюйде, – Салав Йырчы Къазакъ булан, ону машгъур яратывчулугу булан тогъа тартма къарамай. Салав Алиев Къазакъны яратывчулугуну инче, сезивлю ерлерин машгъур ахтарыв гъзден гечире...

«Я боларман, я боралай сёнермен» деген аслу пикру Далгъат учун лап да сыйлы, лап да агъамиятлы ой.

Эгер ол артист болуп ишлеп Россияны халкъ артисти деген атгъа ес болгъан буса да, мен ташдырып айтма боламан, ай да, гюн де болмаса, кёк кёкге ошамас эди. Далгъат Алкъылычев агъамият берип, чарлап, тегишлеп язгъан макъалалары, кёкню тюзюн гелтире, яшавну гёнгюн ача, табиятны толумлашдыра, гелеген наслугъа дарс болуп токътат.

Критик ва эстетик гысапда Д. Алкъылычев Къумукъ театры тарихине, ону яратывчулугуна айрыча агъамият бере. Янгы спектакллени премьераларына геле, озюнню пикруларын айта. Башлап ол театры бугюнню яратывчулукъ барышына, не асар хас экенге маъна бере.

Ону спектаклге язгъан рецензиялары, айрыча ер тута. Мисал учун; Б. Атаев, «Темирболат» («Ёлдаш», 4 март 1991 йыл). «Таргъу шавхал Адилгерей» («Ёлдаш», 17.02.1996 йыл). А. Гъамитов «Амина», С. Агъмат «Гелинлени баш гётеривю» («Ёлдаш», 15.06.1996 йыл) ва кёп озгелери. Артистлер ойнайгъан рольларын анализ этип, олар яратгъан келпетлени, мизан терезеге салып, яхшы янын да, кемчиликлерин де уста кюйде гёрсетме бажара.

Далгъат Алкъылычевни «Къумукъ театры тарихинден» деген илму ахтарыв иш юрютюп, ону тувулувуна багъышлап, далиллер булан токъташдырып, исбат этип, тарихи тувулувуну гыакъында (1979 йыл) эки китабы чыкъды. Ол театровед гысапда билимли ва пикрусуну гёре терен критик гысапда кёплени мюкюр этме болду.

Ону М. Османов булан бирче «Алтын юзюкню сыры» деген (къумукъ тилде ва орус тилде) язгъан пьесасы 2015-нчи йыл театргъа берилген.

Далгъатны ана театрыбызгъа бакъгъан сюювю гючлю.

«Уллу агъвалатны алдында» деген макъаласында («Ёлдаш», 1 май, 2002 йыл) ол булай яза: «Яшав ёлу тюзелген жагъил наслугъа уйлю-эшикли болмакъдан артыкъ сююнч болурмы?! Бугюн мени бырынгы буса да жагъил ва къурч къумукъ миллетим шолай сююнч агъвалатны алдында. Бугюн-тангала, дегенлей, Къумукъ театр янгы бинагъа гёчежек, демек уйлю-эшикли болажакъ. Орамгъа чыкъгъанда, гетип болмай, ёлумну артыма бурулуп-бурулуп къарай туруп пикирлешемен, къарагъыз дагъы сиз мени къумукъ халкъыма къопма турагъан бу яхшылыкъгъа! Минг-минг йыллар яшажакъ халкъымны, юз йыллагъа ювукъ тархлы театрымны онгача бинасы бугюн-тангала къоллау гъа берилежек чи! Уллу байрамгъа гъазир болугъуз!» – деп, ол бизин де сююндюре, ону ругъун да гётере.

Д. Алкъылычев жамият ишлерде гъаракатчы кюйде ортакъчылыкъ эте. Къумукъланы тарихин теренден биле. Ахтарыв ишлени кёп юрюте. Яшавда

тюзлюкню, адилликни ва гертиликни якълайгъан адамларыбызны бириси.

«Ана тилибиз оьлмесин, эркинлик, элибизде татывлукъ тувсун», – деп тюрлю-тюрлю жыйынларда чыгып сёйлей.

Далгъат Алкъылычев тилни сакъламакъ учун оьзюнден гъасил болагъан ишлени намуслу кюйде кютмекни борч этип сала. Ону гъаракаты сёзюнде йимик, этеген ишинде де гёрюне. Магъачкъаладагъы школалагъа барып, къумукъ тилден дарс береген муаллимлени ишин тергеп, Къумукъ театрда, бизин интеллигенцияны жыйып, тил масаланы гъакъында пайдалы ёлугъувлар оьтгере.

Тапшурулгъан къуллукъгъа жаваплы янашагъан, оьзгелеге уьлгю гёрсетип чалышагъан таза юрекли адам, жамият чалышывчу. Гь. Адилев Далгъатны къылыкъ яндан тазалыгъын, асил хасиятын ва ёлдашларына бакъгъан якъдагъы гъалалыгъын айрыча эсгере.

«Далгъат – оьзюню макъалаларында герти далиллени, яшавда болгъан агъвалатланы исбатлы къоллап охувчуну юрегинде саламатлыкъ, инаныв ва таза гъислер тувдуруп язагъан пагъмулу мухбир, язывчу. Ол къумукъ адабият тилни яхшы биле ва яратывчулугъунда уста кюйде къоллап да бажара».

Жамият чалышывчу врач Арсанали Ибракъов да оьрде айтылгъан сёзлеге инамлы кюйде къол салмагъа болагъанын айтды.

«Д. Алкъылычев терен маъналы къумукъ айтывланы ажайып уста кюйде къоллай, гъасили, ол бугюн де анадаш оьзюню халкъы учун, элини талайы учун яллап -гююп, гечесин-гюнюн, дегенлей, аямай, къаныгъывлу кюйде ишлеп турагъан улан».

Далгъатны гъар тюрлю тармакъда чалышагъан бизин белгили адамланы гъакъында язгъан макъалалары онча да кёп чю, оланы барысын да бир очеркде толу кюйде эсгерип турма да бажарылмай.

Совет гъукуматны заманында Далгъат цензор болуп да ишледи. Ол къумукъ адабиятны ва драматургияны оьсювюне кёп къошум этди. Айтагъаным, театрлар салагъан пьесалар, китапханада чыгъагъан китаплар ону тергевюнден чыгъа эди. Шо йылларда Алкъылычев пагъмулу адамланы асарларына тогъас салып турмады, терсине, аяды, олагъа аркъайынлыкъ этди.

Далгъат Алкъылычев Нугъай Батырмурзаевни сайламлы асарларыны жыйымына кирген «Давут булан лайла», «Языкъ Гъабибат», «Гъарун булан Зубайдат» деген повестлени гъакъында, Нугъайны умутларыны инче йиплерин уьзюлме къоймай, танглап, шолагъа агъамият берип оьзюню ойларын айтды. Шо асарлар бизин адабиятны тарихинде даимге къалажагъын эсгерди.

Далгъат мени яратывчулугъума да гёз къаратгъан. Мисал учун «Чебер асарланы устасы» («Ёлдаш», 27.01.2006 йыл), «Мен насипли адамман» («Ёлдаш», 23.03.2012 й.), юбилейиме багъышлангъан макъаласында художник гъисапда театрдагъы ишимни, мен яратгъан асарланы анализ этди. Оланы сырларын ачма бажарды.

«Эл хазнасы – эсги сёз, эр чырагъы – эки гёз» («Ёлдаш», 18.09.1991 йыл) деген макъалада Дагъыстан республиканы маданиятыны ат къазангъан къуллукъчусу Изамутдин Надировгъа «Янгъан чырагъынг узакъ йыллар сёнемесин, ватандашым, замандашым, юртлум, къурдашым, дагъы да нечесе канзилеге оьрленмеге Аллагъ насип этсин» деп, алгъыш сёзлер язды.

Далгъат бугюн табиятны талапларын англамай, яда сансынмай янашагъан, бары да затны акъчагъа айландырып ойлчейген, демек пагъмулу адамлар аз бола барагъанына «Гъай аман»! – дей туруп, терен тартып кюстюне.

Ол пагъмулу, халкъны кыйынына талчыгъып, яхшылыгъына гъакъ юрекден къуванып бажарагъан публицист де дюр. Ону шо пикруну далиллейген бир-бир макъалаларын эсгерейим. Масала:

«Кант эте деп айып этме яраймы?», «Ярлылыкъ, сени уьюнг йыгъылсын», «Банклар кимни къолундадыр?», «Мал да къыт, къылыкъ да къыт», «Рагъмуну шабагъат къолу къыркыылмайгъаны не яхшыдыр», «Сокъмагъына от битген», «Янгыз терек бав болмас» ва шолай башгъалары. Бу макъалалар бизин бугюнню яшавубузда болуп турагъан тюзсюзлюкlege къарсалап язылгъан.

Далгъат гъар тюрлю тармакъларда ишлейген гъукуматны къуллукъчуларыны, жамиятны оьсовюню, ону алмашынывларыны ёлларын белгилейген, къумукъ халкъны эревилюю адамларыны, оланы къайратлы ишлерини гъакъында кёп очерклер язды. Оланы бир нечелерин эсгерейим.

Академиклер: Магъаммат Жамбулатов, Гъамит Бучаев, Анвар Гъасанов, Залибек Залибеков, Гъамит Аскерханов, Нью-Йоркдагъы Колумбийский университетде дарс берип тургъан экономика илмуну доктору Багъавдин Багъатов, Дайит Дайитов, СССР-ни халкъ артисткасы Барият Муратова, Россияны халкъ артисти Наби Дагъиров ва олайда нече-нече гёрмекли жамият ва политика чалышывчулар, муаллимлер, врачлар, бизнесменлер ва дауну ортакъчыларыны гъакъында нече очерки бар.

Ону юрегинде гъыз кьойгъан эревилюю замандашларыны санау кёп, шоланы гъакъында ол журналист гъисапда хыйлы алгъыш сёзлер язгъан.

Далгъат Алкъылычевни яратывчулукъ ёлуну оьзтёрече хаты бар. Ол язгъан макъалаланы, очеркленни, репортажланы, атын фамилиясын эсгермесе де, автору ким экенни билмеге бола. Неге тьогюл, ол халкъ авуз яратывчулукъдан пайдаланып макъаланы маънасын баш сёзюнде ачыкъ этип гёрсете. Сонг да, ону тил байлыгъы охувчуну къурчун къандыра.

Мисал учун; «Уланлары улан болмакъ – элге абур», «Яхшыланы гъар бир иши артыкъдыр», «Зиндандан къоркъгъан эр батыр болмас», «Ата малы мал болмас, ая малы болмаса», «Алим – элге муаллим», «Къазанчы къайнамаса, къазан къайнамас», «Таза кёлден – нас чыкъмас». Халкъны къанына синген айтывлар авторгъа жумла къурмагъа кёмек эте. Шо да пагъмуну аламаты тьогюлмю?!

...Далгъат Алкъылычевни Дагъыстанны журналистлерини союзу «Дагъыстанны журналистикасына этген санлы къошуму учун» деген гьюрметлев грамотасы булан савгъатлангъан.

2014-йылда Далгъатгъа «Узакъ йыллар булангъы загъматы, Тёбен Къазаныш юртну тюрлю-тюрлю административ ва хозяйства масалаларын чечивде аслам къошум болдургъаны учун Тёбен Къазаныш юртну гьюрметли ватандашы» деген сыйлы ат берилген.

Демек, аталардан къалгъан «Ата юртгъа асырап бас аягъынг», – деген асил айтыв бар. Шо айтывну эсгере туруп Далгъат булай сеслене:

**Сюймей бусанг тийгени,
Халкъны чокъмар таягъы,
Ата юртгъа асырап,
Бас сен, вёре, аягъынг.**

Гертилейде Далгъат 90-нчы йылларда «Къазаныш» деген жамиятны башын тутуп, нечесе йыллар юртлуларыны гъайын этип, оланы къыйынына-тынчына къатнап юрюдю.

Мен Далгъат булан кѣп тезден берли агъа-ини йимик аралыкъ юрютемен. Бизин арабыздагы татывлулукъ къан къардашларыбызны аралыгъын да демлендире. Айтагъаным, гюнагъларындан Аллагъ гечсин, сен зукъарим Зубайыл Хиясовну озюнгни агъанг гысаплай эдинг. Бугюн Далгъат да, мен де: «Шо дослукъну бизге Зубайыл васият этип гетген», – деп чакъда-чакъда эсгере болабыз.

Тамаша тюгюл, юрек ювукъ буса, пикрулар да бир-биревге ювукъ бола экен. «Анавун айтгъанда, манавун англай» дейгени де шо себепден чи дагъы.

Пикрумну манавун ачайым. Далгъат да, мен де ёлукъсакъ сагъатлар гетгенни эслемей къалабыз.

Шолай гезиклерде ой къурувубуз дюньядан оътюп аламгъа чыгып да гете.

Шолай бир гезик ол гислерин чюмлейген сырларын ачды. Шоланы, есинден изну да алып, бир-экисин охувчугъа да етишдирейим деп ойлашдым.

«Биз бугюн, биревлер айтагъан кюйде, аталардан къалгъан маканыбыз, тувгъан оьсген ерибиз, мюлкюбюз тозулгъан, чѣкген, тек къумукълар айтгъанлай «ат чабагъан майдангъа айлангъан» демес эдим. Заманлыкъ девюрде яшайбыз деп ойлашаман. Оьмюр къысгъа, дюнья буса миллион йыллар булан оьлчене. Иншаллагъ, заманлар гетер, дюнья, жамият яшав озюню мердешли ёлун узатар...

Дейгеним, бугюн биз яшавда ерибизни табып битмей турабыздыр деп эсиме геле...

... Сонг да, биз «иман» дейбиз «имансыз» дейбиз. Шолар жамият арада аслу ва оьзекли англавлар.

Иман не затдыр? Иман табиятны, яратгъаныбызны къанунларына гѣре яшамакъдыр. Иманлы болмакъ кѣп къыйын зат. Иман – табият яратгъан адам келпетде яшамакъдыр. Гъай аман, шо таза, гъакъ кюйде бек къыйын масала. Неге тюгюл, бугюн адамны табияты иш гѣрмей, бары да зат менчиликге яни акъчагъа байлангъан. Акъча, къалп байлыкъ буса, бусурман дин айтагъан кюйде, иманны душманы.

Магъа сораилар. «Я, Далгъат, сен «Намаз этме уйренигиз» деген китапны къумукъчагъа таржума этгенсен, «Бусурманны келпети» деген китап чыгъаргъансан, тек гъали де намаз этмеге башламагъансан», – деп бетлейлер. Набиюлла инишим, биревлер терс англама ярай, биревлер онг англама ярай, тек мен сагъа сырлы сырымны ачайым. Мен Аллагъ айтагъан, пайхамарыбыз уйретеген бусурманны оьр даражасына гъали де етишип битмегенмен деп гысап этемен. Бусурман, «Иман» – деген англавлар, кѣп уллу, кѣп оьр даражалы англавлар. Огъар алимлер, пайхамарыбызны асхаплары да, барысы да етишип болмагъан деп язалар.

**Тувмадан намусум, сен бил, инишим,
Сатмадым иманым яда мен диним.
Бусурманны хас белгиси недедир?!
Шо белгиси адам болмакъ негетдир!**

**Шолай сен билесен оьмюрюм гетди,
Чагъым да гӓресен 80-ге етди.
Имансызлар яшавумну бийледи,
Мурадым да сен англа чы, не эди.**

Далгъат гене къайтып ойгъа тюшдю. Гене къайтып... агъылып гелеген чатыраш, четим ойларын бӓлюп, бир мюгълет сӓзсюз токътады. Терлеген мангалайын сабирди ва:

– Яшав, яшамакъ, инишим Набиюлла, бек къыйын экен, – деп кюстюнлю кюйде сӓзюн узатды. – Эсингдеми Йырчы Къзакъ айтгъан сӓзлер:

**«Гъисабы ёкъ биз юрюген ёлланы.
Башыбыздан гетген бизин гъалланы,
Тюз авлакъны къынгыр этип гӓрсетген,
Не билейим юз дынкъы бар ханланы...»**

...Тюз айтасан, инишим, озокъда, агълю, олжа – уллу яхшылыкъ. Тек, мен гъисап этеген кюйде, сени йимик гъакъ, гъалал, юрегингдеги терен сырларын чечердей къурдашы, сырдашы болмакъ дагъыдан-дагъы уллу насип. Кӓп савбол!..

Далгъат булан ой алышдыривум шо гюн де хыйлы узатылды. Гележекде де кӓп йыллар узатылмагъа Аллагъ насип этсин!

Далгъат, агъам, сен гъали де атдан тюшмегенсен, сагъа савлукъ ва узакъ оьмюр ёрай туруп яратывчулукъ ёлунг шавлалы болсун. Кӓгюне булутлар яйсан янгургъа тюгюл жыйылмасын демеге сюемен.

*Набиюлла БАММАТОВ,
Дагъыстанны ат къазангъан художниги.*

Дагъыстан адабиятдан

Дарги поэзиядан

Омарла БАТЫРАЙ

ИГИТЛЕНИ ГЪАКЪЫНДА

Ананг сени гююшден
Гюбели кюйде тапды,
Атанг да бешигинге
Къыналгъан къылыч такъды.

Аждагъаны ат этип,
Йыланни да къамучу,
Чабасан сен явлагъа
Елпиллетип ямучу.

Аргъумагъынгны тешю
Кериванны алдын якълай,
Савутларынгны игъы
Асгерни къорууп сакълай.

Къыйынлы гюн, къылавлу
Къылычынгны тагъасан,
Юз душмангъа бир оъзюнг
Къаршы турма чыгъасан.

Эгер балагъ ёлукъса,
Сермеп тюбегинг алып,

Минген аргъумагъынгны
Чабыву тав тербете,
Силлеген къамучунгну
Ялаву кёкге ете.

Сен тебинген къоркъачны
Къартыллав тута санын,
Ант этемен, сени ишинг
Тута тюзлюкню янын.

* * *

Аргъумагъынг сув этмей,
Толпанлардан гечесен,
Гюбеге чыкъ тийдирмей,
Янгурлардан оътесен.

* * *

Минглени адатасан,
Уллу пелекет салып.

Чул бермейсен явлагъа,
Арт тынышынг къалгъынча,
Этик хончларынг ичи
Къызыл къандан толгъунча.

* * *

Игит узакъ яшасын,
Балагъ гелсе нагагъдан –
Игит оьлген гюн оьлсюн
Аты да, къалмай ондан.

Неге тюгюл шо атгъа
Къоркъач гелип минмесин,
Акъчасын тѣлегенмен,
Ат меники демесин.

Гѣчюрген В.Дыдымов

Рашиг РАШИТОВ

БИР ЙЫРЫМ БАР

Бир йыры бар гѣнгюлюмню,
Гѣнгюревге ошайгъан:
Барлыгъымны белгисидей,
Базып менде яшайгъан.

Бар шолай бир йырым мени,
Битген гѣнгюлге гирип;
Битмес йимик узакъ тюгюл,
Тек болмайман битдирип.

Бар бир йырым мени шолай –
Йыравну излер йыры.
Ким биле, я, гертилей де,
Ёкъдур ону ахыры.

Башласам мен ону нече,
Башгъа салып Ватанны:
Аргъып атлы асгер бара
Арты булан атамны.

Алда ал тюс байракъ да бар,
Аллы-гюллю къувлуйгъан;
Эшитемен агъ сѣзлерин
Топ-гюллени улуйгъан.

Къыяматдай къыргъын давну
Къурбанларын гѣремен:
Аналаны къырылгъан
Уланларын гѣремен.

...Гѣремен сонг гѣзелликни:
Гюнню, ачылгъан чакъны;
Уьстюн гелип, аякъланы
Алагъан арслан халкъны.

Йырымны гъар башлагъанда,
Йыллар бола оюмда:
Язбашымны эс этемен
«Яшлыкъ» деген тоюмда.

Яланаякъ, ялансыйракъ,
Ямавлу шалбар гийип,
Язбаш эртен янгур сувда
Яйнайман чабып, бийип.

Не къувзакъман, гъей, ал шарап
Къошгъан йимик язбашгъа!
Тизив чагъыр ичгенден
Тюгюлмен бир де башгъа!

Кепленемен йырым булан,
Кепим хошлу шо йырдан,
Тек йырымны макъамлары
Тас болуп къала бирден.

Уча, уча шо шат йырым,
Кюр сеслене, лавуллай;
Гъар агълуде шо йырымны
Ва мени къаравуллай.

Уьркген йырым шаршарланы
Батыла тавушуна;
Бир де ерни обкюреген
Авазында яшына.

Юрегимни бир сыры бар,
Югенленмей турагъан.
Нече гезик, айтма сююп,
Айтылынмай къалагъан.

Яхшы йырым гене тува –
Яхшылыкъ бар оюнда.
Язбаш, янгур, яшыл авлакъ –
Бары да яшай онда.

Яшавдур шо йырны аты,
Шу йыр да – ону йыры.
Бу – битежек йыр тюгюл –
Ёкъ яшавну ахыры!

ЁЛГЪА ЧЫГЪАГЪАН АДАМГЪА

Ким ёлгъа чыкыгъан буса,
Этме сююп яхшы иш,
Хали-халча яйгъандай,
Ёлу болсун теп-тегиш.

Яманлыкъ яшыргъанны
Къолтугъуна, къынына,
Тюз элтип къойсун ёлу
Тюз аювну инына.

Ким юрюсе ёлунда
Яхшылыкъ эте туруп,
Ал чечеклер алдында
Алгъыш этсин баш уруп.

Гёчюрген Акъай Акъаев

Лезги поэзиядан

Етим ЭМИН
1838-1898

КЁМЕК ТИЛЕЙГЕН ТАВУШ

Къычырыгъыз, гелсин халкълар гёрмеге,
Дюнъя бузукъ, алышынгъан заманлар.
Намуслугъа ер табылмай гирмеге,
Гьукму сюре уручулар, яманлар.

Биревлер бар, чалма чала башына,
Дюнъя яшав гелмей дейлер хошуна,
Тек йибермей гечелени бошуна
Молласыны атын урлай яманлар.

Амалсызмы, языкъмы деп сорамай,
Агъгъа-заргъа, къычырыкъгъа къарамай,
Урлай, талай, инсанлыкъны англамай,
Халкъгъа къайгъы, дерт чекдире яманлар.

Къара болгъан бир йимик гюн-гечебиз,
Къайгъы булан дертден толгъан ичибиз,
Алдын алма етмей къарыв-гючюбюз,
Гьакимлер де бакъмай, арта яманлар.

Бир айтыгъыз, не айып бар Эминде?
Етти керен талангъан шо кебинде,
Уручуланы гелме болмай эбинден,
Ярлы языкъ, завхда яшай яманлар.

ЭГЕР ДОСЛАР СОРАСА

Эгер дослар яшавумну сораса,
Гьалым яман тюгюл, сен айт дослагъа.
Эсги дослар, арив сёзю бар буса,
Этгей эди малим, сен айт дослагъа.

Дюнъя ярыкъ, тек юрегим къарангы,
Агъ-зар булан тыныш ала гъарангъа,
Шаир буса, къалып шолай гъамангъа
Яшамагъа сюе, сен айт дослагъа.

Сиз гёрмеге гелмедигиз Етимни,
Ярлы экенге этмедигиз бетимни,
Бир сама да сорап къайгъым-дертимни,
Алмадыгъыз гёнгюмню, айт дослагъа.

Айтып англат, билсин дослар-къурдашлар,
Етим оъле, теге гёзден гёзьяшлар,
Яппа-янгыз, ёкъ янында ёлдашлар,
Эгер дослар сораса, айт дослагъа!

ОБЛЮМНЮ АЛДЫНДА ЕТИМ АЙТГЪАН СЁЗ

Мен оългенде, геле буса гёммеге,
Мени йимик яшайгъанлар гелсинлер,
Дос-къардашдан айрылгъан, гюн гёрмеген,
Гьалы магъа ошайгъанлар гелсинлер!

Ярлы чакъда къардашына къол ачып,
Бай болгъанда писиремей о къачып,
Оъмюр бою ярлылыкъда доланып
Мени йимик зар чекгенлер гелсинлер!

Къурдашлары алып оъзюн арагъа,
Къаргъалардай чокъуп къанын ялагъан,
Бир ойлашмай барын-ёгъун талагъан,
Мендей болгъан насипсизлер гелсинлер!

Узукъари етимлерин сыйлагъан,
Яланаякъ, ялангёлек къоймагъан,
Сонг оъзюне олар пислик ойлагъан,
Душманлыкъдан зар чекгенлер гелсинлер!

Сен тарбия бергенсен кёп яшлагъа,
Олар артда, Эмин, сени ташлагъан.
Янгыз яхшы ойлар булан яшагъан,
Гертиликге тиз чёкгенлер гелсинлер!

Ханбиче ХАМЕТОВА

ЭКИ АТА

Къалкъыбашына минип,
Ахшам чакъда бир ата,
Сав юрт къойсун деп билип,
Оькюртюп тюбек ата.

Улан тувгъаны шолай
Юртгъа белгили бола,
Халкъына табылардай
Эр болсун лезги бала.

Къатыны улан тапгъан,
Оьктем болмагъа ярай,
Алтын хазна тапгъандай,
Эркек къатынгъа къарай.

Согъумлар да союла,
Тепсилер де къурула,
Ичлер тюгюл, ятлар да
Булай багъып бурула.

...Шатлыкъны сеси де ёкъ
Хоншудагъы бир уьйде,
Уьй еси де олтургъан
Къашларын тюйген кюйде.

Бир де башгъа тюгюл, гьей,
Уллу къыйын гелгенден,
Къатынгъа да сёйлемей,
Бир айыбын гёргендей.

Оьзлеге къыз тувгъанны
Билдирме суймей юртгъа,
Уьйоне чакъырмады
Биревню сама антгъа.

Тюбек алып къалкъыгъа
Минмек чи – къайдагъы зат!
Ал, ана, сен сама да
Къалкъыгъа чыкъ! Тюбек ат!

Улан тувар деп тургъан,
Улан тувмай, къыз тувгъан,
Сайки билдинг, буланы
Талайына таш явгъан.

Гёзлери, бичакълардай
Чанчыла къатынына,
Бир гечеден бар малын
Пасат этгендей ана.

Хыйлы чыдап тургъан сонг
Атаны «гьюнерине»,
Къатын бирден булай деп,
Къатылмасмы эрине:

– Ата деп бир атынг бар,
Ата боламы сенден?
Шунча тонтайып къалма,
Не айып тапдынг менден?

Алтын гесекдей кызыны
Алма, гәрме суймейсен,
Гюнагъсыз нарыстагъа
Айт гъали, сен не дейсен?!

Сен атмай бусанг, ёлдаш,
Къыз тувгъан деп уялып,
Мен минермен къалкъыгъа,
Къолгъа тюбек де алып.

Оъкюртюп бир атарман,
Айлансын янгы модгъа,
Бизге къыз тувгъан, къыз! – деп,
Билдирермен сав юртгъа!

Юртубуздан бары да
Къатынланы жыярман,
Сени йимик эрлени
Эшик артда къоярман.

Йыбав къуруп, олтуруп,
Аякъланы толтуруп,
Танг болгъунча къаларбыз.
– Дюнъягъа къыз табагъан
Аналаны савлугъу! –
Деп аякълар аларбыз.

Гёчюрген М. Атабаев

Авар поэзиядан

Расул ГЪАМЗАТОВ

ЖЫЙЫНЛАР

Жыйынлардан инжигенмен-талгъанман,
Оъмюр бою жыйынларда къалгъанман,
Бир гюн сама гете буса жыйынсыз,
Гече ятып юхлар эдим къыйынсыз.

Бирден-эки гелип гете оюма:
Савлай дюнъя жыйынларда къалгъандыр,
Дюнъядагъы бары да халкъ бойнуна
Жыйынларда олтурма борч алгъандыр.

Самолётлар уча, юрюй поездлер,
Алгъасайлар машинлер ва гемелер,
Булар бары тюрлю-тюрлю якълардан
Жыйынлагъа халкъны ташып гелелер.

Бар халкъ шолай жыйынлагъа яйыла,
Ярты къоюп, ярым этип ишлени,
Жыйынларда аслам ашлыкъ жыйыла,
Кёп сёзлерден кёп уйлер де ишлене.

Доктор къалгъан жыйынларда жумалап,
Аврувланы бакъма гиши етишмей,
Ябылмагъан уйлер янгур тюбюнде,
Усталар да жыйынлар да уй ишлей.

Жыйынларда къалгъып тура къойчу яш,
Сиривлени буса багъа бёрюлер,
Сав гюн бою жыйынларда олтурса,
Ону иши алгъа нечик юрюлер?!

Артма тарыкъ сют де неге кем бола?
Ем етмесе сыйырдан не хайыр бар?
Жыйынларда берилеген ем булан
Сютюн нечик артдыражакъ сыйырлар?

Сав гюн бою жыйынларда олтуруп,
Йыр язмагъа чола магъа бир де ёкъ,
Жыйынланы отчётлары толтуруп,
Йырларыма газетлерде ер де ёкъ.

Онгмагъанны отавуна от тюшген,
Пожарниклер алгъасайлар... жыйынгъа,
Сувдай этип бары сёзю акътарып,
От сёндюрме борч алалар бир йылгъа!

Арзым булан бир гъакимге баргъанман,
Жыйындан сонг къабул этме гъазир дей,
Замыны да заманы ёкъ, баягъы,
Гъакимине докладлар гъазирлей.

Бугюн мунда мени ишим битмежек,
Бугюн булар шо жыйынны гъайында,
Адамланы гъайын этмек гъакъында
Сёйлемеге гъазирлене жыйында.

Огъ, жыйынлар, арымайгъан авузлар!
Ачылгъан сонг, ябылма да суймей чи,
Тек бирлери тиймей, гъейлер, бир харчгъа,
Къолдагъы бир къатывгъа да тиймей чи!

Ябушмагъа йиберигиз – чул бермен,
Иш десегиз – иш уьстюнде оьлермен,
Йыр десегиз – жыйынларда йыр булан
Кёп сёйлейген авузланы бёлермен.

Инсан учун разимен жан берме де,
Тарымагъа разимен не къыйынгъа,
Амма къоймай шу йырымны битме де,
Гъона геле, чакъырмагъа жыйынгъа.

АНАМ

Къуръан айтгъан: Аллагъ бир, пайхаммар гъакъ.
Мен айтаман: Анам бир, сюювюм гъакъ.
Бирев мени, азиз анам болмаса,
Анам йимик, сююп-гёрюп болмажакъ.

Уйге гирсем, зувгъанланы гёремен,
Ёлдан анам гёзлей туруп бир мени,
Бир-бир этип санап зувгъан ташланы,
Санап тургъан гечелени-гюнлени.

Анам йимик, мени гёнгюм ким алар?
Анам йимик, кыйын-тынчым ким билер?
Анам йимик, айыпларым ким чайар,
Анам йимик, алгыш магъа ким тилер?

Къуръан айтгъан: Аллагъ бир, пайхаммар гъакъ,
Мен айтаман: Анам бир, сюювюм гъакъ,
Бирев магъа бу дюньяны юзюнде
Анамдан сонг ана болуп болмажакъ.

ЖАГЪАННЕМ

Кавказ якъда хабар юрюй шо гъакъда,
Яшлай шогъар тынглай оьсдюм мен уьнем,
Аллагъ оьзю налатлагъан бир якъда,
Бир зинданда ерлешген, дей, жагъаннем.

Яманланы яллатма деп ялында,
Аллагъ оьзю жагъаннемни къургъан дей,
Жагъаннемни къапусуну алдында
Арнавутдай бир къаравул тургъан дей.

Къар йимик акъ къаравулну сакъалы,
Абасы да, къара гюндей, къап-къара,
Гюнагъларын чегип-тартып сакъаллым,
Гъар гелгенни оьз ерине онгара.

Бир керен чи мен оьзюм де, иш этип,
Жагъаннемге ювукъ барып къарадым,
Акъырагъан авазланы эшитип,
Къаравулгъа мен булай деп сорадым:

– Гъей, къаравул, акъырагъан кимлердир?
Неге мунда шолай жаза бериле?
Оьлген сонг да жаза берип, бу недир?
Жагъаннемге лап да башлап ким геле?

Тююп алай чыгъарма деп зыкынын,
Башлап мунда нажжасланы ташлайдыр,
Биябурну, зиначыны, зыркыны
Мунда башлап жазалама башлайдыр?

Яда буса жагъаннемге лап башлап,
Лап да яман ичкичилер геледир?
Ички булан йибергенлер яшавун
Ички тапмай, ичи янып оьледир.

Къаравулгъа, муна, шолай сорадым,
Сёзлериме тынглагъан сонг бир гъавур,
Жагъаннемни къапуларын гёрсетип,
Магъа шулай жувап берди къаравул:

– Мен гёреген сен биринчи шаирсен,
Ненг бар сени бу дюньядан билеген?
Биябур да, ичкичи де, зыркъы да
Тюгюл, къулум, мунда башлай гелеген.

О дюньяда оьзгелени яшавун
Жагъаннемдей этип яман яшагъан,
Жагъаннемге лап да башлап ташлана
Халкъны талап, халкъны малын ашагъан.

Гючюм бар деп гючлю ерге етгенлер,
Гючю барда гючсюзге гюч этгенлер
Жагъаннемге лап да башлап ташлана
Гючсюзлени таптап чыгъып гетгенлер.

Оьзгелеге онда гёзьяш тёкдюрген
Башлап гёре бу дюньяны къзабын,
Оьзгелеге онда азап чекдирген
Башлап чеге жагъаннемни азабын.

Оьзю берген сёзден оьзю къайтгъанны,
Гертиликни таптап, ялгъан айтгъанны
Жагъаннемге лап да башлап ташлайбыз
Башы учун башгъаланы сатгъанны.

Сен шаирсен... Пагъму баргъа рагъму бар,
Шаир тайпа мунда бир де гирмеген,
Балам, сагъа дагъы не деп айтайым,
Шо тайпалар башлап мунда гелеген.

– Тюз, къаравул, тюппе-тюзюн айтасан,
Яманлыкъны тамурундан яллатма,
Шолай тайпа учун сама аламда
Ярай эди бир жагъаннем яратма.

Гёчюрген М. Атабаев

Омаргъжи
ШАХТАМАНОВ
1933-1989

АТЛАР

Атлар, бар эди атлар!
Эсен нечик ташлайым?
Яшлыкдаггы суратлар,
Эсге алма башлайым.

Гюн тува, ошап отгъа!
Къакъада отлай атлар!..
Дав!..
Атланы фронтгъа
Узата чыкъгъан юртлар.

Суйген атым да мени –
Боранланы уланы,
Фронтгъа бара энни –
Арасында оланы.

От-ялындай зат эди,
Тенги болмасдай даггы.
О да етген ат эди
Къуллукъ этеген чаггы.

Къучакъладым бойнундан,
Гёзьяшларым тёгюлдю.
Эниш тюшдю боюндан –
Тизлеринден чёгюлдю.

Атам да болду пашман,
Аста сыйпады башым:
«Онда дав... Онда душман...
Эки агъанг да, яшым...»

Яшады дертим узакъ,
Не де бола яшавда...
Дав гъакъда сёйлей бусакъ,
Атым гёремен давда.

Давлай уча давлардан,
Атака. Таймай алдан.
Гюч алса да тавлардан,
Къутулмагъан ажжалдан...

Айрылгъан о есинден,
Озью – языв, тувагъан, –
Оьлген тав гюлесинден,
Не де шёшге туврагъан.

Игитлеге башындан
Бёркюн ала Дагъыстан.
Инг де къатты ташындан
Белги сала Дагъыстан.

Инсанлар, бир затлагъа
Янгылышсыз болмайбыз:
Неге биз шо атлагъа
Эделиклер салмайбыз?!

Ойлагъа, мундан къолай,
Гесмесем де тёре мен, –
Оюм булан мен шолай
Эделикни гёремен!

Гёчюрген Акъай Акъаев

Лак поэзиядан

**МАГЪАММАТ - ЗАГЪИТ
АМИНОВ**

ДОСЛУКЪНУ ЭЛИНДЕ

Яхсайда теп къагъылса,
Тап Къурушгъа эшитиле:
– Гъей, къурушлу къоччакълар,
Яхсай тойгъа ким геле?!
Гъай жандарман,
Ай жандарман,
Сен бар бусанг, мен барман,
Къумукъланы кююне
Биз де бола бийиме!

Даргилиге яш тувса,
Лезгиге ете хабар,
Къонагъы къонагъыны
Яшын къутлама чабар.
Гъай жандарман,
Ай жандарман,
Сен бар бусанг, мен барман!
Къурдашлардай аталар,
Яшлар да къурдаш болар!

Салам, авар къурдашым!
Сал чы ичме-ашама,
Сизде битсе, йыбавну
Ярай бизде башлама!
Гъай жандарман,
Ай жандарман,
Сен бар бусанг, мен барман!
Дос уьстюне дос тюшген,
Тёбем кёкге етишген.

Бирев тайса Къумухда,
Талчыгълар Къумукъда,
Бизин халкълар тап шолай
Къардаш да дюр, ювукъ да.
Гъай жандарман,
Ай жандарман,
Сен бар бусанг, мен барман!
Халкълар дослукъда яшай,
Досу ёкъгъа адаршай.

СЕНИ АТЫНГ

Атынг айтып, мен юхлама ятаман,
Атынг булан уянаман гъар тангда.
Айтылмагъан умутлар бар, шавла бар,
Айтып битмес асиллик бар атынгда.
Сююв йимик сингип битген къаныма
Сени атынг балгъам бола жаныма.

Айырылып гетегендей даимге,
Обз-обзюме шыбышлайман атынгны,

Айланамда бары да зат гюл ача,
Аста булан сени атынг айтгъанда.
Сени атынг байракъ йимик къолумда,
Юлдуз йимик шавла бере ёлумда.

Къысма, сагъа ялбараман, ялбара,
Мени сёнмес сюювиюмню атындан:
Мени атым къалмаса да дюньяда,
Сюйгенимни аты къалсын артымда.
Аявлумну аты къалса артымда,
Сёнмес мени сюювиюм де, атым да.

БУЛУТЛАР

Булутлар, булутлар, къайда барасыз?
Дюньяда бирев де ёкъдур ярасыз?
Не яхшы гёзьяшлар бары гёзюмде,
Яп-ярыкъ янгурдай акъма юзюмден,
Не яхшы умутлар бары юрекде,
Насипни гёзлетме магъа арекден.

Булутлар, булутлар, ёлугъуз оърде,
Мен сизге бозарып къалгъанман ерде,
Не яхшы кёклерде булутлар бары,
Юрекни сырларын чечме оъзлеге,
Яшавда нечакъы къыйын болса да
Ярамай насипден умут уъзмеге.

СЕНИ ГЁРСЕМ

Сокъур бола дей сюювиюмню гёзлери,
Сен гёрюнсенг – дагъы затны гёрмеймен,
Тек мен шотай сокъур бусам, сюйгеним,
Не ерден де сени нечик гёремен?

Гюн демеге гюнюм мени гюн тюгюл,
Гюнде сени бир гёрме кюй болмаса,
Къап-къарангы болуп къала ярыкъ гюн,
Акъ гюлмеллинг бурунчакъдан бурулса.

Сююв сокъур бола дейлер, боладыр,
Сени гёрсем, гёзюме зат гёрюнмей,
Тек мен сокъур бусам, неге шунча йыл
Сени артынгдан юрюп болдум, сюрюнмей?

Сокъур неге бола мени сюювиюм,
Къайдан да сен гёз алдыма гелген сонг,
Къайда гетсем, сен барынгдан сююнюп,
Юз гёзюм бар йимик сени гёрген сонг?

Гёчюрген М.Атабаев

Ногъай поэзиядан

КАДРИЯ
1948-1979

НОГЪАЙЫМ

Огъ, Ногъайым, озден ерим,
Ойларымны тюзюсен,
Яшдан берли азиз ерим,
Юрегимни юзюсен.

Сен оьсдюрген, сен торайтгъан
Къызларынгни биримен,
Сени булан мен оьктеммен,
Сени булан тиримен.

Бакъдыр магъа нюр юзюнгню,
Мен бир гюлюнг болайым,
Ногъай тюзде гюл-чечекдей,
Даим яшнап къалайым.

Антдыр сагъа, сенсен мени
Абатым да, къанатым,
Ногъайымда яхшылыкъгъа
Айтыла къалсын атым.

ХАЛКЪЫМ МЕНИ

Ва дагъы да, бирдагъы да
Йырым сагъа, Ногъайым,
Ногъай чёлде йыр булакъдай
Атып мен де чыгъайым.

Ногъайымны чёллеринде
Чечек ачар ойларым,
Азиз магъа тувгъан якъны
Байрамлары, тойлары.

Яшавумну ягъып гетген
Бир язым бар Ногъайда,
Юрегимни ярып битген
Баш сюювюм тогъайда.

Огъ, Ногъайым, къуванч тол-
гъан
Къучагъынга гелемен,
Анам йимик, сен аявлап
Алажагъынг билемен.

Гёчюрген М.Атабаев

Театр яшавундан

САГЪНА ОЮННУ УСТАСЫ ЭДИ

Нажмутдин Макъсатовну 95 йыллыгына

РоссияныаткъазанганартистиНажмутдинАлмакъсатовичМакъсатовгъа бу йыл 95 йыл битежек эди... Ону ярыкъ келпетин, озтѳрече пагъмусун, хас кюйдеги гъюрметлигин гѳз алгъа гелтире туруп, мен К.С.Станиславскийни сѳзлерин эсиме алдым. Ол булай язгъан: «Озлени миллетини актѳрлары яхшы салгъан ва ойнагъан, яхшы милли пьеса халкъны яшавун бары да затдан яхшы да гѳрсете».

Гертилей де, биз Нажмутдин Макъсатов ойнагъан спектаклени эгерсек , шотай болуп да чыгъа. Ол яратгъан келпетлер барысы да десем, къопдурув болмас, къумукъ халкъны яшавун эпсиз яхшы гѳрсете эди. Бу ерде айтып да къояйыкъ, Нажмутдин 100-ден де артыкъ келпетни яратгъан эди янгыз Къумукъ театры сагънасында.

Нажмутдин Макъсатов Къумукъ театрда 1952-нчи йылдан берли ишлей.

1955-нчи йылда ол Къумукъ театрда къурулгъан студияны устынюлю кюйде битдирген ва сагънада ойнамагъа уллу пагъмусу барлыгъын аз заманны ичинде ачыкъ этип, режиссѳрланы тергевюн тартгъан. Башлапгъы

вакътилерде огъар гиччирек рольлар, бара-бара буса огъар уллулары да тапшурулма башлагъан. Озьюню къаныгъывлу ва намуслу загъматы булан Нажмутдин Макъсутов актёрлукъ касбусун йыл сайын камиллешдире. Сезондан сезонгъа, дегенлей, актер усталыгъын артдыра.

Нажмутдин Алмакъсутович къумукъ къаравчуну лайыкълы сюююн кѐп эрте къазанды. Аз заманны ичинде сагънаны устасы деген атгъа ес бола. Ол яратгъан гѐрмекли келпетлени назик ерлерин алып, уллу усталыкъ булан ярата. Артистни гъар янгы ролю ачыкъ келпет, мекенли суратлав болуп токътай.

В.Погодинни «Кремльни курантлары» деген пьесасында ярлыны, «Айгъазиде» Умалатны, В.Шекспирни «Лир пачасында» Глостерни, Н.Гогольну «Уйленивюнде» Кочкаревну, Эврипидни «Медеясында» Ясонну, Мольерни «Скопенни пышдырыкъларында» Аргону ва кѐп санавдагъы озге спектаклдерде яратгъан келпетлери.

Нажмутдин комедия ва драма рольланы бир йимик пагъмулу ойнай эди. Ол музыканы яхшы англайгъан, озю де арив ангы булангъы артист эди. Шону учундур артдагъы йылларда, ол агъачкъомуз согъуп, радиодан берилеген йырларын кѐп йырлайгъан болгъан эди. Ол ишчи халкъ булан да кѐп ёлугъа эди, олар булангъы ёлугъуларда янгы уйренген йырларын йырлап ала эди. Ону игитликни ва намусну макътайгъан йырларындан къайры да, масхаралы ва сатиралы йырларына да халкъ кѐп сююп тынглай эди.

Узакъ йылланы боюнда театрда ишлеген Мухтар Алиев Нажмутдинни гъакъында булай эсгере: «Бираз альякъда биз «Эркеч Али» деген спектаклни салдыкъ. Нажмутдинге де ойнама шо Эркеч Алини ролю берилди. Нажмутдин шо рольну янгы яратып шонча да инамлы ойнады чы, шондан сонг кѐплер Нажмутдинни озюню къылыкълары буса бютюнлей башгъа – сабур, саламат ва гъакъыллы адам. Нажмутдин, режиссѐр гѐрсетген келпетни бир де бузмайлы, даим де пагъмусун оър даражада сакълап ойнайгъан артист. Нажмутдин шолай артист экенни, айрокъда язгъы гастрольлар арив гѐрсете. Гастрольларда, гъар гюн бир спектаклни 50-нчи керен ойнайгъанда да, хыйлыдан берли ойнамайлы сагъынып къалгъан спектаклни йимик, бар гюнчюн-пагъмусун салып ойнамакъ, Макъсутов Нажмутдинге биринчи хас хасият».

Нажмутдин Макъсутов озюню ачыкъ ва таъсирли пагъмусу булан къаравчуланы 50 йылдан да узакъ заман къувандырып турду.

Сагъна оюнну устасы Макъсутов Нажмутдин Алмакъсутовични ярыкъ келпети къумукъ халкъны эсинде даим яшажакъ ва ол яратгъан келпетлер яш актѐрлагъа уллу уългю болуп туражакъ.

*Багъавдин ГЪАЖИЕВ,
Къумукъ театры адабият
бѐлюгюню ёлбаишчысы*

ШИХАММАТ КЪАДИ

ГЪЮСЕЙИННИ КИТАБЫ

(Давамь. Башы №№1,2,3, 2018 й.)

**ГЪЮСЕЙИННИ КЪАНЫН
АЛМАКЪНЫ ХАБАРЫ**

**Гъабибни шабагъатын сизге Аллагъ багъышлар,
Мен айтагъан хабаргъа тынгласагъыз, къурдашлар.**

**Гъюсейин Карбалада гёрген кыйынлыкъланы,
Альякъда эсгерилип, тамам болду баяны.
Гъали биз эсгерейик бир табун уланланы,
Душманланы башына шолар салгъан гъалланы.**

**Алиге силсиласы¹ етишеген уланлар
Шондан сонг кылычларын кынлагъа сукъмагъанлар,
Гъабибулагъ Агъмадны тарикъатын тутгъанлар,
Гъюсейинни къанын алмай тёшекде ятмагъанлар.**

**Женнетлени тахында таянсын Мухтар Агъмад²,
Мурадына етгир³ Сен шону, Аллагъу-с-Самад⁴!
Гъюсейинни къанын алмай савутларын чечмеген,
Мурадына етишмей бир сувукъ сув ичмеген.**

**«Гъюсейин бийим сув ичмей янып-гююп оьлген! – деп
Ант этген. – Къанын алмай, мен сувукъ сув ичмен!» – деп.
Душманланы сув ёлун Мухтар гесип, къамагъан –
Бары да янып оьлген, бир де къалмай кырылгъан.**

**Ягъия пайхаммарны гавурлар оьлтюргенлер,
Шону кысасын алма Аллагъ-Карим⁵ суюгенде,**

¹ **Силсила** – арапча сёз, маънасы: «шынжир» демек. Бир-бирини артындан тагъылып шынжыр йимик болуп гелеген къавум-тухум-тайпаны адамлары.

² **Мухтар Агъмад** – Мугъаммад пайхаммар (с-м). Бу арап сёзлени тюп маъналары: **Мухтар** – «инг де сайлангъаны» демек; **Агъмад** – «инг де бек макъталгъаны» демек.

³ **Етгир** (*диалектде*) – етдиргир, етишдиргир.

⁴ **Самад** – Аллагъу Тааланы сыйлы атларындан бири. Маънасы: «гъеч биревге яда гъеч бар затгъа да Озью мугътаж болмайгъан» Аллагъ демек.

⁵ **Карим** – Аллагъу Тааланы сыйлы атларындан бири. Бу сёзню тюп маънасы: «чомарт, кьолю ачыкъ» демек. Тенгирини аты булан бирче айтылагъанда: **Аллагъ-Карим** – «Уллу Аллагъ» деген маънада кьоьлана.

Ягъия пайхаммарны къаны сувугъунчагъа,
Дакъйанусну⁶ йиберген шону къанын алмагъа.

Ягъиядан акъгъан къанны устюне де гелтирип,
Етмиш минг мунапикъни башларын алгъан гесип.
Патимату-з-Загъраъны уланын оьлтюрген деп,
Юз къыркъ минг мунапикъни башларын алгъан гесип.

Карбалаъда Гьюсейин булан шагъит болгъанлар –
Етмиши де – отуз минг мунапикъни къыргъанлар.
Шо Сайид Гьюсейинге дав этме баргъанлагъа –
Уьчюнчю ай битгенде, чечек⁷ гелген шолагъа.

Кёп оьлген, эрши болгъан яшларыны юзлери,
Уьч минг яш сокъур болгъан, чечек чыгъып, гёзлери.
Сайид Гьюсейинге де, Ягъия пайхаммаргъа да
Отуз гече, отуз гюн йылагъан гюн де, ай да.

Кёклер-ерлер йылагъан, тавлар-ташлар тербенген,
Жан-жанывар шолагъа къайгъырып къара гийген.
Шо гюнлерде, гъар ташны гётергенде, табулгъан
Тюбюнде яп-янгы къан, уюмагъан, къатмагъан.

Жаны чыкъгъан сагъатда алапатлар гёрюнген.
Женнетден табун-табун гьюрюккъызлар да гелген.
Аллагъдан къайры гиши болмас йимик санама
Кёп малайиклер гелген, шогъар жаназа къылма.

Хадижатул-Кубра да, анасы Патимат да,
Марьям булан Сарат да, Гъава да, Асият да –
Шо сагъатда бары да ошгъуп-солуп⁸ гелгенлер,
Гелген кюйлерин айтса, йылардай иш этгенлер.

ПАЙХАММАРЛАР, МАЛАЙИКЛЕР ТАЪЗИЯТГЪА ГЕЛМАКЪНЫ⁹ БАЯНЫ

Гьюсейинни башы Шамгъа – Язидге етишгенде,
Язид шону авзуна таякъ булан тюртгенде,
Кёп уллу алапатлар шо Язидге гёрюнген,
Уллу муъжизатланы бары да халкъ да билген.

Уллу алапатны шо мальуьн Язид гёрюп,
Башны уьюнде къоймай, къыргъа чыгъаргъан, къоркъуп.
Азбарда чатыр къургъан, башны – ичине салгъан,
Башгъа къаравул этме етмиш гишини къойгъан.

⁶ Дакъйанус – бырынгы Рим пачалыкъны императору Деций.

⁷ Чечек – чечек (оспа) аврув.

⁸ Ошгъуп-солуп – бек алгъасап, оьтесиз бек алгъасавлукъ булан.

⁹ Тазиятгъа гелмекни.

Шолардан танглап бирин, шолагъа башчы этген,
Ашама ашлар берген, ичме ичкилер берген.
Етмиши де олтуруп, ашай-иче болгъанлар,
Уьч сагъат гетгинчеге къаравулда тургъанлар.

Сонг, чатырны айланып барысы да юхлагъан.
Амма башчы Гьюсейинни ишин ойлаша болгъан,
Башчы бёттемен тюшюп пикру эте турекен¹⁰,
Кёкден шо ерге тюшюп, бир ап-пакъ¹¹ булут гелген.

Сонг, шо булутдан башчы тасбигъ¹² тавуш эшитген,
Шуну ичинден чыгъып, уллу малайик гелген:
Кьолунда рапрап¹³ булан – алтун-гюмюшден сокъгъан –
Малайик шо рапрапны бир таза ерге яйгъан.

Сонг, шо булутдан чыгъып, беш малайик де гелген –
Гьарисини кьолунда бир алтын тах гёттерген;
Шо рапрапны уьстюне беш де малайик гелип,
Беш де тахны салгъанлар шону уьстюне, тизип.

Сонг, рапрапны гёттерип гелген малайик тургъан:
«Гьей Адам Абулбашар¹⁴, туруп гел! – деп кьычыргъан. –
Фуратны ягъасында мунапикълер оьлтюрген,
Карбалаъда сувсапдан оьпке-бавуру гюйген;

Уланынг Гьюсейинге сен таъзият этмеге,
Таъзиятгъа гелгенлер сени гёрюп гетмеге».
Яшыл халат да гийип, къара чалма да чалып,
Атабыз Адам тюшюп, юрюген башгъа багъып:

«Гьей талайлы уланым, менден сагъа кёп салам!
Яхшы ата-анадан тувгъан аявлу балам,
Оьмюрюнгню гюнлерин йибермединг пучуна,
Дюнъяда не де гелер эркеклени башына.

Сени булан дав этип, сагъа къаршы тургъанлар,
Сув ичмеге кьоймай, сени сувсапдан яндыргъанлар,
Оьлтюрюп, башынг гесиц, муннан анна¹⁵ элтгенлер –
Бизден кьутулуп, шолар къайда гетер экенлер?!»

Сонг Адам, башны алып, мангалайындан оьпген,
Кёп йылап, гёзьяш тёгюп, барып тахына минген.

¹⁰ Тура экен.

¹¹ Ап-акъ.

¹² **Тасбигъ** – «Субгъан Аллагъ» («Аллагъ гьар тюрлю нукъсанлыкълардан, эсгикликлерден, балагълардан ва айыплардан таза-эркин экенликге мюкюр боламан») демеклик булан Аллагъны уллу этив, гьюрметлев.

¹³ **Рапрап** – яюв. (*Поэмаы авторуну англатыву*).

¹⁴ **Абулбашар** – «инсанланы атасы» демек. Олай деп Адам пайхаммаргъа айтыла.

¹⁵ Мундан онда.

Адамны арты булан Нугъ пайхаммар да гелип,
Муса, Иса да гелген, Ибрагъимге иерип.

Сонг, шолар барысы да башгъа багъып баргъанлар,
Мангалайындан объюп, башны къучакълагъанлар,
Гъариси Гъюсейинни макътап, женнет къутлагъан,
Шогъар салам да берип, йылап, тахда олтургъан.

Сонг, шонда тюшюп гелген кёкден кёп малайиклер,
Къолларында – сюнгулер, бирлеринде – сюнгулер.
Ачуву чыкъгъан халкъгъа озлени йибереген –
Шоланы арты булан забаниятлар¹⁶ гелген.

Ачувланып сёйлейлер, кёк йимик кёкюрейлер:
«Бары да халкъны къырмай бир де къоймайбыз!» – дейлер.
Кёкюреп, яшын¹⁷ яшнап, кёкден бир булут чыкъгъан,
Сонг, шо булутгъа багъып, бир малайик къычыргъан:

«Я Мугъаммад пайхаммар, я Арслан-Али Гъайдар,
Я Патимату-з-Загъраъ, я Гъасан ва я Жаъфар!
Гелигиз, тез болугъуз, Ер юзюне тюшюгюз –
Душманлар гесген Гъюсейинни башын гёрюгюз!

Карбалаъ майданында ташлангъан къаркъарасын,
Душманлар уруп салгъан санаву ёкъ ярасын!»
Шо сагъат тюшюп гелген Мугъаммад Гъабибуллагъ,
Онг янындагы – Али, сол якъда – Загъраъуллагъ¹⁸.

Нюрден халат да гийген, башына таж да салгъан.
Сонг юрюп Гъабибуллагъ, башны янына баргъан:
«Ассаламу алайкум, гъей талайлы уланым,
Илму-гъикмат¹⁹ агъагъан, тюгенмейген²⁰ булагъым!

Карбалаъ майданында сени кёп къыйнадылар,
Фуратны ёлун гесип, сувсапдан яндырдылар.
Сени башынгны гесип, къардашларынг къырдылар,
Башынгны байракъ этип, юртдан айландырдылар.

Не этер экен душманлар, мен шолагъа къарарман –
Шолар булан Магъшарда мен дивангъа турарман».
Гъабибуллагъ шолар да айтып, къолуна алгъан,
Башны къысып къучакълап, бетин объюп, йылагъан.

¹⁶ **Забаниятлар** – жагъаннемге гирмеге герекли гюнагъкарланы жагъаннемни ичине алып барып етишдиреген къуллукъдагы малайиклер

¹⁷ Яшмын.

¹⁸ **Загъраъуллагъ** – «Аплагъны гюлю-чечеги» демек. Булай деп Мугъаммад пайхаммарны (с-м) къызы Патиматгъа (Фатимату-з-Загъраъгъа) айтыла. (36-нчы баянлыкъ да бар).

¹⁹ **Илму-гъикмат** – философия илму.

²⁰ **Тюгенмейген** – битмейген.

Сонг, Гъабиден шо башны атасы Али алгъан,
Шондан Патимат алып, къучакълагъан, йылагъан.
Патиматны къолундан агъасы Гъасан алып,
Гъасан, башгъа да къарап, йыгъылгъан, эсен тайып.

Сонг, шо беш де пайхаммар тахларындан тюшгенлер,
Адам²¹ алдына тюшюп, пайхаммаргъа²² гелгенлер.
Шо Гъабидни²³ уьстюне салам берип гиргенлер,
Къолун алып, сорашып, шогъар алгъам этгенлер.

Сонг, Адам туруп: «Балам Мугъаммад, – деп сёйлеген. –
Сабур бол балагъгъа!» – деп, шогъар ваъзалар берген.
Сонг Гъабид де сёйлеген шо беш де пайхаммаргъа:
«Къарагъыз мени наслум бийлеге салгъан гъалгъа.

Я Ибрагъим, ва я Нугъ, я мени атам Адам,
Ва я Муса бну Имран, я Иса ибну Мариям!
Бары да халкъдан танглап йиберген элчилерсиз,
Бизин бий уланлагъа этген ишни гёресиз!

Къыяматгюн Магъшарда Гъакъ диванын къургъанда,
Шу душманларым булан мен дивангъа тургъанда,
Нагагъ гъажатлы болсам, шагъатлыкъгъа гелерсиз,
Авурсынмай, мени учун, гёргенигиз сёйлерсиз».

Бешиси де йылагъан, тавуш этип, оькюрюп,
Пайхаммар да йылагъан, шолар булан къошулуп.
Шоссагъат кёкден тюшюп уллу малайик гелген:
«Алагъым буйрукъ этип, мен сагъа гелдим, – деген. –

Кюллю малайиклени уьстюндеги амирмен²⁴.
Не айтсанг да, этмеге шолар булан гъазирмен!
Сен буюр, шолар булан дюньядан айланайым,
Бары да халкъны къырып, сени къанынг алайым».

Дагъы да бир малайик Гъабибулагъгъа²⁵ гелген:
«Дюньядагъы денгизлер – мени къолумда, – деген. –
Бары да денгизлеге, изну бер, буюрайым,
Толпан тёгюп, бары да халкъны къоймай бувайым!»

Дагъы да гелген кёкден Алагъны асгерлери –
Дюньягъа ярыкъ берип сувурулгъан шёшгелери;
Бары да къайгъырышып, айтгъан Гъабиден тилеп:
«Кюллю халкъны къырайыкъ, сен изну бер бизге!» – деп.

²¹ Адам пайхаммар (а-м).

²² Мугъаммад пайхаммаргъа (с-м).

²³ Гъабид – «сююмлю» демек: Мугъаммад пайхаммарны (с-м) къошум аты.

²⁴ Амирмен – ай, «бийимен». (Поэмаы автору берген баянлыкъ).

²⁵ Гъабибулагъ – «Алагъны сююмлюсю» демек: Мугъаммад пайхаммар (с-м).

Гъабиб айтгъан шолагъа: «Савболугъуз, къоюгъуз,
Аллагъ этер жазасын, гъали къарап туругъуз».
Дагъы да тилегенлер: «Биз давгъа барайыкъ, – деп, –
Дав этгенлени сама къоймайыкъ, къырайыкъ!» – деп.

Дагъы да Гъабибуллагъ шолагъа жавап берген:
«Къыяматгюн болажакъ, йыракъ тюгюлдюр, – деген. –
Шолагъа да, магъа да бир гюн гелир, къарайыкъ,
Биз шолардан къысасны шо гюн алма къояйыкъ».

Сонг, пайхаммарлар туруп Гъабибуллагъгъа гелген,
Гъабибни къолун алып: «Баркаллагъ²⁶ сагъа, – деген, –
Ачувланмай, уьмметге языкъсына гъали де,
Бир аявлу уланын шолар оьлтюргенне де²⁷».

Сонг, Гъасан туруп айтгъан Гъабибуллагъгъа барып:
Гъюсейинни Карбалаъда къамап, юрегин ярып,
Гесип башын да алып, Язидге баргъанланы,
Агълюсюн яланаякъ-ялангъач къойгъанланы,

Шоланы есир этип, Шамгъа гъайдагъанланы,
Сув табулгъан ерде сув ичме къоймагъанланы –
Мен чи болман шолагъа артымны берип гетип,
Шоланы оьлтюрмейли, башларын алмай гесип!»

Гъасан айтагъан сёзю Адамна²⁸ арив гёрген,
Сонг, Мугъаммад пайхаммар: «Барып къырыгъыз!» – деген.
Шоссагъат малайиклер шо душманлагъа чапгъан,
Барып, шоланы къыргъан, гесип башларын алгъан.

**ЭЛИ МИНГ АСГЕР БУЛАН
ИБРАГЪИМ АШТАР ОГЪЛЫНЫ ШАМГЪА МУХТАР²⁹ ЙИБЕР-
МАКЪНЫ³⁰ БАЯНЫ**

Мухтар билген – шо Язид Шамгъа къачып гетмакъны³¹.
Гъар юртгъа кагъыз язып, жыйгъан бары да халкъны.
Айтгъан: «Шамгъа барайыкъ, шо Зиядгъа дав этме,
Гъюсейинни къанын алып, Патиматны ял этме».

Сонг, бары да мюритлер шогъар жавап бергенлер –
Шамгъа давгъа бармагъа гъазирлигин гёргенлер;
Савутларын такъгъанлар, атларына мингенлер,
Мухтарны къапусунда бары да тизилгенлер.

²⁶ Баракалла.

²⁷ Оьлтюргенде де.

²⁸ Адам да.

²⁹ **Мухтар** – «сайлангъан, ихтиярлы гиши» демек. Мунда, Шамгъа гъакимлик этмек учун сайлангъан Ибрагъим Аштар огълыны гъакъындан айтылагъанда, огъар «Мухтар» деп айтылып юрюле.

³⁰ Йиберилмекни.

³¹ Гетмекни.

Мухтар шоланы гёрюп, кёп сююнген, шат болгъан,
Аллагъгъа шюкюр этип, Мухтар суждагъа баргъан.
Сонг, асгерни алдында Мухтар туруп токътагъан,
Уллу ваъзалар этген, башчыланы макътагъан:

Душманлагъа дав этмей, Гьюсейинни къанын алмай,
Не бет булан барыбыз³² пайхаммаргъа, уялмай?
Душманланы къырайыкъ, къаныбызны алайыкъ;
Яда биз барыбыз да оълюп, шагъит болайыкъ!»

Сонг, Аштарны уланы Ибрагъимге сёйлеген:
«Асгер булан бармагъа гъазирлигинг гёр, – деген. –
Бу гече уланланы уллу къонакъ этерсен,
Эртен Ибну-Зиядгъа дав этмеге гетерсен».

Ибрагъим асгер булан эртен чыгъып юрюген,
Тогъузунчу гюн барып Жалжаъ шагъаргъа гирген.
Ибрагъим кагъыз язып, берип гиши йиберген:
Айнаини шагъардагъы Гъанзалатгъа бер!» – деген.

«Биз Сайид³³ Гьюсейинни мюритлери чыкъгъанбыз,
Гьюсейинни къанын алма жаныбызны сатгъанбыз.
Бизин бийлени къыргъан душманланы излейбиз,
Биз, шоланы къыдырып, шагъарланы гезейбиз».

Шо душманлар къачгъанлар, Шам шагъаргъа баргъанлар:
«Аман, бизин къутгъар!» – деп, Марвангъа³⁴ ялбаргъанлар.
«Сен турагъан шагъаргъа асгерлерим етерлер,
Шамгъа багъып бармагъа шагъарынгдан оътерлер.

Сен шолагъа къарарсан, ёлну эркин этерсен,
Шамгъа барагъан ёлну шолагъа гёрсетерсен».
Шо кагъызны да алып Гъанзалатгъа баргъанлар;
Гъанзалат охуп къарап, мурадын англагъанлар.

Шат болгъанын билдирген, атылып эретургъан,
Озью де асгер булан бармагъа онгарылгъан.
Шо арада бир элчи, Ибну-Зияд йиберип,
Къолунда кагъыз булан гелген уьстюне гирип.

Гъанзалат охуп къарап, шону мурадын билген –
Пасыкъ Ибну-Зиядны оьктем сёзлерин гёрген:
«Уллу асгер де булан геле тураман этип,
Мухтарны башын гесип илмеге, байракъ этип.

Мен сизге асгер булан узакъ къалмай етермен,
Гьюсейинге этгенни – мен Мухтаргъа этермен!

³² Барырбыз.

³³ Сайид – Мугъаммад пайхаммарны (с-м) къызыны уланы Гъасанны сыйлы наслусундан болгъан адам.

³⁴ Марван – Уммайяд деген арап тухумдан болгъан Шам вилайтны халипасы (пачасы).

Кагъыз етишмакъ булан, онгармасанг ярамай
Юз минг асгерге азыкь, бир минут артгъа салмай.

Атлагъа арпа-бичен, соярсан гъайванланы,
Асгерге болар чакъы асарсан къазанланы!»
Сонг шо къоччакъ Гъанзалат кѣп яман ачувангъан,
Шамдан гелген элчини гесдирип башын алгъан.

Шондан гелген кагъызны йыртып, ерге ташлагъан;
Чакъырып, чавушуна: «Сен къыччыр, – деп буюргъан. –
Гъабибулагъны къызы Патиматны уланы
Гъюсейин бийибизни оьлтюрген душманланы –

Къырып къанын алмагъа уллу антлар да этип,
Бир асгер геле тура бизин шагъаргъа этип!
Гъабибни шапаатын умут этген муьминлер, –
Шо асгерге барайыкъ, мени булан гелсинлер!»

Къалкъылагъа да минип, чавуш шолай къычыргъан,
Шагъарны уланлары барысы да жыйылгъан.
Ойлашгъанлар, айтгъанлар: «Гъали биз не этейик?
Шу асгер булан Шамгъа къазаватгъа гетейик!»

Шо асгерге хас тююл Гъюсейинни къанын алма –
Бары да гъазир болгъан Ибрагъим булан барма.
Бары да гъазир болуп, Гъанзалатгъа баргъанлар,
Къапусуну алдына жыйылып токътагъанлар.

Гъюсейинни къанын алмай къоймасгъа ант этгенлер,
Сонг, шо асгер де булан Шамгъа багъып гетгенлер.
Маридни къаласына ювукъ майдангъа барып,
Тюшюп, чатыр къургъанлар шо майдангъа яйылып.

Сонг, шо асгерге Марид къаласындан къарагъан:
«Бар, шо асгерни бил!» – деп уланына буюргъан.
Уланы барып шонда, гысап этип къарагъан –
Асгерни уьстюндеги Ибрагъим деген болгъан.

Ибрагъимни янында Гъанзалат да олтургъан.
Гъанзалат – шо Маридни тезден къурдашы болгъан.
Дагъы да гысап этип асгерлеге къарагъан –
Къарчыгъалагъа ошап бары араплар болгъан.

Атасыны янына уланы къайтып гелген,
Асгерни гъакъыкъатын баян этип сѣйлеген.
Сонг, туруп, къоччакъ Марид айгъырына ер салгъан,
Минип, къамучу уруп, елип³⁵-етишип баргъан.

³⁵ Елип – елигип, елдей болуп, бек алгъасагъан гъалда.

Гъанзалат да, Марид де бирин-бири гёргенлер,
Къурдашлар, къоллар алып, сорашып, сююнгенлер.
Арапланы арсланы Ибрагъим – къоччакъ улан.
Марид уьстюне баргъан, кёп уллу гьюрмет булан.

Ибрагъимни макътагъан, нигъаятына³⁶ этген,
Мухтарны асгерине яхшы дуалар этген.
Сонг, Ибрагъим Маридге лайыкъ сёзлер де сёйлеп:
«Шо пасыкъ Ibnu-Зияд, – сорагъан, – къайдадыр?» – деп.

Марид айтгъан: «Къыркъ къачыр гётерген хазналары –
Гъали мени янымда, гелтирип, уланлары.
Учьюсю де олтуруп, шо ерде ойлагъанлар –
Ибну-Зиядны тутуп гелтирмеге гьиллалар.

Сонг, Маридге айтгъанлар: «Уланларын гелтир, – деп, –
Гьюсейинден къысас учун дёртевиюн де оьлтюр!» – деп.
Сонг, Марид уланларын дёртюзюн де гелтирген,
Шоланы: «Гьюсейинден къысасдыр!» – деп, оьлтюрген.

Ибну-Зияд асгерин юрютгенне³⁷ билгенлер,
Сонг, асгерлер яйылып, яшынып, ёл гесгенлер.
Марид къоччакъ юрюген Зиядгъа дав этмеге,
Ибрагъим ёл сакълагъан: «Къоймасман, – деп, – оьтмеге!»

Сонг, пасыкъ Ibnu-Зияд геле асгер де алып,
Жавгъар булан безенген башына таж да салып.
Белинде алтын белбав жавгъар-якъут къагъылгъан,
Айланасын айланып, шамчыракълар ягъылгъан.

Къычыра оьктем шиъру кёп уллу тавуш булан,
Дажжал йимик тагъынгъан, сом алтун-гюмюш булан.
Согъа накъыра-зурнай, бийий, кюлей-ойнайлар,
«Мухтарны башын гесип алырбыз», – деп ойлайлар.

Асгерни алды булан геле вазири юрюп,
Ачувлана, ярамай ёлда гишини гёрюп.
Къычыра: «Гъей, ёлдан тай! Ёкъму сени эдебинг?
Зияд хан геле тура – неге гёрмей гёзлеринг?»

«Зиядгъа арзым бар, – деп Ибрагъим жавап берген. –
Хангъа арзымны айтмай мен ёлдан тайман, – деген. –
Мунча неге къырсайдынг, мен таймасам, не этемен?!
Мухтарны ишин-гъалын хангъа айтып гетемен.

Эдебим-гьюрметим бар, уялагъан юзюм бар,
Мухтарны асгеринден хангъа айтма сёзюм бар».

³⁶ Нигъаятына – лап ахырына, сонгуна.

³⁷ Юрютгенде.

Шу кюйде сёйлей туруп, Зияд етишип гелген.
Чабып барып, Ибрагым тизгинине илинген.

Сюйреп атындан алып, йыгып, кёкге бакъдыргъан,
Тобукъларын да тиреп, къурсагъында олтургъан.
Сонг, Ибрагым къычыргъан: «Гьюсейинни къаны! – деп. –
Гьюсейинден къурбан босун³⁸ Ибрагымни жаны!» – деп.

Ибрагымни тавушун мюритлери эшитген,
Зиядны асгерине чабып, бары да гирген.
Асгерлер къошулушуп, дагну отун якъдыргъан,
Мунапикълени къырып, къан озенлер акъдыргъан.

Гьюсейинге салгъан гьалгъа юреги ярылгъанлар –
Мунапикълени къырып, шо гюн шонда къангъанлар.
Ач болуп ав къыдырагъан³⁹ къарчыгъалагъа ошап,
Асгерни дёрт де янын мюритлер алгъан къуршап.

Мунапикълени къырып, къан озенлер акъдыргъан,
Башларын гесип алып, байракъ этип къакъдыргъан.
Къычыргъан: «Савлай тутуп, къыймай азиз жанларын,
Карбалаъ питнесинде шоланы башчыларын!

Мухтаргъа савгъат этип гъайдап элтип берейик,
Шолар булан янагъан юрегин сёндюрейик!»
Эки юз минг душманны майданда олтюргенлер,
Беш мингни, савгъат этип, Мухтаргъа да бергенлер.

Сонг мюритлер бары да Ибрагымге етгенлер.
Ибрагымни сав гёрюп, уллу шатлыкъ этгенлер.
Къаплан янчгъан ит йимик буту бугъавдан толуп, –
Ибрагымни янында – Ибну-Зияд олтуруп.

Етген-етген къакъыра, сыпатына тюкюре,
Гъариси: «Гъай мальуьн!» – деп, барып-барып екире.
Гьюсейинни башын гесген мальуьн Шаммар да болгъан –
Къолун тешип шынжырны оьтгерип бугъавлангъан.

Санан деген – Гьюсейинни билегин гесген душман,
Саъдуну уланы Умар, Хавлу да булан болгъан.
Зиядны опурагъын чечип, салгъанлар атгъа,
Элтип, барын бергенлер Саййид Мухтар Агъмадгъа⁴⁰.

Алтынын-гюмюшлерин мюритлеге пайлагъан,
Атларын-айгъырларын йылкыы этип гъайдагъан.
Сонг Ибрагым, Гъанзалат, Марид де жыйылгъанлар,
«Шулагъа не этейик?» деп, янгыдан ойлагъанлар.

³⁸ Болсун.

³⁹ Ав къыдырагъан – гъав излейген, гъав ахтарагъан.

⁴⁰ Алдагъы 163-нчю, 190-нчы ва 194-нчю баянлыкълагъа къара.

Биз шулагъа не этейик, не акъуба берейик?
Алдын Ибну-Зиядны гелтиригиз, гёрейик!»
Дёрт де янын айланып, чинк алдын бир от ягъып,
Ибну-Зиядны элтип ортасына да салып;

Айтгъанлар: «Айт чы гъали, Гьюсейинге не этдинг?
Бий яшланы къырдырып, не даражагъа етдинг?»
Къычыргъан адамлагъа: «Гъей адамлар, билигиз,
Къасапдан⁴¹ эт алмагъа сюегенлер, гелигиз!»

Гелип, шону мюритлер увакълап этин гесген.
Окъларына да чанчып, отгъа тутуп чишлеген.
«Карбалаъ майданында этген учун пичлик, – деп,
Элтип авзуна тутгъан. – Вере аша чишлик!» – деп.

Темирден таракъ этип, этин-бутун тарагъан,
«Аббасгъа не этген эдинг? Яхшыму?» – деп сорагъан.
Билеклерин де гесген, жаны тамакъгъа баргъан.
Оътмейген бичагъы булан сонг башын гесип алгъан.

Сонг, гелтирип Шаммарны, арасына алгъанлар,
Мюритлер сыпатына тюкюрген-къакъыргъанлар.
«Сен, Гьюсейинни йыгъып, къурсагъында олтуруп,
Сени сояйым дединг, сакъалындан да тутуп.

Гьюсейин сагъа айтгъанда: «Нечик де къоймай бусанг,
Бир ичме сув сама бер магъа, бусурман бусанг!»
Сен шогъар айтдынг, мальуън: «Къайдан босун⁴² сагъа сув?»
Нечакъы ялбарса да, этмединг шогъар асув.

Язидни сагъа язгъан чынларына⁴³ къарарсан –
Бугюн чыкъды буйругъу, гъали шону тагъарсан».
Бутун-къолун да байлап, бир майданда къойгъанлар,
Атларына да минип, таптап ат ойнагъанлар.

Шаммар сувсапдан янгъан: «Аман сув! – деп къычыргъан, –
Магъа бир рагъму этме бир гиши!» – деп ялбаргъан.
Бир мюрит бичакъ булан чыгъарып гёзюн сытгъан:
«Ич, муна сув сагъа!» – деп, элтип авзуна сыкъгъан.

Сакъалындан да тутуп, авзун ачып гергенлер,
Къургъашынны иритип, сонг авзуна тёкгенлер.
Мальуън Шаммарны жаны тамагъына тыгъылгъан,
Оътмейген балта булан гесдирип, башын алгъан.

Сонг, Хавлуноу гелтирип, арасына алгъанлар,
Этген затларын айтып, бек бетинден алгъанлар.

⁴¹ Къасап – хасапчы, эт туврайгъан адам. Мунда, Гьюсейинни оьлтюргенлерден Ибну-Зиядны гъакъындан, ону мысхыллап айталар.

⁴² Болсун.

⁴³ Чинлерине, асгердеги даражалыкъ атларына.

«Бийке кызы Патиматны алдың сырғасын, тартып,
Шону йылата туруп, кыулакъларын да йырттып.

«Къолларынг гесилсин!» – деп, Патимат дуа этди –
Патиматны дуасы бугюн сагъа да етди».
Сонг, гесгенлер къолларын, эки де аякъларын:
«Сен йыртгъан кыулакълардан кыясас!» – деп, кыулакъларын.

Сонг, башын да гесгенлер, шотай жаза бергенлер,
Жаны чыгып битгенче от булан гюйдюргенлер.
Сонг, талайсыз адашгъан Умарны да гелтирген:
«Шо атадан да тувуп, уялмаймы эдинг? – деген. –

Женнет булан сююнчю берилген Саъду – атанг!
Шу ишни этмес эдинг уялагъан зат бусанг.
Гьюсейинни оьлтюрдюнг найип⁴⁴ болма Райюгъа,
Гъали гъайип⁴⁵ болурсан жагъаннемде Гъайюгъа⁴⁶.

Кылычын да сувуруп, асгерни эки ярып,
Сув алма гъазир болгъан Гьюсейин, Фуратгъа барып;
Айгъыры да энкейген, Фуратдан сув ичмеге,
Шо заман сен ойлашдың шогъар макрю⁴⁷ этмеге.

Кыгчырдың: «Ва Гьюсейин, чатыргъа от салдылар,
Къатынларынг-кызыларынг есир этип алдылар!»
Шо тавушну эшитип, герти деп эсге гелип,
Алгъасап, сув да ичмей, гелген етишип-елип.

Сагъа не бола эди, къойсанг ярамаймы эди,
Гьюсейин бир ичген булан, шо Фурат къуруйму эди?!
Карбалаъны гюнюнде шо сайидлени кыыргъан,
Асгерлени юрютюп, шотлагъа башчы болгъан

Патиматны душманы етмиш мунапикъ болгъан –
Бир-бирлетип шоланы башларын гесип алгъан.
Къалгъан беш минг асгерни бир майдангъа гъайдагъан,
Шо майданда барын да бир-бирине байлагъан.

Гьюсейинни къанын алма гъашыкъ болгъан мюритлер,
Айгъырлагъа да минип, шо майдангъа гелгенлер.
Къамучулар ургъанлар, душманлагъа чапгъанлар,
Айгъырлагъа таптатып, уллу инныр салгъанлар.

Сонг Ибрагъим йиберген, кагъыз язып, Мухтаргъа:
Душманланы биз кыырдыкъ, шокюр болсун Гъаффаргъа!

⁴⁴ Найип – найиб. (38-нчи баянлыкъгъа къара).

⁴⁵ Гъайип – «гъайиб» деген арап сёзден. Маънасы: гёзге гёрюнмейген, яшырылгъан, бары-ёгъу да билинмейген, белгисиз, къайып.

⁴⁶ Гъайю – жагъаннемдеги бир кыуюну аты.

⁴⁷ Макрю – макюрлюк, гылла.

Хазналарын-башларын алып гелебиз, етип,
Гьюсейинни кяанын алып, юреклени ял этип.

Кагъыз Мухтаргъа етген, охуп мурадын билген;
Минип айгъырына да, чабып алдына гелген.
Алдын алып токътагъан, мюритлени макътагъан,
Патимат бийкебизни шабагъатын къутлагъан.

Сонг башланы гелтирген, гезик булан къарагъан,
Зиядны башын алып, гөтерип, ерге ургъан.
Асгерлени алдына Куфа агълю чыкыгъанлар,
Ибрагъимге асгерге давласын⁴⁸ къутлагъанлар.

Сонг Мухтар давла малын асгерлеге уyleshген,
Хумусну⁴⁹ саййидлеге йибермеге генгleshген⁵⁰.
Сонг алтын хазналары къачырлагъа юклеген;
Етмиш да баш да булан, Мадинагъа йиберген.

Зайнапгъа, Сакинатгъа, бары да агълул-байтгъа⁵¹,
Кербалагъагъы давгъа гелгенге къазаватгъа,
Атасы шонда шагъит болгъан етим яшлагъа,
Эрлери шонда олюп тул къалгъан къатынлагъа.

Гьюсейинни кяанын алып, кяанып гелген мюритлер
Шо савгъатлары: «Шулар сизге!» – деп йибердилер.
Мухтар йиберген савгъат Мадинагъа етишген,
Шо Мадина агълюге кеп уллу шатлыкъ тюшген.

Гьюсейинни азбарына башланы гийиргенлер,
Тамлагъа чюйлер къагъып, барысын да илгенлер.
Танг болгъанда къараса – гъар башда къара йылан,
Арасындан бир башны он йылан талай болгъан.

Бириси – тилин ашай, бирлер – гезюн соралар,
Бирлери – авзундан гирип, тамагъындан чыгъалар.
Мюритлер, сиз къангъансыз, озыюгюз гөрюп-этип,
Гъали биз де къанабыз, сиз этгенни эшитип!

Алгъамду лиллагъы Раббил аламина. Вассалату вассаламу ъала
саййидина Мугъаммадин ва ъала алигъы ва асгъабигъы ажмаџин.

*(Шихаммат къади б. Байбулат ал-Ирфили.
Куруб ал-балаџ фи къалгъат Кербалаџ: – Ажибат.
Темирханишура, 1909 й. – 126 бет)*

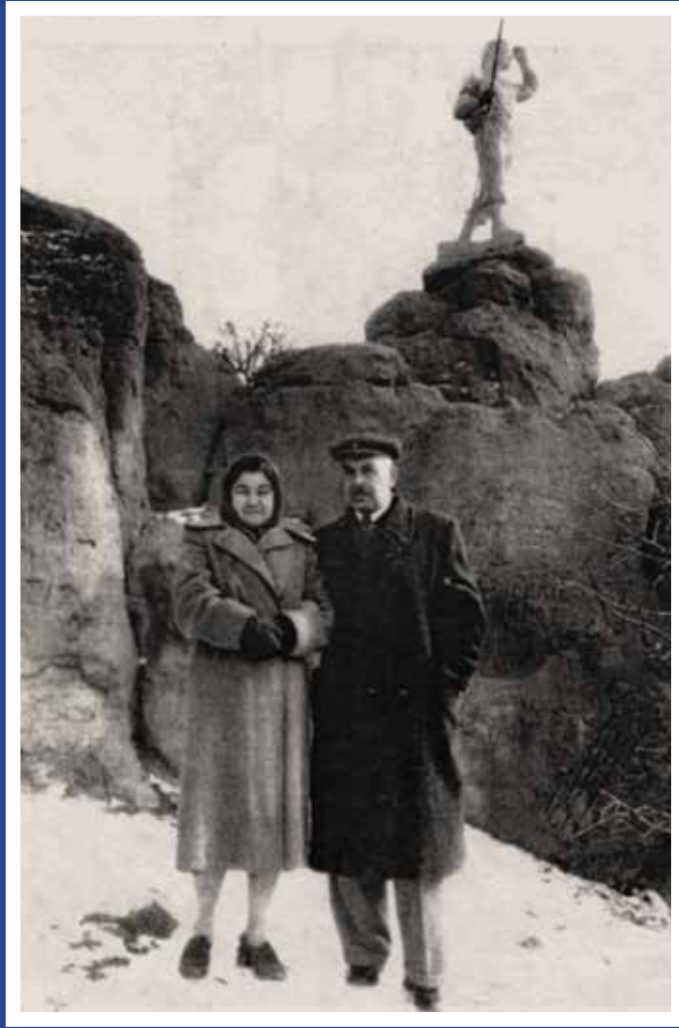
«Гьюсейинни китабына» баянлыкълар язгъан – Гъасан ОРАЗАЕВ

⁴⁸ **Давла** – эришивлюкню натижасында утгъан адамны къолуна тюшген мал-матгъ.

⁴⁹ **Хумус** – давда тюшген къаниматны (мал-матгъаны) беш пай этгенде бир пайы.

⁵⁰ **Генгleshген** – генгеш этген, масъаланы чечмек мурадта бирче жыйылып ойлашгъан.

⁵¹ **Агълул-байт** – Мугъаммад пайхаммарны (с-м) ювукъ къардашлары.

Индекс годовой 63337
Индекс полугодовой 73893

Тангчолпан № 6 – 2018

УТРЕННЯЯ ЗВЕЗДА
На кумыкском языке

Къутлайбыз!

*Бу йыл декабр айны
2-синде Москва шагъарны
«Динамо» комплексинде
2008-нчи йылда
Пекинде ътгерилген
Олимпиаданы алтын
медалы, арадан он йыл
ѡттюп, ону герти есиси
Бахтияр Агъматовгъа
тапшурулду. Бу
уьстюнлюгю булан
Бахтиярны гъакъ
юрекден къутлайбыз
ва огъар дагъы да уллу
ѡрлюкlege етишмеге
насип ёрайбыз!*

